

KLINIKA

CZASOPISMO FUNDACJI UNIWERSYTECKICH PORADNI PRAWNYCH

Nr 15 (19)/2013

ANNA PAWLAK

Umiejętności prawnicze nabywane w klinikach prawa

IVO KUCHARCZUK, JACEK ZĘBALA

*Wybrane zagadnienia z zakresu problematyki zwrotu kaucji mieszkaniowej
w przypadku długotrwałych stosunków najmu*

PRZEMYSŁAW MIJAL

*Ustanawianie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym
na tle praktyki orzeczniczej*

PRZEMYSŁAW MIJAL

*Ustanawianie obrońcy z urzędu w postępowaniu karnym
na tle praktyki orzeczniczej*

PRZEMYSŁAW MIJAL

*Ustanawianie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu
sądowoadministracyjnym na tle praktyki orzeczniczej*

PRZEMYSŁAW MIJAL

*Model pomocy prawnej z urzędu – postulaty de lege ferenda
na tle istniejącego stanu prawnego*

Fundacja Uniwersyteckich
Poradni Prawnych

- 3** Umiejętności prawnicze nabywane w klinikach prawa
Lawyer competencies acquired in legal clinics
Anna Pawlak
- 12** Wybrane zagadnienia z zakresu problematyki zwrotu kaucji mieszkaniowej w przypadku długotrwałych stosunków najmu
Issues of housing deposit refund in case of long-term residential tenancy agreements
Ivo Kucharczuk, Jacek Zębala
- 18** Ustanawianie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym na tle praktyki orzeczniczej
Appointment of public attorney at law in a civil procedure based on judicial practice
Przemysław Mijal
- 22** Ustanawianie obrońcy z urzędu w postępowaniu karnym na tle praktyki orzeczniczej
Appointment of public attorney at law in criminal proceedings based on judicial practice
Przemysław Mijal
- 28** Ustanawianie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu sądownoadministracyjnym na tle praktyki orzeczniczej
Appointment of public attorney at law in a judicial-administrative procedure based on judicial practice
Przemysław Mijal
- 33** Model pomocy prawnej z urzędu – postulaty *de lege ferenda* na tle istniejącego stanu prawnego
Model of ex officio legal assistance – *de lege ferenda* postulates on a background of existing legislation
Przemysław Mijal

Oddaję w Państwa ręce nowy, jesienny numer czasopisma „Klinika”. To wydanie naszego pisma jest wyjątkowe. Ukazuje się bowiem w zwiększonym nakładzie egzemplarzy i w nowej szacie graficznej.

Powodem zwiększenia nakładu „Kliniki” jest niezwykle ważna problematyka poruszana w bieżącym numerze, odnosząca się do szeroko rozumianego zagadnienia poradnictwa prawnego w Polsce. Serię artykułów związanych z pomocą prawną z urzędu w postępowaniu cywilnym, karnym oraz administracyjnym wraz z uwagami *de lege ferenda* w tym zakresie opracował dr *Przemysław Mijal* – radca prawny i adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego i Integracji Europejskiej WPIA Uniwersytetu Szczecińskiego. Artykuły zostały przygotowane w związku z zadaniami, jakie Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych realizuje w projekcie systemowym pt.: „Opracowanie kompleksowych i trwałych mechanizmów wsparcia dla poradnictwa prawnego i obywatelskiego w Polsce”, współfinansowanym przez Unię Europejską przy współpracy z Europejskim Funduszem Społecznym. Celem czterech artykułów umieszczonych w dziale trzecim (debata środowiskowa) jest wskazanie kwestii problematycznych pojawiających się w związku z tematyką poradnictwa prawnego w kontekście pomocy prawnej z urzędu oraz zachęcenie Państwa do dyskusji na poruszone w nich tematy.

Jednocześnie utrzymana została idea przypisania poszczególnych tekstów do trzech podstawowych działów czasopisma.

W pierwszym dziale, poświęconym warsztatowi pracy nauczyciela klinicznego, prezentujemy artykuł autorstwa *Anny Pawlak* z WPIA Uniwersytetu Opolskiego, poświęcony umiejętnościom prawniczym nabywanym w klinikach prawa.

W dziale drugim, traktującym o dorobku poradni, przedstawiamy artykuł współautorstwa *Jacka Zębali* – doktoranta w Instytucie Prawa Cywilnego na WPIA Uniwersytetu Warszawskiego i studenta V roku psychologii w ramach MISH Uniwersytetu Warszawskiego – oraz *Ivo Kucharczuka*, będącego absolwentem WPIA Uniwersytetu Warszawskiego. Przedmiotowy artykuł odnosi się do wybranych zagadnień z zakresu problematyki zwrotu kaucji mieszkaniowej w przypadku długotrwałych stosunków najmu i opracowany został w oparciu o opinię prawną sporządzoną w ramach działalności w Klinice Prawa Uniwersytetu Warszawskiego – Studenckim Ośrodku Pomocy Prawnej przy WPIA Uniwersytetu Warszawskiego.

W tym miejscu pragnę serdecznie podziękować Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych, autorom oraz Redakcji, w szczególności Pani doktor *Celinie Nowak* oraz Panu *Rafałowi Gołębiowi*, za zaangażowanie i twórczy wkład w powstanie bieżącego numeru „Kliniki”.

Życzę Państwu przyjemnej lektury i zachęcam do pisania i przysyłania tekstów dotyczących Państwa doświadczeń z klinicznym nauczaniem prawa.

Dr Marta Janina Skrodzka

Fundacja Uniwersyteckich
Poradni Prawnych

Fundacja Uniwersyteckich
Poradni Prawnych

Adres redakcji:

ul. Szpitalna 5 lok. 5, 00-031 Warszawa
tel.: 22 829 91 29 w. 143

e-mail: redakcja-klinika@fupp.org.pl

Wydawca:

Wydawnictwo C.H. Beck
00-203 Warszawa, ul. Bonifraterska 17
Nakład: 2700 egz.

Kolegium redakcyjne:

dr Celina Nowak (Akademia Leona Koźmińskiego),
dr Wojciech Górowski (Uniwersytet Jagielloński),
Rafał Gołąb (Uniwersytet Wrocławski), dr Marta Janina
Skrodzka (Uniwersytet w Białymstoku) – redaktor naczelna

Redakcja:

Agnieszka Fiutak

Korekta: Małgorzata Stempowska

Skład i łamanie: Robert Janusz

Reklama: Monika Kosmólska tel.: 22 33 77 441

Klinika jest dystrybuowana bezpłatnie, jako dodatek do EP.

Rada Naukowa Czasopisma „Klinika”

Łukasz Bojarski – Helsińska Fundacja Praw Człowieka

prof. dr hab. Eugeniusz Bojanowski – Uniwersytet Gdański

Jakub Boratyński – Fundacja im. Stefana Batorego

dr hab. Jerzy Ciapała – Uniwersytet Szczeciński

prof. dr hab. Maria Dragun-Gertner – Uniwersytet im. Mikołaja
Kopernika w Toruniu

dr Wojciech Dziędziak – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Katarzyna Guzenda – Uniwersytet Europejski Viadrina we Frank-
furcie/Słubicach (nad Odrą)

Katarzyna Hebda – ELSA Lawyers Society

prof. dr hab. Małgorzata Król – Uniwersytet Łódzki

prof. dr hab. Leszek Kubicki – Akademia Leona Koźmińskiego

dr hab. Piotr Machnikowski – Uniwersytet Wrocławski

dr Magdalena Olczyk – Akademia Leona Koźmińskiego

prof. dr hab. Maksymilian Pazdan – Uniwersytet Śląski

dr Justyn Piskorski – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

dr hab. Andrzej Sakowicz – Uniwersytet w Białymstoku

Marcin Szyguła – Fundacja Academia Iuris

prof. dr hab. Maria Szewczyk – Uniwersytet Jagielloński

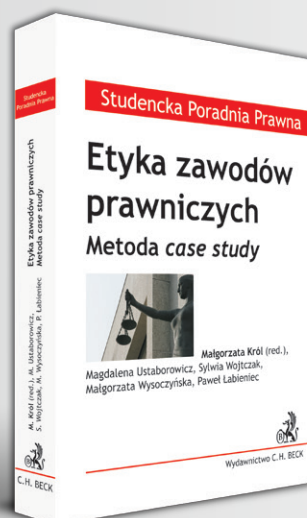
prof. dr hab. Eleonora Zielińska – Uniwersytet Warszawski

Uwaga:

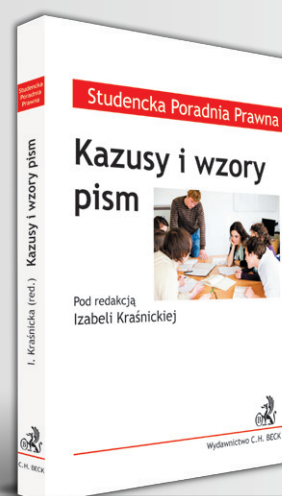
Wersja papierowa jest wersją pierwotną czasopisma.

ISSN 1508-1583

Studencka Poradnia Prawa

2011 r.
488 str.
cena: 99 zł

2011 r.
277 str.
cena: 99 zł

Wydawnictwo C.H. Beck, e-mail: dz.handlowy@beck.pl
ul. Matuszewska 14 bud. B1, 03-876 Warszawa
tel. 22 31 12 222, fax 22 33 77 601

www.ksiegarnia.beck.pl

Anna Pawlak*

Umiejętności prawnicze nabywane w klinikach prawa

Współcześnie coraz większe wymagania stawia się przed edukacją uniwersytecką, która powinna nie tylko przyczyniać się do pogłębienia wiedzy na dany temat, ale także sprawiać, że osoba ucząca się podnosi kompetencje, przyjmuje odpowiednie postawy i rozwija różnorodne zdolności niezbędne w życiu zawodowym, społecznym, a także prywatnym¹. Wyższe wymagania stawia się przed edukacją prawniczą, gdyż już na poziomie akademickim student powinien w pewnym stopniu nabyć podstawowe umiejętności niezbędne w wykonywaniu przyszłego zawodu. Kształcenie prawników musi bowiem uwzględniać trendy w otoczeniu, być nieustannie doskonalone. „Každy prawnik, wypełniając misję (...), musi przestrzegać wysokich standardów wykonywanej pracy, dlatego już podczas edukacji winno się zwracać uwagę na profesjonalizm i pragmatyzm (...)”². Jedną z możliwości rozwoju szerokiego spektrum umiejętności prawniczych wśród studentów prawa jest ruch kliniczny, oparty na zdobywaniu wiedzy poprzez praktykę.

Katalog umiejętności prawniczych

W literaturze przedmiotu spotkać można wiele opracowań poświęconych umiejętnościom prawniczym, których posiadanie jest niezbędne do rzetelnego wykonywania zawodu³. Autorzy pochodzący z różnych krajów proponują w dużym stopniu podobne katalogi zdolności i kompetencji niezbędnych prawnikowi⁴. Jednak spośród wielu klasyfikacji wybrano jeden maksymalnie uniwersalny katalog niezbędnych zdolności prawnika, który został obrany jako punkt wyjścia dalszych badań. Za *F. Zollem*⁵ przyjęto, że charakter uniwersalny ma **raport MacCrate’a**⁶, będący owocem prac specjalnej komisji powołanej w 1989 r. przez Amerykańskie Stowarzyszenie Prawników, zajmującej się niwelowaniem różnic między przygotowaniem akademickim a wymogami profesji prawniczej. Jak piszą *A. Bucker* i *W.A. Woodruff*⁷ – raport MacCrate’a jest najprawdopodobniej najbardziej ambitnym podejściem skatalogowania umiejętności i wartości prawniczych. Praktyczny obraz tych uniwersalnych umiejętności będzie zależał od danego systemu, dlatego z uwzględnieniem specyfiki polskiego porządku prawnego – umiejętności prawnicze opisane w 1992 r. w amerykańskim raporcie stanowią podstawę dalszych rozważań w opracowaniu.

W raporcie MacCrate’a wymienione są następujące podstawowe umiejętności prawnika: 1) rozwiązywanie problemów; 2) analiza prawna i rozumowanie prawnicze; 3) ustalanie stanu prawnego; 4) ustalanie stanu faktycznego; 5) umiejętność porozumiewania się, komunikacji; 6) doradzanie; 7) prowadzenie negocjacji; 8) prowadzenie postępowania sądowego oraz procedur alternatywnych; 9) organizacja i zarządzanie w pracy prawników; 10) rozpoznawanie i rozwiązywanie dylematów etycznych.

Umiejętność 1. – rozwiązywanie problemów

Specyfika zawodu prawnika polega na tym, że musi on posiadać umiejętność rozwiązywania problemów prawnych, z którymi zwracają się

do niego klienci. Wraz ze wzrastającą złożonością problemów w coraz bardziej skomplikowanej, dynamicznie się zmieniającej i rozrastającej rzeczywistości prawnej – ich rozwiązywanie staje się trudniejsze. Zgodnie z raportem MacCrate’a **na umiejętność rozwiązywania problemów składają się poniższe pomniejsze umiejętności**: 1) identyfikacja oraz diagnoza problemu; 2) sformułowanie alternatywnych propozycji rozwiązań i strategii; 3) sformułowanie planu działania; 4) zastosowanie planu; 5) utrzymywanie ciągłej gotowości do korekt planu w przypadku uzyskania nowych informacji lub sformułowania nowych pomysłów⁸. Prawnicy muszą posiadać umiejętność pełnego zdiagnozowania problemu przy uwzględnieniu całokształtu sytuacji klienta i jego rzeczywistych celów. Osoba pragnąca zostać prawnikiem, jak piszą *F. Zoll* i *G. Namysłowska-Gabrysiak*, →

* Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego.

¹ Zob. rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 2.11.2011 r. w sprawie Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego, Dz.U. Nr 253, poz. 1520.

² *S.L. Stadniczeńko*, Znaczenie komunikacji społecznej dla jurysprudencji. Wybrane zagadnienia, Opole 2008, s. 192–193.

³ Zob.: *J. Weinstein*, *L. Morton*, Stuck in a Rut: The Role of Creative Thinking in Problem Solving and Legal Education, *Clinical Law Review* 2003, vol. 9, no. 2; *D.A. Binder*, *P. Bergman*, Taking Lawyering Skills Training Seriously, *Clinical Law Review* 2003, vol. 10, no. 1. Zob. także starsze opracowania, np.: *E.M. Holmes*, Education for Competent Lawyering – Case Method in a Functional Context, *Columbia Law Review* 1976, vol. 76.

⁴ Zob. np.: *H. Brayne*, The Legal Skills Book: A Student’s Guide to Professionals Skills, Oxford 2005; Lord Chancellor’s Advisory Committee On Legal Education And Conduct, First Report On Education and Training 1996, section 2, p. 8, [w:] *R. Lewis*, Clinical Legal Education Revisited, Wales 2000, s. 8–9, dostępne na stronie: www.law.cf.ac.uk, dostęp: 18.2.2013 r.; *J. Jabłońska-Bonca*, Wprowadzenie do prawa, Warszawa 2004, s. 248–262.

⁵ *F. Zoll*, Jaka szkoła prawa, Warszawa 2004, s. 107.

⁶ Legal Education and Professional Development – an Educational Continuum, Report of the Task Force on Law Schools and the Profession: Narrowing the Gap 3 [MacCrate Report], American Bar Association Section on Legal Education and Admissions to the Bar 1992, http://www.americanbar.org/groups/legal_education/publications/maccrate.html, dostęp: 10.4.2011 r.

⁷ *A. Bucker*, *W.A. Woodruff*, The Bologna Process and German Legal Education: Developing Professional Competence through Clinical Experiences, *German Law Journal* 2008, vol. 09, no. 05, s. 590.

⁸ MacCrate Report, *op. cit.*, s. 138.

powinna formułować propozycje rozwiązań danego problemu, mając na uwadze zarówno powiązania środowiskowe, rodzinne, zawodowe klienta, jak i jego relacje z otoczeniem, a następnie przygotować odpowiednią strategię działania⁹.

Edukacja kliniczna daje studentowi możliwość pracy nad rozwiązywaniem rzeczywistego, niespreparowanego problemu, z wszelkimi konsekwencjami wynikającymi z wyboru odpowiedniej strategii. Badania empiryczne wykazały, że subiektywna ocena studen-

tów poprawy tej umiejętności jest bardzo wysoka. Badano skalę, w jakiej działalność w studenckiej poradni prawnej przyczyniła się do poprawy określonej zdolności szczegółowej (wymienionej w raporcie MacCrate'a), związanej z rozwiązywaniem problemów. Jedynie 17% wszystkich udzielonych odpowiedzi wskazywało, że działalność w poradniach nie miała wpływu na poprawę konkretnej umiejętności. Szczegółowy rozkład odpowiedzi respondentów przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Podział odpowiedzi respondentów na pytanie, w jakiej mierze działalność w studenckiej poradni prawnej przyczyniła się do poprawy określonej zdolności związanej z rozwiązywaniem problemów

Zdolność:	Stopień wpływu działalności w studenckiej poradni prawnej					
	Nie miała wpływu		Trochę poprawiła umiejętność		Bardzo poprawiła umiejętność	
	Liczba odpowiedzi	Wartość procentowa	Liczba odpowiedzi	Wartość procentowa	Liczba odpowiedzi	Wartość procentowa
identyfikacji problemu przedstawionego przez klienta	21	8%	118	45%	125	47%
formułowania propozycji rozwiązań	13	5%	92	35%	159	60%
formułowania planu działania	56	21%	108	41%	97	37%
realizacji założonego planu	75	29%	119	45%	68	26%
gotowości do korekt planu w przypadku zmiany stanu sprawy	59	22%	132	50%	72	27%
	224	17% wszystkich odpowiedzi	569	43% wszystkich odpowiedzi	521	40% wszystkich odpowiedzi

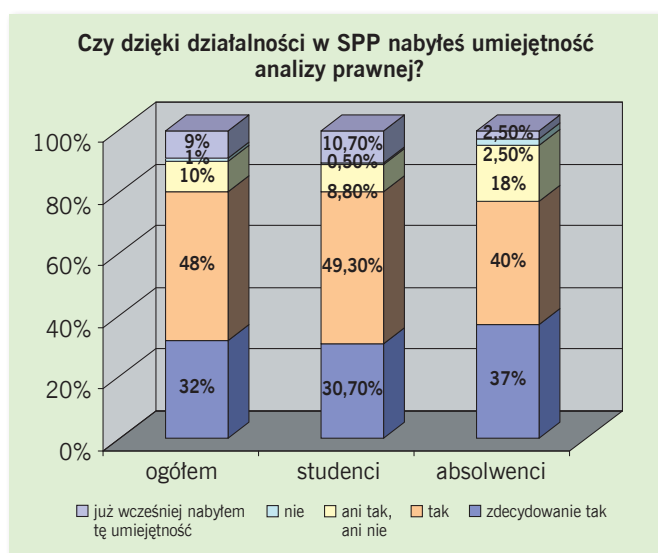
Źródło: A. Mordel, Umiejętności prawnicze nabywane przez studentów prawa poprzez udział w społecznym poradnictwie prawnym. Opole 2011; praca magisterska pisana pod kierunkiem S.L. Stadniczerki, niepubl., s. 62.

Umiejętność 2. – analiza prawna i rozumowanie prawnicze

Umiejętność analizy prawnej, interpretacji prawa i rozumowania prawniczego jest niezmiernie istotnym elementem kwalifikacji prawnika. Umiejętność rozumowania prawniczego – jak pisze J. Jabłońska-Bonca – **prawnik nabywa poprzez wieloletnie studiowanie objaśnień doktryny do tekstów prawnych i orzecznictwa, podążając w ślad za rozumowaniami innych**. Prawnicy stosują zasady i reguły wykładni w swoich rozumowaniach niejako automatycznie, co jest efektem profesjonalnych umiejętności¹⁰. Studenci poznają teoretyczne podstawy metody wykładni i rozumowania prawniczego w bardzo wczesnym stadium edukacji, bo już na pierwszym roku, w ramach zajęć z prawoznawstwa. Przeprowadzanie wykładni nie jest procesem łatwym, tym bardziej że istnieje wiele koncepcji i teorii wykładni prawa¹¹. Podczas wykładów w ramach studiów prawniczych studenci zapoznawani są z czysto teoretyczną wiedzą na temat zasad argumentacji prawniczej i metod analizy prawnej. Natomiast w ramach ćwiczeń prowadzonych metodą kazuśową uczą się analizy problemów prawnych w sposób abstrakcyjny i – jak piszą F. Zoll i B. Namysłowska-Gabrysiak¹² – neutralny, bowiem niezależny od interesów stron. Tylko edukacja kliniczna wymusza na studentcie spojrzenie na sprawę z punktu widzenia interesów klienta.

By sprawdzić subiektywną ocenę studentów na temat umiejętności rozumowania prawniczego, ankietowanym zadano pytanie: Czy uważasz, że dzięki działalności w studenckiej poradni prawnej nauczyłeś się, jak dokonywać analizy prawnej? Udzielone odpowiedzi (wykres 1) wskazują, że **aż 80% ankietowanych uważa, że dzięki edukacji klinicznej nauczyło się dokonywać analizy prawnej**.

Wykres 1. Podział odpowiedzi respondentów na pytanie o nabycie umiejętności analizy prawnej, z uwzględnieniem zmiennej studentów i absolwentów

Źródło: A. Mordel, op. cit., s. 64.

⁹ F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak, [w:] D. Łomonowski (red.), Studencka Poradnia Prawna. Idea, organizacja, metodologia, Warszawa 2005, s. 220–221.

¹⁰ J. Jabłońska-Bonca, Wstęp do prawoznawstwa – część III, EP 2003, Nr 11 (56), s. 24.

¹¹ Zob. np. J. Nowacki, Z. Tobor, Wstęp do prawoznawstwa, Kraków 2002, s. 222–245; S. Kaźmierczyk, Z. Pułka, Wstęp do prawoznawstwa, Wrocław 1999, s. 87–122; M. Zieliński, Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki, Warszawa 2006.

¹² F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak, [w:] D. Łomonowski (red.), op. cit., s. 220–222.

Umiejętność 3. – ustalanie stanu prawnego

W ramach umiejętności ustalania stanu prawnego raport MacCrate’a wyróżnia pomniejsze umiejętności szczegółowe. Należą do nich: 1) wiedza o naturze norm prawnych i instytucji prawnych; 2) wiedza o możliwościach posługiwania się podstawowymi narzędziami umożliwiającymi ustalenie stanu prawnego; 3) umiejętność formułowania i wdrażania efektywnej procedury ustalania stanu prawnego¹³.

Poznanie stanu prawnego jest jednym z ważniejszych elementów tradycyjnie rozumianego kształcenia przyszłego prawnika. Studenci w trakcie studiów prawniczych bardzo szczegółowo poznają poszczególne akty prawne, czasem wręcz ucząc się na pamięć konkretnych sformułowań zawartych w przepisach prawnych. Studenci nabywają w ten sposób wiedzę o normach i instytucjach prawnych, a także o możliwościach posługiwania się narzędziami umożliwiającymi ustalenie stanu prawnego. Podczas studiów student sięga bowiem do różnych źródeł – najczęściej w ramach opracowywania pracy magisterskiej, więczącej edukację na studiach prawniczych.

Jak wskazuje się w literaturze, najskuteczniejszym sposobem opanowywania rozrośniętych przepisów prawnych jest ich nauka w związku z przeżywanymi doświadczeniami. Z rozwiązywanymi sprawami osoby udzielające porady prawnej często identyfikują się emocjonalnie, przez co treść i sens danej konstrukcji prawnej jest głębiej rozumiana i w konsekwencji efektywniej zapamiętana¹⁴.

W odniesieniu do umiejętności ustalania stanu prawnego w przedstawianych badaniach empirycznych postawiono sobie za cel ustalenie, do jakich źródeł studenci sięgają podczas opracowywania opinii prawnych, a tym samym próbowano dociec, w jakim stopniu w ramach edukacji klinicznej zapoznawani są z podstawowymi metodami ustalania stanu prawnego. Budujące wydaje się to, że **ok. 90% studentów podczas opracowywania opinii prawnych w ramach klinik prawa sięga do orzecznictwa i komentarzy** (szczegółowe wyniki przedstawia tabela 2). Zaryzykować można tezę, że bez uczestniczenia w ruchu poradnianym student nie sięgałby do tych źródeł lub zainteresowałby się nimi na etapie opracowywania pracy magisterskiej. Konieczność opracowania opinii, na którą czeka realna osoba, powoduje chęć kompleksowego zgłębienia tematu i sięgania do źródeł szczegółowo podejmujących dane zagadnienie.

Tabela 2. Podział odpowiedzi respondentów wskazujących na źródła informacji o prawie, z których korzystali w trakcie edukacji klinicznej

Źródło:	Do jakich źródeł sięgałeś podczas opracowywania opinii?	
	Liczba odpowiedzi	Wartość procentowa
akty prawne	263	100%
odpowiednie fragmenty komentarza	235	90%
orzecznictwo	238	92,25%
opracowania podręcznikowe i monograficzne	230	88%
wzory pism procesowych	197	77%

Źródło: obliczenia własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Umiejętność 4. – ustalanie stanu faktycznego

Czwartą niezbędną prawnikowi umiejętnością, która została ujęta w raporcie MacCrate’a, jest zdolność ustalania stanu faktycznego. Bez dokładnej wiedzy na temat faktów zaistniałych w konkretnej sytuacji prawnej prawnik nie jest w stanie udzielić rozsądnej porady. Zasadne jest bowiem twierdzenie, że właściwe ustalenie stanu faktycznego sprawy jest pierwszym etapem, który warunkuje wypracowanie odpowiedniego jej rozwiązania¹⁵.

Zgodnie z raportem MacCrate’a, aby właściwie ustalić stan faktyczny sprawy, prawnik powinien: 1) dokonać rozstrzygnięcia, w jakiej sytuacji potrzebne są ustalenia stanu faktycznego; 2) planować ustalenie stanu faktycznego; 3) zastosować strategię ustalania stanu faktycznego; 4) zapamiętać oraz uporządkować zbierane informacje tak, aby były łatwo dostępne; 5) zakończyć proces ustalania stanu faktycznego w odpowiednim miejscu; 6) dokonać oceny zebranego materiału¹⁶.

Jak wskazują wyniki badań empirycznych, doniosłą rolę w kształtowaniu umiejętności ustalania stanu faktycznego odgrywają studenckie poradnie prawne. Student musi bowiem przeprowadzić rozmowę z klientem w taki sposób, by uzyskać jak najwięcej potrzebnych informacji. Ponadto dzięki uczestniczeniu w klinice pra-

wa ma możliwość przeglądania akt sprawy udostępnianych przez klienta, w związku z czym jest w stanie potwierdzić rzeczywistość twierdzeń przedstawionych przez osobę zwracającą się po poradę. Studenci mogą więc praktykować gromadzenie odpowiednich danych i wydobywanie z nich najbardziej istotnych informacji.

W pytaniu dotyczącym umiejętności ustalania stanu faktycznego respondenci za pomocą 3-stopniowej skali określali, w jakiej mierze działalność w studenckiej poradni prawnej przyczyniła się do poprawy tej umiejętności. Po przeanalizowaniu wyników ankiety należy stwierdzić, że zaledwie 12,5% ankietowanych wskazywało, że działalność w poradniach prawnych nie miała wpływu na poprawę umiejętności ustalania stanu faktycznego. 48,5% wskazań odnosiło się do odpowiedzi: trochę poprawiła moją umiejętność, natomiast 39% ankietowanych wskazało, że bardzo poprawiła się ich umiejętność, co daje razem 87,5% odpowiedzi wskazujących na fakt, iż udział w zajęciach w klinikach prawa pozwala studentom kształcić umiejętność ustalania stanu faktycznego sprawy. →

¹³ MacCrate Report, *op. cit.*, s. 138.

¹⁴ F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Metodologia klinicznego nauczania prawa*, [w:] I. Kraśnicka (red.), Biblioteka Studenckich Poradni Prawnych. Część 5. Varia, Warszawa 2008, s. 13.

¹⁵ K. Skubisz, P. Zakrzewski, *Metoda sporządzania opinii prawnej na przykładzie sprawy cywilnej*, EP 2006, Nr 3, s. 3.

¹⁶ MacCrate Report, *op. cit.*, s. 138.

Umiejętność 5. – komunikacja (umiejętność porozumiewania się)

Kolejną umiejętnością prawnika jest porozumiewanie się. Prawnik, ze względu na doniosłą rolę społeczną, którą odgrywa, powinien przywiązywać szczególną wagę do doskonalenia warsztatu komunikacyjnego. *J. Jabłońska-Bonca* podkreśla, że „prawnik reaktywny” zostaje wypierany przez „**prawnika kreatywnego**”, który jest nie tylko specjalistą od redagowania pism procesowych czy wygłaszania mów sądowych, ale także staje się specjalistą od rozwiązywania konfliktów, który wspomaga strony we wzajemnej komunikacji¹⁷. Jak pisze *J. Stadniczerko*: „Komunikacja jest sensem i istotą również pracy prawnika”¹⁸. Wychlarz umiejętności komunikacji interpersonalnej, które musi posiadać prawnik, by móc rzetelnie wykonywać zawód, jest więc niezwykle szeroki.

Raport MacCrate’a wskazuje, że na umiejętność porozumiewania się składają się dwie ważne umiejętności szczegółowe: 1) oceny perspektywy odbiorcy przekazu oraz 2) używania efektywnych metod komunikacji¹⁹.

By świadczyć pomoc prawną drugiej osobie, prawnik musi chociażby w minimalnym stopniu zrozumieć potrzebę klienta i cel, z którym on do prawnika przychodzi. Ze zdolnością oceny perspektywy klienta łączy się również trudna umiejętność mówienia językiem dostosowanym do odbiorcy przekazu. Język prawniczy jest stosunkowo hermetyczny i bardzo często osoby spoza grona prawniczego nie rozumieją jego znaczenia²⁰.

W ramach przeprowadzonych ankiet respondenci oceniali swoje umiejętności związane z porozumiewaniem się z klientem, nabyte dzięki udziałowi w zajęciach w klinikach prawa. Za pomocą 4-stopniowej skali określali poziom nabytej umiejętności szczegółowej. Tabela 3 przedstawia dokładny rozkład głosów odnośnie do każdej umiejętności.

Tabela 3. Podział odpowiedzi respondentów na pytanie: jak oceniasz umiejętności związane z porozumiewaniem się z klientem nabyte dzięki udziałowi w SPP?

Umiejętność:	Poziom umiejętności nabytej dzięki udziałowi w SPP			
	Na wysokim poziomie	Dobrze	Na średnim poziomie	Nie nabyłem takiej umiejętności
oceny perspektywy klienta	26%	60%	13%	1%
zadawania odpowiednio sformułowanych pytań	23,5%	58%	16%	2%
aktywnego słuchania	42%	45%	11%	2%
przekazywania trudnych informacji	18%	47%	29%	6%
posługiwania się pozajęzykowymi środkami wyrażenia stosownie do sytuacji	20,5%	43%	26,5%	10%
asertywnej odmowy klientowi	22%	44%	25%	9%
podsumowania i zakończenia rozmowy	29%	55%	14%	2%
OGÓŁEM:	25,7 %	50,6%	19,2%	4,5%

Źródło: *A. Mordel, op. cit., s. 64.*

Powyższe pozwala stwierdzić, że studenci bardzo wysoko oceniają możliwości, jakie daje im studenckie poradnictwo prawne. Połowa ankietowanych dobrze oceniła poziom umiejętności związanej z porozumiewaniem się z klientem nabytej w czasie zajęć w klinice prawa. Najwięcej osób (choć zaledwie 10% ankietowanych) wskazało, że nie nabyło umiejętności związanych z komunikacją niewerbalną. Przyczyną zapewne jest fakt, że zachowania niewerbalne są dużo mniej „kontrolowalne” niż zachowania werbalne²¹ i znacznie więcej czasu i wysiłku wymaga doskonalenie indywidualnej mowy ciała.

Umiejętność 6. – doradzanie

Doradzanie stanowi jedną z podstawowych metod pomocy klientowi przez prawnika. **Studia prawnicze nie przewidują zajęć z doradzania klientowi, jest to bowiem umiejętność, którą uważa się za naturalną w przypadku zawodu prawniczego i niewymagającą dodatkowego przygotowania.** Jednak umiejętność doradzania, podobnie jak każda z umiejętności prawniczych, może być w przemyślany sposób doskonalona i nie powinna być oparta jedynie o intuicję i naturalne wyobrażenia prawnika²². Możliwość doskonalenia umiejętności doradzania dana jest studentom świadczącym porady prawne w ramach ruchu poradnianego.

Studenci prawa wysoko oceniają swoje umiejętności doradzania. Na pytanie, czy podczas działalności w poradni prawnej potrafili wykazać się tą umiejętnością, zdecydowana większość odpowiadała twierdząco. W pytaniu wyodrębniono **cztery zdolności szczegółowe, które zgodnie z raportem MacCrate’a wpływają na umiejętność doradzania**: umiejętność ustalenia jasnej relacji z klientem, uwzględniającej naturę i ograniczenia wynikające z roli studenta udzielającego porady prawnej; umiejętność zebrania istotnych informacji z punktu widzenia decyzji, jaką zamierzał podjąć klient;

¹⁷ *J. Jabłońska-Bonca*, *Prawniki a sztuka negocjacji i retoryki*, Warszawa 2002, s. 13.

¹⁸ *J. Stadniczerko*, *Kompetencje komunikacyjne jako wyznacznik profesjonalności prawników*, *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne V*, Opole 2008, s. 329.

¹⁹ *MacCrate Report, op. cit., s. 139.*

²⁰ Więcej na ten temat: *I. Mulak, M. Szeroczyńska*, *Jak uczyć prawników dobrej komunikacji z klientem*, Warszawa 2006, s. 214.

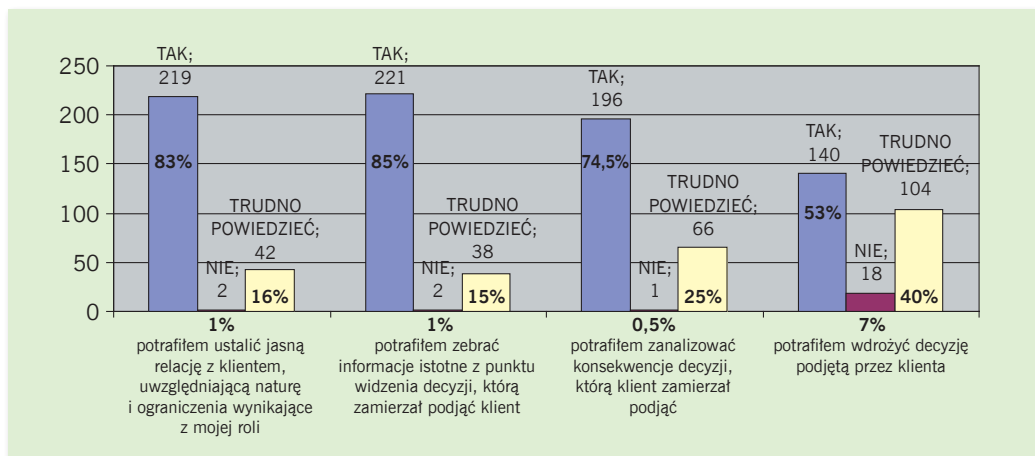
²¹ Zob. hierarchię kontrolowalności zachowań człowieka: *R. Brown*, *Social Psychology*, New York 1986, s. 505, gdzie autor w skali od najbardziej kontrolowanych do najbardziej „przezroczystych” zachowań wyróżnia: 1) zachowania werbalne, językowe, które najłatwiej jest dostosować do odpowiedniego kontekstu, zamierzonego celu; 2) mimikę twarzy, której kontrolowania można się w pewnym stopniu wyuczyć, trudniej jednak ją opanować niż zachowania werbalne; 3) zachowania ruchowe, przy czym najłatwiej kontrolować jest ciało, trudniej ręce, następnie nogi i najtrudniej stopy, i jako ostatek – 4) właściwości głosu, najtrudniej jest bowiem panować nad siłą, intonacją, drżeniem głosu, i to najczęściej głos zdradza stan emocjonalny człowieka.

²² *F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak*, *Metodologia...*, *op. cit., s. 18.*

umiejętność zanalizowania konsekwencji tej decyzji; umiejętność wdrożenia decyzji podjętej przez klienta²³. Respondent miał do

wyboru trzy warianty odpowiedzi: „tak”, „nie” oraz „trudno powiedzieć”. Szczegółowy rozkład odpowiedzi przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Podział odpowiedzi na pytanie o nabycie umiejętności doradzenia

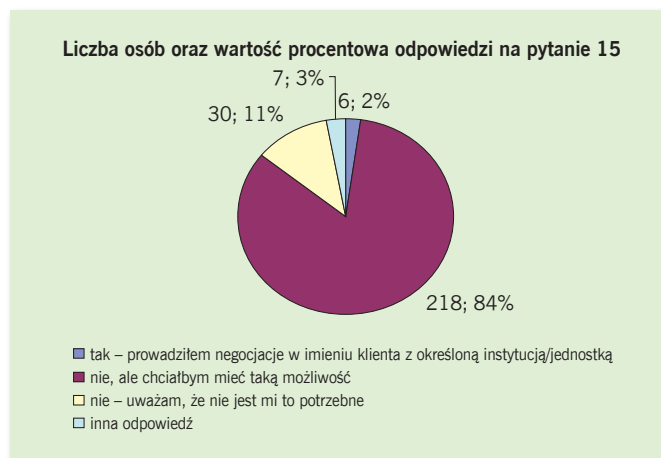
Źródło: A. Mordel, *op. cit.*, s. 76.

Umiejętność 7. – prowadzenie negocjacji

Wybierając spośród wielu definicji negocjacji powoływanych w doktrynie, można za S.L. Stadniczerko przyjąć, że: „negocjacje to proces osiągania porozumienia lub proces podejmowania wspólnej decyzji, lub proces budowania konsensusu przez strony”²⁴. Polskie przepisy przewidują coraz więcej możliwości rozwiązania konkretnej sprawy w oparciu o ugodę, układ, porozumienie czy pojednanie. J. Jabłońska-Bonca wskazuje, że poziom skomplikowania stosunków społecznych zmusza do nieustannego negocjowania z innymi. Wykorzystywanie negocjacji podczas świadczenia pomocy prawnej przez prawników występuje stosunkowo często. Mogą oni pośrednio lub bezpośrednio uczestniczyć w negocjacjach, zarówno poprzez udzielanie negocjatorowi informacji i porad prawnych, sporządzanie opinii prawnych czy projektów dokumentów porozumień (pośredni udział w negocjacjach), jak i występowanie w roli negocjatora indywidualnego bądź członka większego zespołu negocjacyjnego²⁵.

Sposobem na kształtowanie kompetencji negocjacyjnych może być udział studenta w zajęciach w klinice prawa. Studenci prawa nie mogą reprezentować swoich klientów przed sądem, przez co często są zmuszeni do poszukiwania pozasądowego sposobu rozwiązania danego problemu klienta. Edukacja kliniczna może zwracać uwagę studentów na różne drogi służące rozwiązaniu danego problemu prawnego. Niestety, jak wykazały przeprowadzone badania, studenci nie wykorzystują uczestniczenia w zajęciach w poradniach prawnych jako potencjalnej możliwości prowadzenia negocjacji. Zdecydowana większość, bo aż 84% respondentów, nie miała możliwości prowadzenia negocjacji podczas działalności w klinice prawa, ale chciałaby mieć taką możliwość. 11% ankietowanych wskazało, że nie negocjowali i nie uważają, żeby było im to potrzebne. Odpowiedzi ankietowanych przedstawia wykres 3.

Wykres 3. Podział odpowiedzi na pytanie: Czy podczas działalności w SPP miałeś możliwość prowadzenia negocjacji?

Źródło: A. Mordel, *op. cit.*, s. 78.

Zaledwie 6 respondentów (2%) – 3 kobiety i 3 mężczyzn – miało możliwość prowadzenia negocjacji. Byli to studenci z następujących ośrodków: Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2 osoby z uniwersytetu w Łodzi oraz jeden student, który nie podał ośrodka uniwersyteckiego, w którym działa.

Umiejętność 8. – prowadzenie postępowania sądowego oraz procedur alternatywnych służących do rozwiązania sporu

Jedną z kolejnych umiejętności niezbędnych w zawodzie prawniczym, której wykształceniu ma służyć edukacja prawnicza, jest zdolność prowadzenia postępowania sądowego oraz alternatywnych procedur służących do zakończenia sporu. Raport →

**W roku akademickim 2011/2012
poradnie prawne:**

...rozpatrzyły 13 379 spraw, w tym najwięcej było
spraw z zakresu prawa cywilnego (4057).

²³ Zob.: MacCrate Report, *op. cit.*, s. 139.

²⁴ S.L. Stadniczerko, *Negocjacje i mediacje jako proces społeczny – instytucja społeczna*, [w:] S.L. Stadniczerko (red.), *Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*, Opole 2006, s. 36; inne, liczne definicje negocjacji, s. 35–36.

²⁵ J. Jabłońska-Bonca, *Z problematyki warsztatu pracy prawników. Kompetencje komunikacyjne i negocjacyjne*, [w:] S.L. Stadniczerko (red.), *Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*, Opole 2006, s. 15.

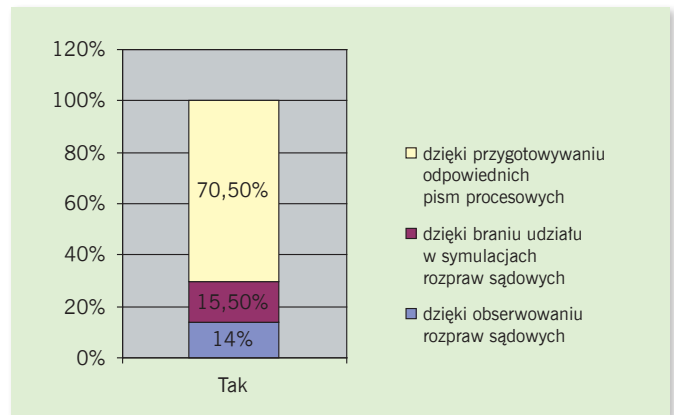
MacCrate'a wskazuje, że **prawnik powinien zrozumieć potencjalne funkcje i konsekwencje procedur rozstrzygania sporów i rozwiązywania konfliktów, w szczególności doskonalić wiedzę w zakresie:** 1) drogi sądowej przed sądami pierwszej instancji; 2) drogi sądowej na poziomie apelacji; 3) rzecznictwa w sprawach administracyjnych i egzekucyjnych; 4) prowadzenia alternatywnych sposobów rozstrzygania sporów²⁶.

A. Jakubiak-Mironczuk pisze, że „społeczne oczekiwania nakładają na państwo obowiązek reagowania na sytuacje konfliktowe. Reakcja ta może polegać na stłumieniu konfliktu, uregulowaniu go lub rozwiązaniu. (...) Najlepszym, z punktu widzenia stron, działaniem państwa jest wprowadzanie procedur rozwiązujących konflikt. (...) Najmniej pożądanym jest tłumienie, polegające na takim postępowaniu się nakazami i zakazami, by zapobiec zachowaniom stron wymierzonym przeciw sobie”²⁷. Współczesne procedury sądowe ewoluują więc w kierunku rozwiązywania konfliktów aniżeli rozstrzygania sporów. Trend ten wpisuje się w tendencję zasadzającą się – jak pisze S.L. Stadniczenko – na ewolucji systemu prawa rozumianego jako technika do modelu prawa jako rozmowy²⁸. Dlatego też w zakresie umiejętności prawniczych, obok kompetencji do prowadzenia postępowania sądowego, wpisuje się zdolność prowadzenia postępowań alternatywnych.

W ramach zajęć w studenckich poradniach prawnych studenci mogą zapoznać się z przebiegiem postępowań sądowych i uczestniczyć w nich pośrednio, chociażby poprzez pisanie projektów pism procesowych. Studenci powinni również chodzić do sądu wraz z klientami, aby w ten sposób dokładniej przyjrzeć się rozprawie sądowej. Przydatne w zakresie kształtowania umiejętności pełnienia odpowiedniej roli procesowej są symulacje rozpraw sądowych. Nauka w ten sposób może być niezwykle skuteczna, ponieważ – jak zauważa Ł. Bojarski – „łączy w sobie najbardziej efektywne metody interaktywne – pracę w grupach, praktykę, działanie, ale i natychmiastowe wykorzystanie zdobytej wiedzy”²⁹. Dzięki symulacjom rozpraw sądowych studenci zdobywają wiele umiejętności, w tym „analizy i interpretacji prawa, budowy strategii i taktyki działania w konkretnej sprawie, wystąpień publicznych, słuchania i komunikacji. Symulacja procesu pomaga zrozumieć »prawo w działaniu«, pozwala na przeżycie, doświadczenie »prawdziwego« procesu sądowego”³⁰.

Ankiety miały na celu wykazanie opinii respondentów na temat poprawy ich umiejętności prowadzenia/uczestniczenia w postępowaniu sądowym dzięki działalności w poradniach prawnych. Aż 66% odpowiadających wskazywało, że umiejętność uczestniczenia w postępowaniu sądowym wzrosła, 14%, że nie wzrosła, natomiast 20% nie miało zdania. W przypadku odpowiedzi pozytywnej ankietowani zaznaczali także, dzięki czemu według nich ta umiejętność wzrosła. Rozkład źródeł doskonalenia przez studentów umiejętności uczestniczenia w postępowaniu sądowym zawiera wykres 4.

Wykres 4. Podział odpowiedzi: „Tak – poprawiła się moja umiejętność uczestniczenia w postępowaniu sądowym”, ze względu na źródło nabytych umiejętności

Źródło: A. Mordel, *op. cit.*, s. 84.

Wniosek płynący z tych wyników może być taki, że niestety ciągle jeszcze zbyt mała liczba studentów ma możliwość uczestniczenia w trakcie studiów w rozprawach sądowych bądź w ich symulacjach. Studenci w trakcie studiów prawniczych na niektórych wydziałach prawa w Polsce mają możliwość przeprowadzania mediacji. Na wzór amerykański tworzy się bowiem w klinikach prawa sekcje mediacji. W polskiej literaturze coraz częściej dyskutuje się na temat potrzeby istnienia klinik mediacji w ramach polskiego ruchu klinicznego, który rozwinął się praktycznie przy każdym wydziale prawa³¹. Kliniki mediacji stanowią bowiem odpowiedź na potrzeby rozwijających się instytucji prawnych, dogłębnej edukacji odpowiedzialnych i bardziej świadomych studentów prawa, a także są reakcją na zwiększające się potrzeby prawne osób znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej, umożliwiając im nowe, nierzadko lepsze sposoby rozwiązania problemu.

W przeprowadzonych badaniach zadano pytanie na temat możliwości prowadzenia mediacji w ramach edukacji klinicznej na różnych uczelniach w Polsce. Zdecydowanie najwięcej respondentów wskazało, że nie prowadzili oni mediacji, ale chcieliby mieć taką możliwość (80% odpowiedzi). Odpowiedź: „Uważam, że nie jest mi to potrzebne”, zaznaczyło 12% respondentów. Niestety żadna z osób ankietowanych nie działała stale w sekcji mediacji, natomiast możliwość pojedynczego przeprowadzenia mediacji miały zaledwie 4 osoby (2% ankietowanych).

Umiejętność 9. – organizacja i zarządzanie w pracy prawników

Umiejętności organizacji i zarządzania praktyką prawniczą wydają się być doceniane w polskiej rzeczywistości dopiero od niedawna. W raporcie z badań na temat roli i zadań prawników w zmieniającym się społeczeństwie E. Łojko wskazuje, że wraz z rozwojem

W roku akademickim 2011/2012 poradnie prawne:

...skupiały 1851 studentów oraz 235 pracowników naukowych i prawników-praktyków. Oznacza to, że utrzymała się jakość udzielanych porad albowiem jeden pracownik naukowy opiekował się tylko ośmioma studentami.

²⁶ MacCrate Report, *op. cit.*, s. 139.

²⁷ A. Jakubiak-Mironczuk, *Alternatywne a sądowe rozstrzyganie sporów sądowych*, Warszawa 2008, s. 89 i 91.

²⁸ S.L. Stadniczenko, *Znaczenie komunikacji społecznej...*, *op. cit.*, s. 90–91.

²⁹ Ł. Bojarski, *Interaktywne metody nauczania klinicznego*, [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak (red.), *Studencka poradnia prawna. Podręcznik dla opiekunów*, Warszawa 2009, s. 24.

³⁰ Ł. Bojarski, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Symulacja rozpraw sądowych jako metoda edukacyjna. Materiały do przygotowania i przeprowadzenia symulacji*, Warszawa 2008, s. 1–2.

³¹ Zob. np. M.J. Kukło, *Klinika mediacji – dlaczego warto stworzyć i włączyć mediację w strukturę klinicznego nauczania prawa w Polsce*, *Klinika. Czasopismo Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych* 2007, Nr 2 (6), s. 22 i n.

życia gospodarczego nastąpiła konieczność rozwoju obsługi prawnej. Warunki wykonywania zawodu prawniczego się zmieniły, gdyż pojawił się nadmiar prawników i wzrosła konkurencja w zawodzie. Gospodarka wolnorynkowa wymusiła większą mobilność, elastyczność i dynamikę prawników. Zmieniły się standardy stylu pracy prawnika – ze względu na wzrost konkurencji oraz zwiększone wymagania rynku zrodziła się potrzeba specjalistycznej wiedzy i jednocześnie zrozumienia realiów rynku³².

Swego rodzaju warsztatem do zdobywania umiejętności organizacji i zarządzania pracą prawnika mogą być **kliniki prawa**. Kierownik programu klinicznego po opracowaniu standardów działania danej poradni prawnej powinien przekazać studentom wiedzę, w jaki sposób takie standardy opracowywać i wdrażać. Student, czując na swych barkach odpowiedzialność za sytuację prawną klienta, wypracowuje (oczywiście wzięwszy pod uwagę wskazówki opiekuna) swo-

je własne standardy efektywnego wykorzystywania czasu, wysiłków i środków, tak by zakończyć pracę na czas. Specyfika działalności w klinikach prawa, w ramach których studenci udzielają porad prawnych najczęściej parami, pozwala również na doskonalenie umiejętności opracowania systemów i procedur efektywnej współpracy z innymi. Klinika prawa, jak twierdzi się w literaturze, jak najbardziej może stać się „laboratorium, w którym będą wypracowywane optymalne standardy organizacji małej firmy prawniczej”³³.

Czy jednak tak się dzieje? Zapytano ankietowanych, w jakiej mierze działalność w studenckiej poradni prawnej przyczyniła się do poprawy zdolności składających się na umiejętność organizacji i zarządzania w pracy prawników. W pytaniu wyodrębniono pięć pomniejszych umiejętności, które zgodnie z raportem MacCrate’a są składowymi zdolności organizacji i zarządzania przez prawnika. Wyniki przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Podział odpowiedzi respondentów na pytanie, w jakiej mierze działalność w studenckiej poradni prawnej przyczyniła się do poprawy określonej zdolności związanej z organizacją i zarządzaniem w pracy prawnika

Zdolność:	Stopień wpływu działalności w studenckiej poradni prawnej					
	Nie miała wpływu		Trochę poprawiła umiejętność		Bardzo poprawiła umiejętność	
	Liczba odpowiedzi	Wartość procentowa	Liczba odpowiedzi	Wartość procentowa	Liczba odpowiedzi	Wartość procentowa
sformułowania zasad i celów efektywnego zarządzania praktyką prawniczą	86	33%	143	54%	34	13%
efektywnego wykorzystywania czasu, wysiłków i środków	73	28%	124	47%	67	25%
zakończenia pracy na czas	81	31%	117	44%	65	25%
efektywnej współpracy z innymi	68	26%	129	49%	66	25%
wypracowania optymalnych standardów organizacji małej firmy prawniczej	125	47%	99	38%	39	15%
	433	33% wszystkich odpowiedzi	612	46,5% wszystkich odpowiedzi	271	20,5% wszystkich odpowiedzi

Źródło: A. Mordeł, *op. cit.*, s. 85.

Dokonując analizy odpowiedzi, należy stwierdzić, że umiejętność organizacji i zarządzania jest zdolnością, którą edukacja kliniczna pomaga kształcić w mniejszym stopniu niż umiejętności tradycyjnie zaliczane do umiejętności prawniczych (np. ustalanie stanu faktycznego, stanu prawnego, dokonywanie analizy prawnej, doradzanie). Zauważono zależność związaną z odpowiedziami na pytanie o poprawę umiejętności organizacji i zarządzania pracy prawnika a zmienną ilości udzielonych porad w ramach kliniki prawa przez respondenta. Mianowicie wszystkie osoby, które twierdziły, że każda z umiejętności związanych z organizacją i zarządzaniem w pracy prawnika została bardzo poprawiona, były osobami z doświadczeniem i udzieliły przynajmniej sześciu porad prawnych (były to osoby z zakresu 6–10, 11–20 oraz ponad 20 udzielonych porad), natomiast osoby, które zaznaczyły, że wszystkie umiejętności nie zostały w ogóle poprawione, miały znacznie mniejsze doświadczenie kliniczne (były to osoby z udzielonymi poradami z zakresu 1–2, 3–5, 6–10).

Umiejętność 10. – rozpoznawanie i rozwiązywanie dylematów etycznych

Zgodnie z raportem MacCrate’a prawnik powinien zgłębić: 1) naturę i źródła standardów etycznych; 2) znaczenie niezbędności posługiwania się standardami etycznymi; 3) proces rozpoznawania i rozwiązywania dylematów etycznych³⁴.

W literaturze zauważa się głosy, że: „Zachowywanie zasad etyki to fundament, imperatyw kultury prawnej. Jeśli prawnik działa zgodnie z ponadprzeciętnymi standardami etycznymi – rośnie prestiż prawa, powstają korzystne dla prawa i społeczeństwa →

³² E. Łojko, Role i zadania prawników w zmieniającym się społeczeństwie. Raport z badań, Warszawa 2005, s. 96 i n.

³³ F. Zoll, B. Namysłowska-Gabrysiak, [w:] D. Łomonowski (red.), *op. cit.*, s. 234.

³⁴ MacCrate Report, *op. cit.*, s. 140.

Nowość: www.czasopisma.beck.pl

uwarunkowania decyzji i działań samych prawników oraz ich klientów. Usługa świadczona jest odpowiedzialnie, kompetentnie, starannie, efektywnie. To bowiem, jak prawnicy gromadzą wiedzę i jak ją przetwarzają w decyzje (a więc jakość ich pracy), zależy wprost od standardów etycznych przez nich dochowywanych³⁵. Znajomość standardów etycznych jest niezwykle ważna przy wykonywaniu zawodu prawnika. Co więcej, pozostawanie w zgodzie ze standardami etycznymi w profesjach prawniczych wiąże się z wykonywaniem przez nich zawodów zaufania publicznego. „Zaufanie publiczne stanowi przymiot, a przy tym etyczne zobowiązanie, sformułowane wobec wszystkich zawodów prawniczych, których przedstawiciele dokonują w swej pracy operacji na takich (...) »ciężkich« wartościach, jak sprawiedliwość, wolność, własność, godność itp.”³⁶. Oczekiwania społeczeństwa co do jakości standardów etycznych są więc znacznie wyższe w stosunku do osób wykonujących zawody prawnicze niż w stosunku do przedstawicieli innych grup zawodowych.

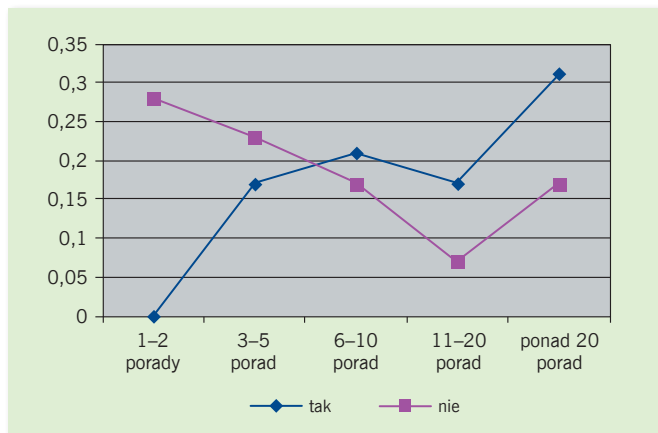
Jak wskazuje raport MacCrate’a, bardzo ważna jest wiedza o źródłach standardów etycznych. Nadto, zgodnie z dominującym w Polsce podejściem do nauczania etyki prawniczej: „nie należy poprzestawać na poznawaniu samych tylko jej norm, lecz zachowując do nich krytyczny stosunek, przede wszystkim kształtować moralną wrażliwość studentów”³⁷. Możliwość taką daje właśnie program kliniczny, jeżeli jest realizowany przy wydziale prawa danej uczelni. Studenci muszą się bowiem nauczyć, aby w każdej sprawie dokonać analizy, jakie problemy z zakresu etyki prawniczej pojawiły się lub mogą się pojawić w danym przypadku. Jak pisze L. Wortham, jest konieczne, aby studenci zapoznawali się ze standardami etyki zawodowej z perspektywy akademickiej. Jest ona bowiem z natury swej o wiele bardziej krytyczna niż omawianie zasad etyki prawniczej przez samych członków profesji³⁸.

Badając tę umiejętność, zadano ankietowanym pytanie: „Czy uważasz, że dzięki działalności w studenckiej poradni prawnej nauczyłeś się, jak rozpoznawać i rozwiązywać dylematy etyczne?”. Pytanie to posiadało cztery warianty odpowiedzi: „tak”, „nie”, „ani tak, ani nie” oraz „już wcześniej posiadałem umiejętność rozwiązywania dylematów etycznych”.

Odpowiedzi respondentów pokazują bardzo zbliżoną do siebie ilość odpowiedzi „tak” (50 odpowiedzi – 19%) oraz „nie” (47 odpowiedzi – 18%). Najwięcej, bo 40%, odpowiedzi stanowiło wskazanie na „ani tak, ani nie”. Jak widać, większość respondentów nie potrafiła do końca określić wpływu poradnictwa prawnego na umiejętność rozwiązywania dylematów etycznych. Natomiast pozostałe 23% ankietowanych stwierdziło, że już wcześniej posiadało tę umiejętność. Na odpowiedzi pewien wpływ miało to, czy odpowiadającym był absolwent, czy student. Absolwenci statystycznie częściej odpowiadali, że edukacja kliniczna miała wpływ na doskonalenie ich kompetencji etycznych (32% wśród wskazań absolwentów), a rzadziej, że wpływu nie miała (13% wśród wszystkich wskazań absolwentów). Zależność ta może mieć związek z okolicznością, że dopiero po ukończeniu kursu klinicznego prawnik, patrząc na całokształt swoich doświadczeń w studenckim poradnictwie prawnym, jest w stanie w sposób refleksyjny ocenić, jak taka działalność wpłynęła na jego postawy.

Pewną zależność zauważyć można było przy odpowiedziach „tak” i „nie”, gdzie wraz ze wzrostem doświadczenia klinicznego rosło przekonanie respondentów o nabyciu kompetencji etycznych, natomiast wraz ze spadkiem ilości udzielonych porad ankietowani częściej zaznaczali, że kompetencji takiej nie nabyli. Zależność tę przedstawia kolejny wykres (nr 5).

Wykres 5. Tendencja udzielanych odpowiedzi na pytanie: Czy uważasz, że dzięki działalności w SPP nauczyłeś się, jak rozpoznawać i rozwiązywać dylematy etyczne?, w zależności od doświadczenia klinicznego

Źródło: A. Mordel, *op. cit.*, s. 87.

Wnioski płynące z badań empirycznych

Przebadanie populacji 223 studentów oraz 38 absolwentów prawa, z 15 różnych ośrodków w kraju, którzy mieli do czynienia z edukacją kliniczną we wszelkich dostępnych w Polsce formach (zajęć obowiązkowych, fakultatywnych, kół naukowych i innych), pozwoliło na stwierdzenie, że działalność w klinikach prawa umożliwia nabywanie i doskonalenie umiejętności niezbędnych w zawodzie prawnika. **Ustalono także, że edukacja kliniczna postrzegana jest wśród studentów jako bardziej efektywna metoda nauczania umiejętności prawniczych niż metody przyjęte jako akademickie.**

Respondentów pytano, jak oceniają nabycie każdej z 10 umiejętności, które raport MacCrate’a zalicza do niezbędnych umiejętności prawniczych. Po przeprowadzeniu analizy wyników należy stwierdzić, że dzięki edukacji klinicznej bardzo dużo, bo aż 90%, respondentów przy ustalaniu stanu prawnego sięgało do praktycznie wszystkich możliwych źródeł prawniczych, doskonalić przy tym umiejętność ustalania stanu prawnego. Aż 87,5% respondentów trochę lub bardzo poprawiła umiejętność ustalania stanu faktycznego, 83% trochę lub bardzo poprawiła umiejętność rozwiązywania problemów. Równie duża liczba ankietowanych – 80% – nabyła umiejętność analizy prawnej (odpowiedzi: „tak” i „zdecydowanie tak”). Działalność w klinikach pozwoliła nabyć w wysokim stopniu umiejętności porozumiewania się (76% respondentów poziom nabytych umiejętności porozumiewania się oceniła dobrze i na wysokim poziomie) oraz doradzania (74% respondentów nabyło tę umiejętność). W mniejszym stopniu, aczkolwiek ciągle na zadowalającym poziomie, studenckie poradnictwo prawne spowodowało, że studenci nabyli umiejętności organizacji i zarządzania w pracy prawników (67%) oraz prowadzenia postępowania sądowego (66%). Natomiast w małym stopniu kliniki prawa kształcą wśród studentów umiejętność prowadzenia postępowania pozasądowego (u 33% ankietowanych). Takie wyniki nie dziwią jednak w sytuacji, gdy zaledwie 2% ankietowanych miało możliwość

³⁵ J. Jabłońska-Bonca, *Wprowadzenie do prawa...*, *op. cit.*, s. 240.

³⁶ M. Pieniążek, *Etyka sytuacyjna prawnika*, Warszawa 2008, s. 39.

³⁷ R. Tokarczyk, *Etyka prawnicza*, Warszawa 2006, s. 68.

³⁸ L. Wortham, *Nauczanie odpowiedzialności zawodowej w studenckich poradniach prawniczych w świecie*, *Klinika. Czasopismo Uniwersyteckiej Poradni Prawnej* UJ 2000, Nr 1, s. 187–194.

prowadzenia zarówno negocjacji, jak i mediacji. Ciągłe jeszcze polska edukacja kliniczna w małym stopniu promuje alternatywne metody rozwiązywania sporów, a stale działające sekcje mediacji są niebywałą rzadkością. W tym zakresie mamy jeszcze sporo do zrobienia, by osiągnąć standardy amerykańskie. Należy przy tym wskazać, że sami respondenci widzą większy potencjał w pozasądowych rozwiązaniach niż prowadzeniu sporów sądowych (39% respondentów wskazało na mediację, 21% na sąd jako najbardziej skuteczną metodę rozwiązywania sporów i konfliktów społecznych), w związku z czym można postulować o zwrócenie większej uwagi na wprowadzanie możliwości nabywania tych umiejętności w ramach studiów prawniczych i edukacji klinicznej. Wydaje się to tym bardziej oczywiste, że 84% respondentów chciałoby mieć możliwość prowadzenia negocjacji, a 81% – możliwość prowadzenia mediacji w ramach poradni.

Najgorzej wśród wszystkich umiejętności, które nabywane są w klinikach prawa, wypadła umiejętność rozpoznawania i rozwiązywania dylematów etycznych (jedynie 14% respondentów ją nabyło, a większość nie potrafiła ustosunkować się do zadanego pytania). Możliwe, że studenci dylematów takich po prostu nie mieli, gdyż pewna część spraw trafiających do klinik należy do spraw nieskomplikowanych pod względem stanu faktycznego czy prawnego. Natomiast gdy pojawia się problem etyczny, odpowiedzialność za jego rozstrzygnięcie przerzucana bywa na opiekuna sekcji lub kierownika poradni, który decyduje o odmowie (lub nie) udzielenia porady prawnej. Ponadto wydaje się, że umiejętność ta wymaga dłuższego doskonalenia niż roczny czy ewentualnie 2–3-letni kurs kliniczny.

Niski odsetek osób, które zdobyły umiejętność rozwiązywania dylematów etycznych, nie umniejsza jednak faktu, że większość umiejętności prawniczych, których nabycie jest niezbędne w zawodzie prawnika, jest w studenckich poradniach prawnych doskonalona na wysokim poziomie. Liczne wskazania ankietowanych doceniających edukację kliniczną świadczą same o sobie. Co więcej – przy umiejętnościach: porozumiewania się, rozwiązywania sporów i konfliktów społecznych, prowadzenia postępowania sądowego czy rozwiązywania dylematów etycznych, duże znaczenie przy udzielaniu odpowiedzi miało doświadczenie kliniczne danego respondenta. Osoby, które udzieliły najwięcej porad (z zakresu 11–20 oraz ponad 20), znacznie wyżej oceniały poziom swoich umiejętności prawniczych. Świadczy to o tym, że nie tylko sam fakt działalności w ramach studenckich poradni prawniczych, ale także ilość udzielonych porad ma wpływ na doskonalenie kompetencji prawnika.

Zakończenie

Podsumowując, edukacja kliniczna jest formą nauczania prawa, która w oczach samych studentów oceniana jest bardzo wysoko. Tak liczne pozytywne wskazania respondentów świadczą o sile tej metody edukacyjnej i powinny być bodźcem do aktywizacji społeczności akademickich na rzecz otwierania nowych i ulepszania istniejących klinik prawa.

Edukacja kliniczna pozwala w sposób kompleksowy nabyć wiedzę, umiejętności, a także kompetencje (zarówno personalne, jak i społeczne). Za S.L. Stadniczeńką można wskazać, że pracę kliniki i społecznych, studenckich poradni prawniczych uznaje się „za jedną z bardziej efektywnych form kształcenia prawników, ich umiejętności oraz podstawowych wartości zawodów prawniczych”³⁹. Jak pisze F. Zoll: „Edukacja zawsze była pierwszorzędym celem klinicznego nauczania prawa”⁴⁰.

Przeprowadzone badania potwierdzają, że cel ten jest realizowany z niebywałą skutecznością. Kontakt klient–student prawa w ramach poradni prawnej jest w większości przypadków pierwszym

doświadczeniem studenta z praktyką prawniczą. Jednak już ten pierwszy kontakt wiele potrafi nauczyć. Poza tym student ma możliwość sprawdzenia swoich umiejętności komunikacyjnych, zastanowienia się nad tym, jaką drogę zawodową wybrać. W związku z ważną misją społeczną, jaką niesie ze sobą przynależność do grona prawników, ważne jest, by już na etapie studiów kształtować i doskonalić wiedzę, umiejętności i postawy niezbędne, aby wstąpić na prawniczą ścieżkę zawodową.

Streszczenie:

Opracowanie ma na celu przedstawienie umiejętności niezbędnych w zawodzie prawnika, a także ukazanie, które z nich i w jakim stopniu nabywane są przez studentów działających w studenckich poradniach prawniczych. Tekst bazuje na wynikach badań empirycznych przeprowadzonych w 2011 r. na temat umiejętności prawniczych nabywanych podczas studenckiego poradnictwa prawnego⁴¹, w ramach prac badawczych prowadzonych przez autorkę na Uniwersytecie Opolskim. Umiejętności prawnicze wyodrębniono za sporządzonym w 1992 r. katalogiem fundamentalnych umiejętności niezbędnych w zawodzie prawnika, wypracowanym przez specjalną komisję American Bar Association, której przewodniczył Robert MacCrate (zwanym raportem MacCrate’a), następnie badano wpływ studenckiego poradnictwa prawnego na każdą z 10 wyróżnionych umiejętności. Wyniki wykazują, że edukacja kliniczna pozwala w sposób kompleksowy nabyć zarówno wiedzę, jak i niezbędne umiejętności oraz kompetencje prawnicze. Subiektywna ocena studentów na temat wpływu działalności poradnianej na nabywane umiejętności prawniczych jest bardzo wysoka.

Słowa kluczowe:

kliniczne nauczanie prawa, studenckie poradnie prawne, edukacja prawna, umiejętności prawnicze

Lawyer competencies acquired in legal clinics

Summary:

The paper depicts the student benefits after committing to the legal consult programs. The author of the thesis uses the analysis of her own research on the matter of law student's and graduate's opinion on the subject of legal consult. In detail, the paper depicts the basic requirements of the lawyer profession according to the MacCrate Report.

The paper contains the analysis of the questionnaire performed among law students and graduates from across Poland. The purpose of which was to determine if, and to what extent, the contribution to such activities develop the abilities needed in the lawyer profession. The research revealed that participation in legal clinics is very important for students and make them easier to learn and develop all legal skills.

Keywords:

clinical legal education, legal clinics, legal education, legal skills, legal competencies

³⁹ S.L. Stadniczeńka, Model kształcenia prawniczego dziś a wyzwania wobec realizacji założeń Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, Biuletyn Wydziału Prawa KUL i Instytutu na Rzecz Państwa Prawa 2010, Nr 6, Rok V, s. 27.

⁴⁰ F. Zoll, Jaka szkoła prawa..., *op. cit.*, s. 77.

⁴¹ Ankiety zostały uzupełnione przez studentów i absolwentów z 15 różnych poradni z całej Polski (co przy ówczesnej liczbie 25 poradni oznacza, że zebrano dane z 60% poradni w kraju). Ankiety uzupełniło 226 studentów, co stanowiło 12,5% całej badanej populacji studentów udzielających się w klinikach prawa w Polsce. Dodatkowo ankiety uzupełniło 38 absolwentów prawa, którzy podczas studiów działali w poradniach, co daje łącznie liczbę 264 respondentów. Całościowe wyniki badań posłużyły opracowaniu pracy magisterskiej, pisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. S.L. Stadniczeńki.

Ivo Kucharczuk*

Jacek Zębala**

Wybrane zagadnienia z zakresu problematyki zwrotu kaucji mieszkaniowej w przypadku długotrwałych stosunków najmu¹

Do Kliniki Prawa Uniwersytetu Warszawskiego wystąpiono z wnioskiem o sporządzenie opinii prawnej celem ustalenia, czy byłej żonie klienta przysługuje roszczenie o zwrot kaucji mieszkaniowej zabezpieczającej utrzymanie w należytym stanie lokalu mieszkalnego, oddanego w najem na podstawie umowy zawartej z Zarządem Budynków Mieszkalnych Warszawa-Praga-Południe w 1974 r. Drugim zagadnieniem koniecznym do rozważenia w przedstawionym poniżej stanie faktycznym jest to, czy klient, jako były mąż, faktycznie prowadzący wszelkie majątkowe interesy byłej żony, może w jej imieniu dochodzić roszczenia na drodze sądowej.

Rekonstrukcja stanu faktycznego

Na podstawie dokumentów oraz rozmowy przeprowadzonej z klientem ustalono, że jego była małżonka zawarła w 1974 r. z Zarządem Domów Mieszkalnych Warszawa-Praga-Południe – Administracją Domów Mieszkalnych umowę najmu lokalu mieszkalnego. Zgodnie z twierdzeniami klienta na odwrocie umowy znajdują się zapiski dokumentujące wniesienie kaucji z tytułu najmu lokalu. Klient nie wyjaśnił jednak dokładnie znaczenia poszczególnych adnotacji.

Stosunek najmu trwał do 2003 r., w którym najemczyni, już po rozwodzie z klientem, kupiła od gminy lokal stanowiący jego przedmiot. Klient na dowód wskazanej okoliczności przedstawił umowę sprzedaży zawartą w formie aktu notarialnego.

W związku z wykupem mieszkania klient, w imieniu byłej żony, wystąpił do Zakładu Gospodarowania Nieruchomościami w Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy o zwrot kaucji wniesionej z tytułu najmu. Bezowocną wymianę korespondencji potwierdzają dostarczone przez klienta dokumenty.

Wobec niemożności polubownego załatwienia sprawy z Zakładem Gospodarowania Nieruchomościami w Dzielnicy Praga-Południe m.st. Warszawy klient wystąpił w 2010 r. w imieniu byłej żony na drogę sądową. Powództwo zostało oddalone wyrokiem sądu rejonowego wydanego w tym samym roku. Jako przyczynę oddalenia wskazano brak legitymacji czynnej klienta.

Główne zagadnienia poddane analizie:

Istnienie i zasadność roszczenia o zwrot kaucji mieszkaniowej.

Umocowanie byłego męża do zarządu majątkiem byłej żony i reprezentacji jej interesów w postępowaniach sądowych z tego zakresu.

Analiza problemu

Istnienie i zasadność roszczenia o zwrot kaucji mieszkaniowej

1. Zagadnienia intertemporalne (określenie właściwych przepisów)

Na podstawie umowy o najem lokalu mieszkalnego, zawartej w 1974 r., żona klienta dokonała wpłaty na rachunek Zarządu Domów Mieszkalnych w Warszawie – Administracji Domów Mieszkalnych kaucji mieszkaniowej.

Fakt dokonania wpłaty znajduje potwierdzenie w sporządzonych na wydany najemczyni egzemplarzu umowy odręcznych adnotacjach na pieczęci kasowej, opatrzonych symbolem kasowym „KP”, sporządzonych w 1975 r.

Należy w tym miejscu zauważyć, że z treści umowy najmu nie wynika bezpośrednio obowiązek zapłaty omawianej kaucji, co jednak nie oznacza, iż najemczyni takiemu obowiązkowi nie podlegała. W czasie zawarcia umowy najmu właściwe dla tego rodzaju umów były przepisy ustawy z 10.4.1974 r. – Prawo lokalowe², do której postanowień odsyła, w zakresie w nim nieuregulowanym, umowa najmu. Kwestię kaucji regulował ogólnie art. 13 § 3 PrLok74, przewidujący powierzenie określenia szczegółowych warunków jej pobierania Radzie Ministrów w drodze rozporządzenia.

* Absolwent prawa na WPiA UW.

**Doktorant w Instytucie Prawa Cywilnego na WPiA UW, a także student V roku psychologii w ramach Międzyzobszarowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych i Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego.

¹ Artykuł oparty jest na opinii prawnej sporządzonej w ramach działalności w Klinice Prawa Uniwersytetu Warszawskiego – Studenckim Ośrodku Pomocy Prawnej przy WPiA UW. Dotyczy stosunków najmu zawartych pod rządami ustawy z 10.4.1974 r. – Prawo lokalowe, a zakończonych po wejściu w życie ustawy z 21.6.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego.

² Tekst jedn.: Dz.U. z 1983 r. Nr 11, poz. 55, dalej jako: PrLok74.

Dyspozycję przepisu zrealizowano przez wydanie rozporządzenia Rady Ministrów z 7.3.1975 r. w sprawie pobierania od najemców lokali mieszkalnych kaucji zabezpieczającej utrzymanie lokali w należytym stanie³. Charakter prawny kaucji wpłaconej przez najemcę należy zatem rozpatrywać w oparciu o regulację KaucNajemR. Kaucja stanowiła szczególny rodzaj świadczenia jednostronnego, wpłaconego celem zabezpieczenia „utrzymania lokalu w należytym stanie” (§ 1 KaucNajemR). Katalog podmiotów zobowiązanych do jej zapłaty wskazano w § 1 ust. 1 KaucNajemR, zgodnie z którym obowiązek dotyczył: „(...) najemców obejmujących lokale mieszkalne (...) w budynkach zarządzanych przez jednostki gospodarki społecznej”. Co więcej, cytowany paragraf zawiera sformułowanie: „kaucja jest pobierana”, co stanowi dość jednoznaczne uzasadnienie tezy, że wpłata kaucji stanowiła obowiązek najemców lokali mieszkalnych. Dalszym potwierdzeniem tej tezy jest także treść § 3 i § 4 KaucNajemR, w których określono kategorie pomiotów zwolnionych od obowiązku wpłacenia tego rodzaju świadczenia.

Z dokumentów dostarczonych przez klienta nie wynika, aby jego żona należała do jednej z kategorii podmiotów zwolnionych od tego obowiązku. Prawo lokalowe ani rozporządzenie nie przewidywały w swych regulacjach innego rodzaju kaucji, których wpłaty można by żądać w owym czasie od najemców.

W § 1 ust. 3 KaucNajemR określono także maksymalną dopuszczalną wysokość kwoty wpłacanej tytułem kaucji, jako (...) niemożliwej przekraczać trzykrotnej wysokości pobieranego przez najemcę miesięcznego wynagrodzenia netto, obliczanego według zasad obowiązujących przy ustalaniu wynagrodzenia za urlop wypoczynkowy. Podstawę szczegółowego wyliczenia wysokości kaucji stanowi załącznik do KaucNajemR, mający postać tabeli określającej wysokość stawek za jeden m² powierzchni użytkowej lokalu mieszkalnego. W załączniku wprowadzono także kategorię stawek powiększonych w zależności od wyposażenia lokalu w określone urządzenia techniczne.

Urządzeniami technicznymi w rozumieniu punktu 1 załącznika do KaucNajemR są w szczególności instalacja wodociągowa, kanalizacyjna, gazowa oraz łazienka. Lokal oddany byłej małżonce klienta w najem spełniał kryteria lokalu z urządzeniem wodociągowym i trzema urządzeniami technicznymi, wobec czego stawka bazowa kaucji za 1 m² powierzchni użytkowej naliczona została na podstawie stawki powiększonej równej kwocie 250 zł. Z uwagi na fakt, że lokal w chwili oddawania go w najem był także wyposażony w centralne ogrzewanie (nieetażowe), kwota bazowa powiększona została o 10% (punkt 2 załącznika), a więc wynosiła 275 zł za każdy m² powierzchni użytkowej. Kryterium pozwalające na określenie górnej granicy wysokości kaucji zawarte jest w § 1 ust. 3 KaucNajemR. Wysokość kaucji nie mogła przekroczyć wartości stanowiącej trzykrotność miesięcznego wynagrodzenia za pracę najemcy. Według oświadczenia klienta naliczona kaucja nie przekraczała górnej granicy w odniesieniu do wysokości miesięcznego dochodu byłej małżonki. Zastosowanie w niniejszej sprawie wyżej wymienionych kryteriów pozwala na stwierdzenie, że kaucja została naliczona prawidłowo.

2. Zasady zwrotu kaucji mieszkaniowej po ustaniu umowy najmu lokalu

Kolejnym zagadnieniem istotnym dla sprawy jest problematyka zasad zwrotu kaucji po ustaniu umowy najmu lokalu. Stosunek najmu w omawianym przypadku ustał w 2003 r. Rozwiązanie umowy najmu nastąpiło zatem już pod rządami ustawy z 21.6.2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie

gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego⁴. W takiej sytuacji należy określić przepisy właściwe dla regulacji zwrotu kaucji wpłaconych na podstawie umów zawartych przed wejściem w życie ustawy o ochronie praw lokatorów. Nie ulega wątpliwości, że nie będą to regulacje zawarte w omawianym powyżej rozporządzeniu Rady Ministrów z 7.3.1975 r. Utraciło bowiem ono moc wraz z chwilą wejścia w życie ustawy z 2.7.1994 r. o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych⁵, uchylającej ustawę z 10.4.1974 r. – Prawo lokalowe, na podstawie której wydano ww. KaucNajemR. Nie ma także podstaw do zastosowania postanowień NajLokU. Regulacjami właściwymi do rozpoznania niniejszej sprawy będą zatem przepisy obowiązującej obecnie OchrPrLokU, czyli regulacje obowiązujące w chwili ustania stosunku najmu.

Należy w tym miejscu zauważyć, że to właśnie w chwili ustania stosunku najmu po stronie najemcy powstaje roszczenie o zwrot wpłaconej kaucji. Nie ulega jednocześnie wątpliwości, że obowiązek zwrotu omawianej kaucji wynika ze stosunku prawnego powstałego pod rządami innych przepisów. Stosunek najmu, będący przedmiotem rozważań, należy jednak traktować jako trwały stosunek prawny. W odniesieniu do roszczeń wynikających z takich stosunków, jak zauważa Z. Radwański, swoistą trudność stanowi ustalenie regulacji, których zastosowanie jest właściwe dla konkretnego roszczenia. W myśl zasad ogólnych, w szczególności zasady prymatu ustawy nowej, w przypadku zmiany stanu prawnego w trakcie trwania stosunku prawnego długoterminowego należy starać się stosować ustawę nową. W szczególności dotyczy to skutków prawnych długotrwałego stosunku prawnego, które zaistniały już pod rządami nowej ustawy⁶.

Ponadto, zgodnie z art. 26 ust. 2 OchrPrLokU, stosuje się ją do stosunków prawnych powstałych przed dniem jej wejścia w życie. Artykuł 36 ust. 1 OchrPrLokU stanowi natomiast, że kaucja wpłacona przez najemcę przed 12.11.1994 r., pomniejszona o ewentualne należności wynajmującego z tytułu najmu, podlega zwrotowi w ciągu miesiąca od dnia opróżnienia lokalu lub nabycia jego własności przez najemcę.

Należności z tytułu najmu, o których mowa w przywołanym art. 36 OchrPrLokU, stanowią, jak należy sądzić, w szczególności należności z tytułu zaległości w opłaceniu czynszu. Ustawa nie precyzuje jednocześnie, jakiego rodzaju inne należności mogą być potrącone z kaucji. W tym miejscu, w celu głównie porównawczym, warto odnieść się do regulacji zawartych w KaucNajemR, które w § 7 ust. 2 stanowiło, że „wynajmujący może potrącić z kaucji nie uiszczony przez najemcę czynsz i inne należności przypadające z tytułu najmu oraz kwoty należne z tytułu odszkodowania za uszkodzenie lokalu powstałe z winy najemcy”.

Odniesienie to jest niezwykle istotne ze względu na fakt, że sama nazwa określająca charakter kaucji wpłaconej pod rządami KaucNajemR (kaucja miała bowiem zabezpieczać utrzymanie lokali w należytym stanie) mogłaby sugerować, że nawet zwyciężenie urzędów wyposażenia lokalu, powstałe wskutek normalnego korzystania, stanowić by mogło podstawę do potrącenia odpowiednich sum z kaucji w celu pokrycia ewentualnych różnic w wartości →

³ Dz.U. Nr 8, poz. 43, dalej jako: KaucNajemR.

⁴ Dz.U. z 2001 r. Nr 71, poz. 733 z zm., dalej jako: OchrPrLokU.

⁵ Dz.U. z 1994 r. Nr 105, poz. 509 z zm., dalej jako: NajLokU.

⁶ Por.: T. Pietrzykowski, Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problem stosowania prawa, Warszawa 2011, s. 101 i n.; Z. Radwański, Prawo cywilne. Część ogólna, Warszawa 2009, s. 49 i n.

wyposażenia sprzed oddania lokalu w najem i po ustaniu stosunku najmu. KaucjaNajemR w sposób jednoznaczny wyklucza taką możliwość, określając szczegółowo rodzaje należności, jakie mogą być przedmiotem potrącenia. Obecnie obowiązująca ustawa jest w tym względzie znacznie mniej precyzyjna. Kaucja wpłacona pod rządami OchrPrLokU „ma zabezpieczać pokrycie należności z tytułu najmu lokalu, przysługujących wynajmującemu w dniu opróżnienia lokalu” (art. 6 ust. 1 OchrPrLokU).

W tym miejscu konieczne jest doprecyzowanie zakresu tych należności. Po pierwsze, na podstawie przepisów OchrPrLokU regulujących obowiązki najemcy będą w zakresie należności wchodziły wszelkie zaległości w zapłacie czynszu, a także w **wydatkach związanych z utrzymaniem lokalu**. Pod tym ostatnim pojęciem należy rozumieć wydatki, ustalone proporcjonalnie do powierzchni użytkowej lokalu w stosunku do powierzchni użytkowej wszystkich lokali w danym budynku, obciążające właściciela, obejmujące opłatę za użytkowanie wieczyste gruntu, podatek od nieruchomości oraz koszty konserwacji, utrzymania należytego stanu technicznego nieruchomości oraz przeprowadzonych remontów, zarządzania nieruchomością, utrzymania pomieszczeń wspólnego użytkowania, windy, anteny zbiorczej, domofonu oraz zieleni, ubezpieczenia nieruchomości, a także inne, o ile wynikają z umowy, oraz opłaty niezależne od właściciela. W razie istnienia zaległości w płatności tych wydatków w chwili ustania stosunku najmu będą one mogły być potrącone z wpłaconej kaucji. Po drugie, na podstawie normy ogólnej art. 675 § 1 KC najemca w chwili ustania stosunku najmu jest **zobowiązany do zwrócenia rzeczy w stanie niepogorszonym**, „nie ponosi on natomiast odpowiedzialności za zużycie rzeczy będące następstwem normalnego używania”. Możliwość zastosowania normy ogólnej odnoszącej się do najmu budzi wątpliwości głównie ze względu na fakt, że ustawa o ochronie praw lokatorów zawiera przepis regulujący wzajemne obowiązki stron stosunku najmu lokalu mieszkalnego po jego ustaniu. Artykuł 6e ust. 1 OchrPrLokU stanowi, że po zakończeniu najmu i opróżnieniu lokalu najemca jest obowiązany odnowić lokal i dokonać w nim obciążających go napraw, a także zwrócić wynajmującemu równowartość zużytych elementów wyposażenia technicznego, wymienionych w art. 6b ust. 2 pkt 4 OchrPrLokU, to jest trzonów kuchennych, kuchni i grzejników wody przepływowej, podgrzewaczy wody, wanien, brodzików, mis klozetowych, zlewozmywaków i umywalk wraz z syfonami, baterii i zaworów czerpalnych oraz innych urządzeń sanitarnych, w które lokal jest wyposażony, łącznie z ich wymianą, które znajdowały się w lokalu w chwili wydania go najemcy. Można zatem przyjąć, że wszelkiego rodzaju należności powstałe wskutek niedopełnienia wymienionych powyżej obowiązków przez najemcę będą mogły zostać, jako należności z tytułu najmu przysługujące wynajmującemu w dniu opróżnienia lokalu, potrącone z wpłaconej przez najemcę kaucji. Na podstawie przytoczonych regulacji nie daje się jednoznacznie stwierdzić, jaka jest relacja między przepisem art. 6e ust. 1 OchrPrLokU a art. 675 § 1 KC. W przedmiotowej sprawie nie będzie jednak, jak można sądzić, konieczne szczegółowe rozważanie tej relacji. Zarówno przepis art. 6e ust. 1 OchrPrLokU, jak i przepis art. 675 § 1 KC odnoszą się do sytuacji, w której po ustaniu stosunku najmu następuje opróżnienie lokalu przez najemcę. Nietrudno na tej podstawie wywnioskować, że *ratio legis* zacytowanych przepisów była ochrona wynajmującego przed ponoszeniem konsekwencji zużycia rzeczy przez najemcę, w szczególności musi chodzić tu o zużycie, które doprowadza do znacznego obniżenia standardu lokalu, a przez to wymagałoby od wynajmującego poniesienia kosztów doprowadzenia lokalu do należytego stanu. W przedmio-

towej sprawie nie mieliśmy jednak do czynienia z taką sytuacją. Lokal mieszkalny został przez najemczynię przejęty na własność w drodze wykupu od wynajmującego, co w sposób oczywisty wyklucza prawa wynajmującego do domagania się przywrócenia lokalu do stanu należytej używalności. Nie ma jednak przeszkód, aby dokonać potrącenia wierzytelności obu stron (art. 6 ust. 4 OchrPrLokU). W momencie dokonywania wykupu wierzytelność przysługująca z tytułu kaucji najemczyni mogła ulec potrąceniu z wierzytelnością zbywcy lokalu mieszkalnego przysługującą mu tytułem zapłaty ceny za lokal. Wobec niezawarcia przez strony umowy o potrąceniu, jak również braku oświadczenia o potrąceniu z którejkolwiek strony, należy przyjąć, że potrącenie wierzytelności nie miało miejsca. Z przedstawionych przez klienta dokumentów nie wynika też, aby w momencie dokonywania wykupu nieruchomości najemczyni zalegała z jakimikolwiek opłatami, a co ważniejsze, nie wynika także, by administracja nieruchomości występowała albo też chciała przeciwko najemczyni wystąpić z jakimikolwiek roszczeniem, którego przedmiotem zaspokojenia mogłaby być kaucja wpłacona przez najemczynię w 1975 r. Na podstawie powyższych rozważań należy stwierdzić, że byłej najemczyni przysługuje roszczenie o zwrot kaucji mieszkaniowej.

3. Przedawnienie roszczenia o zwrot kaucji mieszkaniowej

W związku z upływem długiego czasu od chwili ustania stosunku najmu zagadnieniem istotnym do rozważenia jest ewentualne przedawnienie roszczenia o zwrot wpłaconej kaucji. Nabywanie przez najemczynię prawa własności nieruchomości nastąpiło w 2003 r. na podstawie umowy sprzedaży zawartej w Warszawie w formie aktu notarialnego. Stosunek najmu lokalu ustał zatem w dniu zawarcia umowy. Tego dnia powstało także roszczenie o zwrot kaucji mieszkaniowej. Roszczenie to stało się wymagalne, na podstawie art. 6 ust. 4 OchrPrLokU, z upływem miesiąca od chwili ustania stosunku najmu. Od tej chwili zaczyna także biec termin przedawnienia roszczenia (art. 120 § 1 KC). Wątpliwości może natomiast budzić termin, z którego upływem nastąpi przedawnienie analizowanego roszczenia.

Według art. 677 KC roszczenia wynajmującego przeciwko najemcy o naprawienie szkody z powodu uszkodzenia lub pogorszenia rzeczy, jak również roszczenia najemcy przeciwko wynajmującemu o zwrot nakładów na rzecz albo o zwrot nadpłaconego czynszu przedawniają się z upływem roku od dnia zwrotu rzeczy. Cytowany artykuł wprowadza roczny termin przedawnienia w stosunku do roszczeń najemcy z tytułu umowy najmu. Termin nie dotyczy jednak wszystkich roszczeń przysługujących najemcy z tego tytułu, ale jedynie ich dwóch rodzajów – o zwrot nakładów na rzecz oraz o zwrot nadpłaconego czynszu.

Charakter prawny kaucji mieszkaniowej wyklucza możliwość zaliczenia jej do którejkolwiek z dwu powyższych kategorii.

Kaucja nie stanowi nakładu na rzecz przede wszystkim ze względu na fakt, że czynność dokonywana w ramach czynienia nakładów musi być skierowana bezpośrednio na rzecz i mieć na celu zapewnienie utrzymania rzeczy w należytych stanie (nakłady konieczne), zwiększenie użyteczności rzeczy (nakłady użyteczne) albo też zaspokojenie indywidualnych potrzeb estetycznych czyniącego nakłady (nakłady zbytkowe)⁷. Trudno w tym miejscu uznać, że kaucja wpłacona do kasy spółdzielni i zdeponowana na szczególnym rachunku bankowym nosiła którąkolwiek z wymienionych cech charakterystycznych dla nakładów. Kaucję należy też odróżnić od czynszu najmu. Czynsz jest świadczeniem pieniężnym, do którego

⁷ Por.: A. Wolter, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2001.

uiszczania zobowiązuje się najemca w chwili zawarcia umowy najmu i stanowi on wynagrodzenie dla wynajmującego za możliwość korzystania z przedmiotu najmu. Kaucja natomiast, zarówno pod rządami nowej ustawy o ochronie praw lokatorów, jak i Kauc-NajemR, jest traktowana jako odrębne od czynszu świadczenie, mające charakter jednorazowy, o charakterze zabezpieczającym, inaczej niż czynsz, będący świadczeniem okresowym (szczególnie nie budzi to wątpliwości w przypadku umów najmu na czas nieokreślony, a takiej umowy dotyczy niniejsza sprawa) o charakterze pieniężnego ekwiwalentu za możliwość korzystania z przedmiotu najmu. Co więcej, stawki czynszu zostały szczegółowo określone w § 4 umowy najmu zawartej 1.6.1974 r.

Na podstawie rozważań przeprowadzonych powyżej należy stwierdzić, że art. 677 KC wyznaczający dwuletni termin przedawnienia roszczeń najemcy nie znajduje zastosowania w odniesieniu do roszczenia o zwrot kaucji mieszkaniowej. Zastosowanie znajdują zatem reguły ogólne, wyrażone w art. 118 KC, w następującym brzmieniu: „jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, termin przedawnienia wynosi lat dziesięć, a dla roszczeń o świadczenia okresowe oraz roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej – trzy lata”.

W analizowanym przypadku w grę wchodzi tylko jeden, dziesięcioletni, termin przedawnienia. Roszczenie o zwrot kaucji nie jest bowiem związane z działalnością gospodarczą, gdyż najemczyni tego rodzaju działalności w ogóle nie prowadziła. Nie dotyczy też ono świadczenia okresowego⁸. Roszczenie uległoby zatem przedawnieniu 1.9.2013 r., po upływie dziesięcioletniego terminu. Fakt wytoczenia w 2006 r. powództwa o zwrot kaucji nie doprowadził, w ocenie autorów, do przerwania biegu przedawnienia roszczenia o zwrot kaucji ze względu na to, że roszczenie to przysługiwało nie powodowi, ale jego byłej żonie. W trakcie trwania procesu powód nie złożył też do sądu wniosku o zawiadomienie właściwej osoby o toczącym się procesie, aby umożliwić jej udział w postępowaniu w charakterze powoda, w trybie art. 196 § 1 KPC. Klient, jak trafnie zauważył sąd w uzasadnieniu do wyroku oddalającego bezzasadne powództwo, nie występował także w charakterze pełnomocnika strony powodowej, ale w charakterze powoda, domagając się realizacji nieprzysługującego mu roszczenia. Uznanie za trafną tezę, że wystąpienie z powództwem przez dowolną osobę nieuprawnioną do realizacji roszczenia prowadzi do przerwania biegu jego przedawnienia, należy uznać za niedopuszczalne⁹.

4. Zasady waloryzacji w przypadku długotrwałych stosunków najmu lokalu

Ostatnim zagadnieniem wymagającym rozważenia jest kwestia waloryzacji kaucji. Wzbudza ono w doktrynie i judykaturze bardzo wiele wątpliwości. Zasady dokonywania waloryzacji kaucji mieszkaniowych ulegały wielu zmianom w trakcie trwania stosunku najmu zawiązanego umową z 1.6.1974 r. Wskazówkę stanowi uchwała SN z 26.9.2002 r.¹⁰. Zgodnie z jej tezą przepis art. 36 ust. 1 OchrPrLokU nie wyłącza możliwości stosowania art. 358¹ § 3 KC w zakresie waloryzacji wierzytelności o zwrot kaucji wpłaconej przez najemcę przed 12.11.1994 r., a zatem pod rządami ustawy z 10.4.1974 r. Prawo lokalowe, obowiązującej do 11.11.1994 r. Możliwość dokonania waloryzacji sądowej kaucji mieszkaniowej wpłaconej przez byłą żonę klienta wymaga zatem spełnienia przesłanek zawartych w art. 358¹ § 3 KC, kolejno: istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania oraz skierowa-

nia do sądu żądania o waloryzację świadczenia. Co do przesłanki pierwszej, jak zauważa A. Malarewicz, nie każda taka zmiana uzasadnia odwołanie do waloryzacji, lecz jedynie taka, która wykracza poza zakres zwykłego ryzyka kontraktowego¹¹. Nie ulega jednak wątpliwości, że w latach 1975–2003 siła nabywcza pieniądza uległa istotnej zmianie, co zaowocowało decyzją o denominacji złotego, przeprowadzonej na mocy ustawy z 7.7.1994 r. o denominacji złotego¹².

Co do spełnienia drugiej z wymienionych przesłanek waloryzacji sądowej, wystarczające jest zawarcie żądania przeprowadzenia waloryzacji w pozwie wraz z powództwem o zasądzenie sumy pieniężnej tytułem zwrotu kaucji mieszkaniowej.

Podsumowując rozważania dotyczące roszczenia o zwrot kaucji mieszkaniowej, należy stwierdzić, że byłej żonie klienta przysługuje nieprzedawnione roszczenie o zwrot kaucji mieszkaniowej. Wartość nominalna sumy będącej przedmiotem roszczenia podlega waloryzacji sądowej w trybie art. 358¹ § 3 KC. W przekonaniu autorów zapiski znajdujące się na pieczęci kasowej odbitej na egzemplarzu umowy mogą stanowić dowód w sprawie na okoliczność dokonania wpłaty kaucji oraz jej wysokości. W celu większej pewności należy jednak zalecić przeprowadzenie dodatkowego dowodu ze świadków na wymienione okoliczności.

Umocowanie byłego małżonka do zarządu majątkiem drugiego i reprezentacji jego interesów w postępowaniach sądowych z tego zakresu

Ze względu na fakt, że roszczenie o zwrot kaucji mieszkaniowej, jak zauważono powyżej, przysługuje wyłącznie byłej małżonce klienta, to jej przysługuje prawo skutecznego dochodzenia należnego roszczenia na drodze sądowej. Niewątpliwie zatem rozwiązaniem najprostszym byłoby zasugerowanie uprawnionej samodzielnie dochodzenie roszczenia przed sądem. Ze względu na zły stan zdrowia uprawniona nie jest jednak w stanie samodzielnie stawać przed sądem i utrzymuje, że jej wolą jest, aby w jej imieniu działał były mąż. Możliwość podjęcia czynności procesowych przez osoby trzecie, nawet zaufane, wymaga specjalnego umocowania w postaci pełnomocnictwa procesowego. Instytucja pełnomocnictwa jako zastępstwa prawnego bezpośredniego w swoich zasadniczych zrzębach sprowadza się do tego, że jedna osoba (pełnomocnik) działa w imieniu i na rachunek innej osoby (mocodawcy), a skutki prawne działalności pełnomocnika odnoszą się bezpośrednio do sfery prawnej mocodawcy. W przełożeniu na sytuację będącą przedmiotem rozważań działalność klienta podjęta przed sądem będzie odnosić skutki bezpośrednio w sferze majątkowej jego byłej żony. Kodeks postępowania cywilnego w art. 87 § 1 wyznacza krąg osób mogących stać się pełnomocnikami procesowymi osób fizycznych. Katalog określony we wzmiankowanym artykule jest katalogiem zamkniętym, obejmującym dwie grupy pełnomocników – zawodowych →

⁸ Por. powyższe rozważania nad charakterem prawnym świadczenia, jakim jest kaucja mieszkaniowa.

⁹ Por.: A. Stepien-Sporek, F. Sporek, Przedawnienie i terminy zawite, Warszawa 2009, s. 96.

¹⁰ III CZP 58/02, OSN C 2003, Nr 9, poz. 117.

¹¹ Por.: A. Malarewicz, Wpływ zmiany stosunków na wykonanie zobowiązań – cz. II, MoP 2005, Nr 12.

¹² Dz.U. Potwierdzeniem zachodzących w latach 1975–2003 zmian siły nabywczej pieniądza może też być załączony poniżej wykaz „Rocznych wskaźników cen towarów i usług konsumpcyjnych w latach 1950–2010 (pot. „wskaźniki inflacji”), opublikowany przez Główny Urząd Statystyczny, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1634_PLK_HTML.htm, data dostępu: 20.11.2011 r.

i niezawodowych. Do pełnomocników niezawodowych KPC zalicza osobę sprawującą zarząd majątkiem lub interesami strony, osobę pozostającą ze stroną w stałym stosunku zlecenia, współuczestnika sporu oraz osobą najbliższą i pozostającą ze stroną w stosunku przysposobienia.

Na podstawie informacji przedstawionych ustnie przez klienta można wnioskować, że jest on osobą, która ze względu na zły stan zdrowia byłej żony sprawuje zarząd jej majątkiem oraz dba o jej interesy majątkowe. Jako faktyczny zarządca majątku i interesów uprawnionej może występować w jej imieniu przed sądem. Możliwość taka, jak zauważa się w doktrynie i judykaturze, dotyczyć będzie jednak jedynie spraw związanych bezpośrednio z wykonywanym zarządzeniem majątkiem i prowadzonymi interesami majątkowymi¹³. W omawianym przypadku nie ulega wątpliwości, że dochodzenie roszczenia o zwrot kaucji mieszkaniowej spełnia powyższą przesłankę. Drugą istotną cechą wykonywanego zarządu majątkiem lub interesami jest jego trwały charakter. Jak trafnie zauważa H. Dolecki, „(...) zarząd uprawniający do występowania w charakterze pełnomocnika musi mieć cechę trwałości (nie może zatem być to zarząd doraźny czy jednorazowy), a jednocześnie nie może być to zarząd ograniczony tylko do zastępowania mocodawcy przed sądem w jego sprawach”¹⁴. W szczególności wykluczone jest umocowanie przed sądem jako pełnomocnika zarządcy sprawującego jedynie okazjonalny zarząd majątkiem, ograniczony wyłącznie do dochodzenia konkretnego roszczenia¹⁵. W sytuacji będącej przedmiotem rozważań klient sprawuje faktyczny zarząd majątkiem byłej żony przez cały czas jej choroby, co wskazuje na stały charakter wykonywanego przez niego zarządu. Klient wykonuje bowiem za żonę w zasadzie wszystkie czynności odnoszące się do jej interesów majątkowych, w szczególności dokonuje czynności bankowych na wspólnym rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowym, opłaca czynsz, reprezentuje żonę na zgromadzeniach członków spółdzielni mieszkaniowej, a także robi bieżące zakupy i pomaga w prowadzeniu gospodarstwa domowego. Prawdziwość powyższych faktów należy jednak przed sądem wykazać poprzez dołączenie odpowiednich dokumentów pozwalających sądowi na dokonanie weryfikacji.

Obok przedstawienia stosownych informacji, potwierdzających faktyczne wykonywanie zarządu majątkiem, zasadne wydaje się w takiej sytuacji przedstawienie sądowi pełnomocnictwa udzielonego byłemu mężowi przez uprawnioną do zarządu majątkiem i prowadzenia interesów majątkowych. Udzielenie tego rodzaju pełnomocnictwa będzie pozwalało na dokonywanie w imieniu mocodawczyni czynności w zakresie nieprzekraczającym zwykłego zarządu majątkiem, a zatem dla wszelkich czynności stanowiących zarząd majątkiem, dla których nie jest wymagana forma szczególna.

Na marginesie warto zauważyć, że samo pojęcie „rodzaju czynności prawnych”, kluczowe dla problematyki zastępstwa bezpośredniego, budzi wiele wątpliwości zarówno wśród przedstawicieli nauki prawa, jak i praktyki prawniczej. W omawianym tu przypadku rodzaj czynności prawnych określane jest, jak należy sadzić, ze względu na ich „przedmiot”, którym jest majątek byłej żony klienta. Jak twierdzi M. Smyk: „(...) na użytek określenia pełnomocnictwa rodzajowego można chyba przyjąć, że »przedmiotem czynności prawnej« jest obiekt, do którego zachowanie pełnomocnika ma się odnosić. Obiekt ten może mieć charakter zarówno materialny (np. rzecz), jak i niematerialny (np. wierzytelność)”¹⁶. Jak można wnioskować z przytoczonego fragmentu, skoro „przedmiotami czynności prawnych”, do których zachowanie pełnomocnika ma się odnosić, mogą być zarówno konkretne elementy materialne, jak i niematerialne, ale mające charakter majątkowy, to *a minoris ad maius* może być takim „przedmiotem” także majątek jako całość.

Poza formalnym uregulowaniem umocowania klienta do zarządu majątkiem byłej żony pełnomocnictwo rodzajowe będzie miało dla sądu rozpoznającego sprawę także istotny walor dowodowy na okoliczność istnienia po stronie woli powierzenia zarządu swoim majątkiem byłemu mężowi. Jeszcze raz jednak należy podkreślić, że samo ustanowienie pełnomocnictwa rodzajowego do zarządu majątkiem może się okazać niewystarczające do potwierdzenia stałości wykonywania tego zarządu w latach poprzednich, przez co niezbędne może się stać wykazanie tych okoliczności przed sądem. Na podstawie powyższego należy stwierdzić, że klient sprawuje zarząd majątkiem byłej żony i prowadzi jej interesy majątkowe. Spełnia on zatem przesłanki dopuszczalności występowania w charakterze pełnomocnika procesowego osoby fizycznej w rozumieniu art. 87 § 1 KPC, a przez to może zostać umocowany przez byłą żonę do reprezentowania jej przed sądem w charakterze pełnomocnika procesowego.

Podsumowanie uprawnień klienta

W świetle argumentów zawartych w powyższych rozważaniach byłej żonie klienta przysługuje nieprzedawnione roszczenie o zwrot zwaloryzowanej kaucji mieszkaniowej. Istnieje także możliwość, aby w imieniu uprawnionej, jako zarządca jej majątku, roszczenia na drodze sądowej dochodził klient.

Streszczenie

Zagadnieniem będącym przedmiotem analizy w niniejszym artykule jest problematyka zwrotu kaucji mieszkaniowej w przypadku długotrwałych stosunków najmu lokali mieszkalnych. Kwestia ta ma doniosłe znaczenie praktyczne, w szczególności ze względu na coraz bardziej powszechne zjawisko wykupu przez lokatorów lokali oddawanych w najem przez jednostki gospodarki komunalnymi zasobami lokalowymi w latach 70. i 80. ubiegłego stulecia. Ze względu na szczególny przedmiot analizy zostały omówione zasady ustalania przepisów właściwych dla zgłaszanych współcześnie roszczeń o zwrot kaucji mieszkaniowej wpłaconej pod rządami regulacji już nieobowiązujących, a także zawarte uwagi dotyczące przedawnienia roszczenia o zwrot kaucji oraz waloryzacji świadczenia.

Obok głównego przedmiotu analizy, ze względu na fakt, że artykuł oparty jest na analizie konkretnego przypadku, zostały zasygnalizowane także zasady wzajemnej reprezentacji małżonków i byłych małżonków (także partnerów) w procesie o zwrot świadczenia wpłaconego tytułem kaucji. Problem ten dotyczy zarówno sytuacji, kiedy kaucja została wpłacona przez jednego z małżonków, a lokal służył zaspokajaniu ich wspólnych potrzeb mieszkaniowych w trakcie trwania małżeństwa, jak i sytuacji, kiedy małżeństwo zostało rozwiązane w trakcie trwania najmu. Ustalenia właściwe dla ostatniej ze wskazanych sytuacji odnosić można także do związków nieformalnych.

Słowa kluczowe:

najem lokali, kaucja mieszkaniowa, roszczenie o zwrot kaucji, długotrwałe stosunki prawne, waloryzacja świadczenia pieniężnego, nabycie najmowanego lokalu na własność, wygaśnięcie stosunku najmu, wzajemna reprezentacja małżonków

¹³ Por.: J. Bodio i in., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2008, art. 87; podobnie SN w postanowieniu z 7.11.1984 r., II CZ 105/84, Legalis, art. 87.

¹⁴ Por.: H. Dolecki (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366, Warszawa 2011, art. 87.

¹⁵ Por.: J. Bodio i in., Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Warszawa 2008, art. 87.

¹⁶ Por.: M. Smyk, Pełnomocnictwo według kodeksu cywilnego, Warszawa 2010, s. 66.

Issues of housing deposit refund in case of long-term residential tenancy agreements

Summary

The aim of the presented article is to discuss the issue of housing deposit refund in case of long-term residential tenancy agreements. This problem is of great practical importance, particularly because of the more common occurrence of repurchase of the units rented from municipal housing administration institutions in the 70s and 80s of the last century by its tenants. Due to the specific subject of the analysis, this paper discusses the rules for determining the law applicable to recently submitted claims for return of the housing deposit paid under provisions thereafter abolished, lapse of the claim for return of the deposit and the valorization of the benefit.

In addition to the main subject of analysis, due to the fact that the article is based on a case-study, cross-representation of spouses and former spouses (including partners) has also been noticed. This problem affects both the situation where housing deposit was paid by one of the spouses, but the rented unit served their common housing needs during their marriage, as well as a situation where the marriage was dissolved during the rental period. Conclusions relevant to the latter situation, can also be referred to informal relationships.

Keywords:

housing deposit refund, claim for deposit return, long-term residential tenancy agreements, valorization of a benefit, cross-representation of spouses

Akademia Prawa

Podana w przystępny i przejrzysty sposób wiedza zawarta w podręcznikach z serii Akademia Prawa pozwala na korzystanie z tych książek nie tylko studentom prawa, ale i studentom innych wydziałów.

Wydawnictwo C.H. Beck

e-mail: dz.handlowy@beck.pl, ul. Matuszewska 14 bud. B1
03-876 Warszawa, tel. 22 31 12 222, fax 22 33 77 601

www.ksiegarnia.beck.pl

Nadsyłajcie uwagi!

Chcemy, by czasopismo „Edukacja Prawnicza” odpowiadało w pełni Waszym oczekiwaniom. Dlatego jeśli macie uwagi co do zawartości czasopisma lub jego wyglądu prosimy o ich nadsyłanie na adres: edukacjaprawnicza@beck.pl

Przemysław Mijał*

Ustanawianie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym na tle praktyki orzeczniczej

Istniejący w Polsce system nieodpłatnej pomocy prawnej, realizowany przez przyznawanych przez sądy pełnomocników z urzędu, jest przedmiotem krytyki zarówno środowisk prawniczych, jak i beneficjentów tej pomocy. Formułowane pod adresem funkcjonujących rozwiązań zarzuty sprowadzają się do krytyki mechanizmu, który – oprócz posiadania licznych defektów natury legislacyjnej¹ – opiera się na rozstrzygnięciu kwestii zasadności oraz potrzeby udzielenia nieodpłatnej pomocy prawnej przez sądy prowadzące postępowanie i nie obejmuje swym zakresem tzw. pomocy przedsądowej, udzielanej aktualnie przez organizacje pozarządowe oraz studenckie poradnie prawne. Na krytykę zasługuje również istnienie odrębnych, w ramach poszczególnych procedur: cywilnej, karnej i sądownoadministracyjnej, modeli pomocy prawnej z urzędu, które wymagałyby unifikacji oraz ujednoczenia kryteriów jej przyznawania. Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie modelu funkcjonującego w ramach postępowania cywilnego w zakresie ustanawiania pełnomocnika z urzędu na tle praktyki orzeczniczej.

Analiza zasad przyznawania pomocy prawnej z urzędu, która udzielana jest na podstawie art. 117 i n. KPC, jest niemożliwa bez odwołania się do regulacji ustawy z 28.7.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych², gdyż domaganie się strony postępowania o ustanowienie pełnomocnika z urzędu zasadniczo może nastąpić w sytuacji jej wcześniejszego zwolnienia przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części (art. 117 § 1 KPC). Warunek wcześniejszego uzyskania zwolnienia do kosztów sądowych jako przesłanka konieczna ustanowienia profesjonalnego pełnomocnika z urzędu istniał w procedurze cywilnej do czasu wejścia w życie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 16.6.2008 r.³, w którym TK orzekł, że art. 117 § 1 KPC w części obejmującej zwrot „zwolnienia przez sąd od kosztów sądowych w całości lub w części” jest niezgodny z art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 i art. 32 ust. 1 Konstytucji RP⁴. Dzięki orzeczeniu TK, które skutkowało nowelizacją KPC, ustawą z 17.12.2009 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁵, która weszła w życie 19.4.2010 r., doszło do istotnej modyfikacji zakresu dostę-

pu do pomocy prawnej z urzędu w postępowaniu cywilnym⁶. Niemniej jednak już po wejściu w życie wyroku TK w wyniku jego publikacji⁷, do czasu wspomnianej nowelizacji w tym zakresie KPC, przyznanie stronie zwolnienia od kosztów sądowych nie stanowiło już koniecznego warunku ustanowienia dla strony pełnomocnika z urzędu⁸.

* Adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego i Integracji Europejskiej WPIA Uniwersytetu Szczecińskiego, radca prawny.

¹ Szerzej na ten temat zob.: P. Mijał, Nieodpłatna pomoc prawna jako realizacja prawa do sądu, EP 2012, Nr 12, s. 43 i n.

² Tekst jedn.: Dz.U. z 2010 r. Nr 90, poz. 594, ze zm., dalej jako: KSCU.

³ P 37/07, OTK-A 2008, Nr 5, poz. 80.

⁴ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

⁵ Dz.U. z 2010 r. Nr 7 poz. 45.

⁶ Szerzej na ten temat zob.: M. Sorysz, Ustanowienie dla strony pełnomocnika z urzędu oraz obowiązki pełnomocnika w postępowaniu cywilnym na tle nowelizacji KPC z 17.12.2009 r. – zagadnienia wybrane, MoP 2010, Nr 12, s. 660 i n. oraz M. Mamiński, Ustanowienie pełnomocnika z urzędu po nowelizacji KPC, MoP 2010, Nr 15, s. 870 i n.

⁷ Dz.U. z 2008 r. Nr 110, poz. 706.

⁸ Zob.: post. SN z 29.1.2009 r., V CZ 1/09 oraz 25.3.2009 r., V CZ 10/09, Legalis.

W wyniku wprowadzonych zmian legislacyjnych, stanowiących konsekwencję orzeczenia TK, w aktualnie obowiązującym stanie prawnym **ubieganie się o ustanowienie radcy prawnego lub adwokata jest możliwe zarówno w przypadku osób fizycznych, jak i osób prawnych lub innych jednostek organizacyjnych, którym ustawa przyznaje zdolność sądową**. Podmioty te mogą się domagać ustanowienia dla nich profesjonalnego pełnomocnika, jeżeli złożą oświadczenie, z którego wynika, że nie są w stanie ponieść kosztów jego wynagrodzenia bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny – w przypadku osób fizycznych (art. 117 § 2 KPC) – bądź jeśli wykażą, że nie mają dostatecznych środków na poniesienie tych kosztów – w odniesieniu do osób prawnych lub innych jednostek organizacyjnych, którym ustawa przyznaje zdolność sądową (art. 117 § 3 KPC).

Na uwagę zasługuje wprowadzone przez ustawodawcę rozróżnienie sprowadzające się do obowiązku osób fizycznych jedynie złożenia oświadczenia obejmującego szczegółowe dane o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania, natomiast w sytuacji osób prawnych już wykazywania określonych okoliczności. Wprowadzenie wobec osób prawnych wymogu dowodzenia okoliczności uzasadniających wnioski o ustanowienie pełnomocnika z urzędu powoduje zaostrenie kryteriów oceny, co nie znajduje racjonalnego uzasadnienia. Osoba prawna (jednostka organizacyjna) może wykazywać swą sytuację majątkową (finansową, ekonomiczną) za pomocą wszelkich środków dowodowych, choć podstawowe znaczenie mają dokumenty, np. wyciągi z ksiąg, bilansów, sprawozdań rachunkowych, kont bankowych itp.⁹

Istniejące zróżnicowanie zdaje się być całkowicie nieuzasadnione oraz pozbawione merytorycznego uzasadnienia. Wystarczające byłoby bowiem składanie analogicznych oświadczeń przez osoby prawne, bez potrzeby załączania – jak to ma miejsce obecnie – ich pełnej dokumentacji bilansowo-rachunkowej (księgi rachunkowe, sprawozdania finansowe, deklaracje i zeznania podatkowe, wyciągi z rachunków bankowych), zwłaszcza gdyby tak jak w sytuacji osób fizycznych sporządzony został wzór takiego oświadczenia uwzględniającego specyfikę prowadzenia księgowości. Znajdująca podstawę w art. 120 § 4 w zw. z art. 163 § 1 KPC sankcja, przewidziana za podanie świadomie nieprawdziwych okoliczności w celu uzyskania ustanowienia profesjonalnego pełnomocnika, w postaci grzywny w wysokości do 5000 zł, która musiałaby obejmować, oprócz strony, również osobę podpisującą oświadczenie w imieniu osoby prawnej, z pewnością stanowiłaby wystarczające zabezpieczenie przed próbami nadużyć w tym zakresie. Jednocześnie z pewnością wpłynęłoby to na uproszenie, a w konsekwencji skrócenie czasu analizy przez sąd dokumentacji bilansowo-rachunkowej przedkładanej przez osoby prawne, które w ten sposób dążą do wykazania okoliczności, że nie mają dostatecznych środków na poniesienie kosztów wynagrodzenia radcy prawnego lub adwokata.

Nie sposób jednak dokonywać dalszego omówienia istniejącego modelu przyznawania pomocy prawnej z urzędu bez chociażby pobieżnego przytoczenia uzasadnienia przywołanego wyżej orzeczenia TK. Jego analiza, w aspekcie badanych w kontekście zarzutu niezgodności z ustawą zasadniczą wzorców kontroli konstytucyjności, prowadzi do wniosku, że przepisy art. 45 ust. 1 oraz art. 77

ust. 2 Konstytucji RP stanowią dla ustawodawcy nakaz należytego ukształtowania systemu wymiaru sprawiedliwości w wymiarze instytucjonalnym i proceduralnym oraz zapewnienia jego efektywnego funkcjonowania, a także zakazują zamykania lub nadmiernego ograniczania dostępu do wymiaru sprawiedliwości. TK zwrócił również uwagę, że wejście Polski do systemu Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹⁰, gdzie na tle art. 6 (prawo do sądu) ukształtowało się orzecznictwo wyraźnie wiążące naruszenie prawa do sądu z nadmiernym ograniczeniem prawa do pomocy prawnej i kwestią zakresu zwolnienia od kosztów oraz możliwości przyznania pomocy prawnej z urzędu¹¹, wymaga jednak oceny zarówno przesłanek formułowanych w tej kwestii w ustawodawstwie zwykłym, jak i poglądów wyrażonych w dawniejszym orzecznictwie sądowym, z wykorzystaniem *acquis* ukształtowanego na tle tej Konwencji¹².

Zdaniem TK owe dwa czynniki: zwolnienie od kosztów sądowych i związana z nim możliwość ustanowienia fachowego pełnomocnika z urzędu, są niewątpliwymi polami realizacji prawa do sądu, aczkolwiek mogą funkcjonować niezależnie od siebie. Dodatkowo w ocenie TK wątpliwe jest traktowanie możliwości uzyskania pomocy prawnej z urzędu w kategoriach przywileju (co występuje czasem w werbalizacji problemu w polskim orzecznictwie sądowym), a nie jako prawa podmiotowego. Stąd też postanowienie o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych powinno być wydawane po wyjaśnieniu wszystkich okoliczności dotyczących sytuacji finansowej wnioskodawcy, ponieważ rzutuje ono na możliwość uzyskania – w dalszej kolejności – pomocy prawnej z urzędu.

Konstytucyjna zasada prawa do sądu powinna skutkować taką wykładnią przepisów postępowania cywilnego, aby w razie wątpliwości sąd orzekał na korzyść podmiotu zwracającego się o zwolnienie od kosztów i ustanowienie pełnomocnika. Jak wskazała przy wykładni art. 6 EKPCz, przepis ten może nałożyć na państwo obowiązek zapewnienia pomocy adwokackiej, jeżeli jest niezbędna dla realizacji skutecznego dostępu do sądu, tak aby prawa gwarantowane przez Konwencję nie były tylko teoretyczne i iluzoryczne. Poprzez ustanowienie fachowego pełnomocnika realizuje prawo do wysłuchania – rzeczowego przedstawienia swoich racji¹³.

Wyznaczone przez TK w przedstawionym orzeczeniu standardy przyznawania pomocy prawnej z urzędu, które znajdują również swoje źródło w systemie konwencyjnym, zdają się być nie do →

⁹ Zob.: post. SN z 8.11.1976 r., I CZ 96/76, OSPiKA 1977, Nr 10, poz. 165.

¹⁰ Dz.U. z 1930 r. Nr 61, poz. 284, ze zm., dalej EKPCz lub Konwencja.

¹¹ Zob. wyr. ETPCz z 9.10.1979 r. w sprawie Airey przeciwko Irlandii, skarga nr 6289/73, Zbiór Orzeczeń ETPCz Seria A, Nr 32, s. 11 i n. oraz Baza Orzecznictwa ETPCz: hudoc.echr.coe.int.

¹² Por. wyr. ETPCz z: 15.2.2005 r. Steel i Morris przeciw Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 68416/01; 19.9.2000 r. w sprawie Glaser przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 32346/96; 7.5.2002 r. w sprawie Mc Vicar przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 46311/99, Baza Orzecznictwa ETPCz: hudoc.echr.coe.int.

¹³ P. Pogonowski, Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2005, s. 92.

końca recypowane na grunt praktyki sądowej w sytuacjach ustanawiania profesjonalnych pełnomocników.

Pomimo nowelizacji przepisów KPC bez wątplenia nadal aktualne pozostaje stanowisko, zgodnie z którym **sąd może ustanowić radcę prawnego lub adwokata na wniosek strony, nie może natomiast uczynić tego z urzędu**¹⁴. Sąd nie jest bowiem uprawniony do narzucenia stronie ustanowienia pełnomocnika z urzędu w sytuacji, kiedy nie jest ona zainteresowana udzieleniem jej nieodpłatnej pomocy prawnej, nawet gdyby sąd rozstrzygający sprawę uznawał to za konieczne i niezbędne dla zachowania dalszego toku postępowania. Za wyjątkowy w tym zakresie uznać należy jedynie art. 560¹ KPC, umożliwiający – w sprawach o ubezwłasnowolnienie, o uchylenie oraz zmianę ubezwłasnowolnienia – na ustanowienie pełnomocnika z urzędu dla osoby, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, lub dla osoby ubezwłasnowolnionej, jeżeli ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest ona zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie za potrzebny. Analogiczna regulacja została zawarta w art. 48 ustawy z 19.8.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego¹⁵. W pozostałych przypadkach ustanowienie pełnomocnika z urzędu może nastąpić jedynie na wniosek strony lub uczestnika postępowania.

Podejmując rozstrzygnięcie w zakresie przyznania profesjonalnego pełnomocnika z urzędu, oprócz kryterium dochodowego, które zdaje się nadal posiadać rangę podstawowego, sąd – kierując się regulacją zawartą w art. 117 § 5 KPC – bada również potrzebę udziału w sprawie radcy prawnego lub adwokata. Obiektywne probrze oraz wskaźniki owej potrzeby nie zostały jednak przez ustawodawcę, chociażby w sposób przykładowy, wskazane w tym przepisie. Niemniej jednak stanowi ona drugi istotny, choć znacznie mniej obiektywny element, który łącznie z kryterium statusu materialnego musi wystąpić, aby doszło do przyznania stronie pełnomocnika z urzędu. Jakkolwiek **w postępowaniu cywilnym sąd rozpatrujący sprawę nie jest bezwzględnie związany wnioskiem strony o ustanowienie dla niej radcy prawnego lub adwokata**, co wynika z dyspozycji art. 117 KPC, który nie tworzy sam w sobie prawa podmiotowego, to ograniczenie możliwości przyznania pomocy prawnej przez profesjonalnego pełnomocnika osobie niezamożnej należy do wypadków wyjątkowych¹⁶.

W orzecznictwie wskazuje się zatem na istnienie **dwóch podstaw przyznania pełnomocnika, których dopiero kumulatywne wystąpienie czyni żądanie strony w tym zakresie zasadnym i usprawiedliwionym**. Jeśli bowiem osoba fizyczna niezwolniona od kosztów sądowych, domagająca się ustanowienia dla niej radcy prawnego lub adwokata, złoży oświadczenie, że nie jest w stanie ponieść kosztów jego wynagrodzenia bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i swojej rodziny, to sąd przychyli się do prośby strony tylko wtedy, gdy uzna udział profesjonalnego pełnomocnika w sprawie za potrzebny. W razie braku jednej z powyższych przesłanek sąd oddali złożony przez stronę wniosek o udzielenie pomocy prawnej z urzędu. Wobec tego przy ustanawianiu pełnomocnika z urzędu należy mieć na uwadze przede wszystkim aktualną sytuację materialną strony oraz charakter toczącej się sprawy¹⁷. Potrzeba udziału w sprawie radcy prawnego lub adwokata stanowi bowiem ustawową przesłankę ustanowienia takiego

pełnomocnika. Oceny, czy taka potrzeba zachodzi, sąd dokonuje, biorąc pod uwagę zarówno przymioty osobiste strony, a szczególnie jej nieporadność w formułowaniu żądań i przedstawianiu okoliczności faktycznych sprawy, jak i charakter samej sprawy, jej ewentualne zawiłości i konieczność prowadzenia wielowątkowego postępowania dowodowego oraz rozważenia skomplikowanych zagadnień prawnych¹⁸. Stan zawiłości sprawy sądowej nie jest zatem jedynym kryterium warunkującym potrzebę udziału radcy prawnego lub adwokata w postępowaniu. Stwierdzenie zaistnienia tej przesłanki ustanowienia pełnomocnika z urzędu powinno być bowiem dokonane przy uwzględnieniu zarówno okoliczności dotyczących charakteru danej sprawy (stopnia jej skomplikowania), jak i możliwości oraz umiejętności istniejących po stronie wnioskującego, np. ewentualnej nieporadności czy trudności z samodzielnym podejmowaniem czynności procesowych¹⁹. Analiza praktyki orzeczniczej prowadzi zatem do wniosku, że przyznanie z urzędu radcy prawnego lub adwokata w postępowaniu będzie potrzebne zazwyczaj w sytuacji, gdy strona wnosząca o jego ustanowienie jest na tyle niezorientowana w postępowaniu, iż ma kłopoty z samodzielnym inicjowaniem czynności procesowych, bądź gdy sprawa jest skomplikowana pod względem faktycznym lub prawnym, a jej poprowadzenie wymaga specjalistycznej wiedzy, którą powinni posiadać profesjonalni pełnomocnicy. W praktyce sądowej zdarza się jednak, co powinno zostać definitywnie wyeliminowane, że ustanowienie pełnomocnika z urzędu ma przyczynić się do pomocy sądowi, a nie stronie, która w sposób ewidentny, nadużywając prawa do sądu i wszczynając kolejne postępowania sądowe, nie potrafi sprecyzować swoich roszczeń oraz oczekiwań. W takiej sytuacji sąd, ustanawiając radcę prawnego lub adwokata, niejako przerzuca ciężar ustalenia przedmiotu i zakresu sporu, którego wywiedzenie z oświadczeń strony jest niemożliwe, na pełnomocnika z urzędu, najczęściej poprzez zobowiązanie go do sprecyzowania, czego domaga się strona.

W praktyce sądowej podnosi się bowiem, że prawo do reprezentowania interesów przed sądem nie może być rozumiane jako bezwzględne prawo do każdorazowego żądania ustanowienia dla powoda pełnomocnika z urzędu, gdyż z brzmienia art. 117 § 5 KPC wynika, iż jedną z przesłanek przyznania stronie pomocy pełnomocnika z urzędu jest uznanie przez sąd orzekający, że udział radcy prawnego lub adwokata jest w sprawie niezbędny. Zasadność przyznania pełnomocnika z urzędu każdorazowo podlega więc ocenie sądu²⁰. Z pewnością przesłanki takiej nie będą stanowiły subiektywne odczucia strony, ponieważ emocjonalny charakter spraw rozwodowych nie może stanowić wyłącznego argumentu przemawiającego za ustanowieniem pełnomocnika z urzędu²¹.

¹⁴ Zob.: post. SN z 15.11.1967 r., III PRN 73/67, NP 1968, Nr 9, s. 1377; wyr. SN z 6.11.1996 r., II UKN 7/96, OSNAPiUS 1997, Nr 11, poz. 200 i wyr. SN z 16.12.1997 r., II UKN 404/97, OSNAPiUS 1998, Nr 21, poz. 641.

¹⁵ Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375 ze zm.

¹⁶ Zob.: post. SA w Krakowie z 11.8.2010 r., I ACz 1041/10, Legalis.

¹⁷ Zob.: post. SA w Katowicach z 10.9.2012 r., III AUz 206/12, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

¹⁸ Zob.: post. SA w Rzeszowie z 24.8.2012 r., I ACz 548/12, Legalis.

¹⁹ Zob.: post. SA w Warszawie z 24.10.2006 r., III AUz 201/06, LexPolonica.

²⁰ Zob.: wyr. SA w Gdańsku z 21.5.2013 r., I ACa 142/13, Legalis.

²¹ Zob.: post. SA w Krakowie z 1.2.2011 r., I ACz 29/11, Legalis.

Należy mieć również na względzie, że dokonanie przez sąd niewłaściwej oceny w zakresie potrzeby ustanowienia pełnomocnika z urzędu może, w określonych przypadkach, prowadzić do pozbawienia strony prawa do obrony jako przesłanki bezwzględnej nieważności postępowania.

W judykaturze wskazuje się, że w niektórych przypadkach nieprzyznanie fachowego pełnomocnika z urzędu – mimo spełnienia określonych warunków – może być kwalifikowane jako powodujące nieważność postępowania wskutek pozbawienia strony możliwości obrony jej praw. Dotyczy to jednak tylko sytuacji, gdy strona swoim zachowaniem wykazuje nieznaną reguł postępowania lub nieporadność prowadzącą do tego, że przy faktycznym lub prawnym skomplikowaniu sprawy nie jest w stanie wykorzystać prawnych możliwości prawidłowego jej prowadzenia. **Co do zasady odmowa ustanowienia dla strony radcy prawnego lub adwokata z urzędu (pomijając kwestię ewentualnego braku pouczenia o takiej możliwości) nie usprawiedliwia zarzutu nieważności postępowania wskutek pozbawienia strony możliwości obrony swych praw.** Z tych względów w okolicznościach sprawy, w której istotą sporu są ustalenia faktów odnoszących się do stanu zdrowia i zdolności do pracy, brak fachowego pełnomocnika zasadniczo nie może być uznany za powodujący pozbawienie strony możliwości obrony jej praw²². Natomiast oddalenie wniosku o ustanowienie pełnomocnictwa procesowego z urzędu dla strony, która z powodu choroby psychicznej nie jest w stanie podjąć racjonalnej obrony swych praw w postępowaniu sądowym, uzasadnia nieważność postępowania spowodowaną pozbawieniem strony możliwości obrony swych praw²³. Również podjęcie przez sąd I instancji decyzji o potrzebie ustanowienia w sprawie pełnomocnika z urzędu już po wydaniu nieprawomocnego wyroku obliguje sąd odwoławczy do rozważenia, czy brak pomocy radcy prawnego lub adwokata w postępowaniu poprzedzającym wydanie tego orzeczenia nie mógł być przyczyną pozbawienia możliwości obrony praw, a tym samym prowadzić do nieważności postępowania²⁴.

W orzecznictwie zwraca się również uwagę na przypadki, gdy o konieczności ustanowienia radcy prawnego lub adwokata decydują określone zaniechania strony w toku postępowania. Wówczas za potrzebą ustanowienia pełnomocnika z urzędu w celu zapewnienia stronie należytej ochrony jej praw przemawiają niekwestionowane przez nią w toku procesu wady postępowania dowodowego²⁵.

Dopuszcza się natomiast odmowę zwolnienia strony od kosztów sądowych lub ustanowienia pełnomocnika w celu wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, jeżeli skarga z oczywistych względów podlegałaby odrzuceniu²⁶.

Kwestia braku pouczenia o możliwości domagania się ustanowienia pełnomocnika może stać się również podstawą apelacji, gdyż ocena, czy w takiej sytuacji wystąpiła powinność, o której mowa w art. 5 KPC, należy do sądu. To sąd, kierując się swoją wiedzą i doświadczeniem, ocenia, czy wystąpiły przesłanki uzasadniające pouczenie strony. Brak pouczenia o możliwości złożenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu może stanowić uchybienie

procesowe mające wpływ na wynik sprawy. Wpływ ten należy jednak wykazać²⁷. Brak pouczenia strony będącej osobą niesłyszącą, niemówiącą i bardzo słabo widzącą o możliwości uzyskania pomocy prawnej z urzędu i możliwości uzupełnienia postępowania dowodowego poprzez np. wezwanie biegłych na rozprawę w celu zadania im dodatkowych pytań stanowi naruszenie art. 5 i 212 KPC i może być oceniane jako naruszające prawo do rzetelnego procesu sądowego, gwarantowanego przez art. 6 ust 1 EKPCz, oraz naruszające zasady zawarte w art. 45 Konstytucji RP²⁸.

Na uwagę zasługuje również stanowisko SN, który wskazuje, że **z prawa do rzetelnego procesu wynika, iż wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu winien być rozpoznany bez zbędnej zwłoki**, a także bez podejmowania dalszych definitywnych w skutkach dla stron czynności procesowych, a w szczególności przed wydaniem merytorycznego rozstrzygnięcia w sprawie²⁹.

Niewątpliwie na gruncie obecnie obowiązujących regulacji KPC, znowelizowanych przede wszystkim dzięki interwencji orzeczniczej TK, nastąpiło poszerzenie kręgu podmiotów, które mogą ubiegać się o przyznanie radcy prawnego lub adwokata z urzędu, a kryterium dochodowe przestało być jedynym decydującym o możliwości ustanowienia profesjonalnego pełnomocnika, choć nadal pozostaje najistotniejsze. Niemniej jednak efektywność funkcjonowania istniejącego systemu jest uzależniona wyłącznie od dyskrecjonalnej decyzji sądu rozstrzygającego sprawę, który w tym zakresie, oprócz zobiektywizowanej przesłanki cenzusu majątkowego strony, kieruje się również niezbyt precyzyjnym kryterium „potrzeby udziału profesjonalnego pełnomocnika w sprawie”. Ustawodawca nie dokonał bowiem egemplifikacji sytuacji bądź określania przesłanek, które przesądzałyby o konieczności przyznania stronie pełnomocnika z urzędu, co zdaje się w pewnej mierze wypełniać praktyka orzecznicza, zmierzająca do wyznaczenia swoistego standardu oraz ustalenia zasad istnienia potrzeby ustanawiania radców prawnych lub adwokatów z urzędu. Wpływa to niewątpliwie na umożliwienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości, choć jednocześnie nie stwarza warunków, aby realizacja prawa do sądu w tym aspekcie przybrała absolutny charakter.

Streszczenie:

Opracowanie dotyczy pomocy prawnej świadczonej przez państwo w zakresie przyznawania nieodpłatnej pomocy prawnej. W artykule omówiono kwestie związane z wyznaczaniem pełnomocnika z urzędu w ramach procedury cywilnej. W opracowaniu dokonano przedstawienia orzecznictwa sądowego dotyczącego zasad oraz trybu przyznawania pełnomocnika z urzędu. Przeprowadzono analizę kryteriów jakimi powinien kierować się sąd dokonując wyznaczenia pełnomocnika. Wskazano na problemy z tym związane, w tym słabość rozwiązań legislacyjnych. Zawarto również propozycję zmian legislacyjnych prowadzący do poprawy tego stanu rzeczy. →

²² Zob.: post. SN z 18.10.2011 r., III UZ 24/11, Legalis.

²³ Zob.: wyr. SN z 14.2.2013 r., II CSK 385/12, Legalis.

²⁴ Zob.: wyr. SN z 8.6.2006 r., II CSK 51/06, MoP 2006, Nr 13 s. 680.

²⁵ Zob.: wyr. SN z 14.2.2013 r., II CSK 385/12, Legalis.

²⁶ Zob.: uchw. SN z 13.7.2010 r., III CZP 29/10, OSNC 2010, Nr 11 poz. 144.

²⁷ Zob.: wyr. SN z 28.10.2003 r., I CK 185/02, Legalis.

²⁸ Zob.: wyr. SN z 2.2.2011 r., I UK 293/10, MoPr 2011, Nr 8, s. 437.

²⁹ Zob.: wyr. SN z 11.7.2012 r., II CSK 657/11, OSNC 2013, Nr 4 poz. 49.

Słowa kluczowe:

nieodpłatna pomoc prawna, pomoc prawna z urzędu, pomoc prawna na etapie sądowym, prawo do sądu, postępowanie cywilne

Appointment of public attorney at law in a civil procedure based on judicial practice

Summary:

Development concerns legal assistance provided by the State in granting free legal aid. The article discusses issues related to the appointment of

legal aid in civil procedure. The study was to present the legal decisions on the rules and procedures for the granting of legal aid. An analysis of the criteria which should guide the court making appoint a representative. Pointed out the issues involved, including the weakness of legislative solutions. The contents of the proposed legislative changes leading to improve this state of affairs.

Keywords:

free legal aid, legal advice from the office, judicial legal aid, the right to sue, civil procedure

Przemysław Mijał*

Ustanawianie obrońcy z urzędu w postępowaniu karnym na tle praktyki orzeczniczej

Niedawny wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 8.10.2013 r.¹, stwierdzający niezgodność z Konstytucją RP braku sądowej kontroli zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu dla oskarżonego, który złożył wniosek w trybie art. 78 § KPK, oraz możliwości zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, jak również przyjęta 30.8.2013 r. przez Sejm RP nowelizacja KPK², zmierzająca do przemodelowania postępowania sądowego w kierunku większej kontrydiktoryjności, która stwarza najlepsze warunki do wyjaśnienia prawdy materialnej i najlepiej służy poszanowaniu praw uczestników postępowania, oraz przyznająca radcom prawnym uprawnienia w zakresie prowadzenia obrony w sprawach karnych i sprawach karno-skarbowych niewątpliwie wniosły i z pewnością – w perspektywie najbliższych lat – jeszcze wniosą istotne zmiany do funkcjonującego dotychczas modelu obrony z urzędu w sprawach karnych.

Trybunał Konstytucyjny, rozpoznając wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, orzekł, że art. 81 § 1 KPK w zakresie, w jakim nie przewiduje sądowej kontroli zarządzenia prezesa sądu o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu dla oskarżonego, który złożył wniosek w trybie art. 78 § 1 KPK, jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w zw. z art. 45 ust. 1 i z art. 78 Konstytucji RP. Jednocześnie TK stwierdził, że art. 78 § KPK w zakresie, w jakim nie przewiduje zaskarżenia postanowienia sądu o cofnięciu wyznaczenia obrońcy z urzędu, jest niezgodny z art. 78 w zw. z art. 42 ust. 2 Konstytucji RP.

Wszystkich skutków wprowadzenia wyżej wzmiankowanych zmian nie sposób jeszcze przewidzieć, niemniej jednak pożądanym jest przeprowadzenie analizy dotychczasowej praktyki orzeczniczej

* Adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego i Integracji Europejskiej WPiA Uniwersytetu Szczecińskiego, radca prawny.

¹ Wyr. TK z 8.10.2013 r., K 30/11, Dz.U. z 2013 r., poz. 1262.

² Zob. druk sejmowy nr 1586, obejmujący sprawozdanie Komisji Nadzwyczajnej do spraw Zmian w Kodyfikacjach i uchwaloną przez Sejm na posiedzeniu 30.8.2013 r. ustawę o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, jak również druk 1734 – uchwała Senatu RP z 20.9.2013 r., wprowadzająca poprawki do uchwalonej przez Sejm ustawy.

w zakresie ustanawiania obrońców z urzędu, którymi do końca 2014 r. pozostają wyłącznie adwokaci.

Dotychczas wydawane przez sąd postanowienie w przedmiocie nieuwzględnienia wniosku o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu było niezaskarżalne, gdyż żaden przepis prawa nie przewidywał możliwości jego zaskarżenia³, a w literaturze⁴ oraz orzecznictwie powszechnie uznawane było, że zarządzenie o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu należy do tej grupy zarządzeń, na które nie przysługuje zażalenie⁵. Postanowienie w przedmiocie wyznaczenia obrońcy z urzędu wydawane w trybie art. 78 § 1 KPK było niezaskarżalne, choć nie oznaczało to, że kwestia ustanowienia obrońcy z urzędu pozostawała poza jakąkolwiek kontrolą instancyjną. W myśl bowiem dyspozycji art. 447 § 3 KPK zarzuty, które nie mogą stanowić zażalenia, zawsze mogą być podnoszone w apelacji, o ile strona zdecyduje się na jej wywiedzenie⁶. Ponadto również podczas rozpoznawania zażalenia na zarządzenie o odmowie przyjęcia środka zaskarżenia z uwagi na niedopełnienie wymogu tzw. **przymusu adwokacko-radcowskiego** skarżący miał prawo powołać się na bezzasadną odmowę wyznaczenia mu obrońcy z urzędu, która spowodowała, że nie mógł dopełnić tego wymogu pisma procesowego, czego konsekwencją było nieprzyjęcie samego środka, ale wtedy tylko, gdy odmowa nastąpiła pomimo wykazania istnienia warunków do wyznaczenia mu takiego obrońcy, wskazanych w art. 78 § 1 KPK, czyli gdy była efektem wadliwego działania organu procesowego decydującego o wyznaczeniu obrońcy⁷. **Brak udziału ustanowionego z urzędu obrońcy może stanowić również zarzut kasacyjny.** W orzecznictwie SN wskazuje się bowiem, że oczywiste jest, iż z punktu widzenia interesów oskarżonego i sprawności postępowania obecność obrońcy będącego adwokatem zawsze jest dla niego korzystna. Jednak, aby móc konstruować skuteczny zarzut kasacyjny, należy wykazać, że *in concreto* brak obrońcy w sposób niedający się zaakceptować w demokratycznym państwie prawa uszczuplił realne możliwości zarówno kwestionowania sprawstwa, jak i wymiaru kary przez oskarżonego. Tenże brak musi być skutkiem rażących uchybień sądu oraz mieć istotny (a nie jakikolwiek, abstrakcyjny) wpływ na treść wyroku⁸.

Trybunał uznał jednak te wypracowane przez judykaturę zasady sądowej kontroli decyzji w sprawie odmowy oraz cofnięcia wyznaczenia obrońcy z urzędu, które w pewnym zakresie wypełniały brak wyraźnej regulacji umożliwiającej zaskarżenie niekorzystnego dla wnioskodawcy rozstrzygnięcia, za niewystarczające i stanął na stanowisku, że istniejącego pominięcia ustawodawczego w tej materii nie sposób uznać za zgodnego z ustawą zasadniczą. Punktem wyjścia do oceny konstytucyjności zakwestionowanych przepisów stało się bowiem znaczenie prawa do obrony w procesie karnym, wynikającego z art. 42 ust. 2 Konstytucji RP. W ocenie TK stanowi ono jedno z podstawowych zasad procesu karnego, a także elementarny standard demokratycznego państwa prawnego, a zatem powinno być realne i efektywne, a nie iluzoryczne. W konsekwencji wymaga to stworzenia jednostkom warunków, w których będą mogły z tego prawa skutecznie korzystać dla obrony swoich interesów. Ponadto wyznaczenie obrońcy z urzędu – niezależnie od tego, czy dokonywane jest w ramach obrony obywatelskiej na

podstawie art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 KPK, czy też na podstawie art. 78 § 1 KPK – jest przede wszystkim rozstrzygnięciem o sposobie korzystania przez oskarżonego z prawa do obrony. Prezes sądu właściwego do rozpatrzenia sprawy, działając na podstawie art. 81 § 1 KPK, decyduje zatem o realizacji jednego z praw podmiotowych oskarżonego. W ocenie TK rozstrzygnięcie o przyznaniu bądź odmowie przyznania obrońcy z urzędu oskarżonemu występującemu z wnioskiem w trybie art. 78 § 1 KPK jest „sprawą” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Decyduje bowiem o prawach lub obowiązkach konkretnego podmiotu na podstawie norm prawnych wynikających z przepisów prawnych. Dokonując oceny wniosku oskarżonego ubiegającego się o przyznanie mu obrońcy z urzędu z uwagi na brak możliwości poniesienia kosztów obrony z wyboru, prezes właściwego sądu rozstrzyga o formie korzystania z prawa do obrony, a przede wszystkim o tym, jak to prawo będzie realizowane.

Z powyższych względów rozstrzygnięcie w sprawie wyznaczenia obrońcy z urzędu powinno, co do zasady, podlegać instancyjnej weryfikacji sądowej – zaskarżalności – zgodnie z wymogami art. 45 ust. 1 oraz art. 78 Konstytucji RP, a ewentualne odstępstwo od tej zasady byłoby możliwe jedynie przy założeniu, że da się je uzasadnić szczególnymi okolicznościami legitymowanymi konstytucyjnie. Analizując obowiązujące regulacje, TK nie znalazł jednak okoliczności, które uzasadniałyby odstępianie od zaskarżalności rozstrzygnięcia o odmowie wyznaczenia obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu. W ocenie TK nie przemawia za tym ani przesłanka ważnego interesu postępowania, ani postulat jego sprawnego i szybkiego przeprowadzenia. Określenie sposobu, w jaki oskarżony będzie realizował przysługujące mu prawo podmiotowe do obrony, dotyczy bowiem jednej z podstawowych gwarancji wyznaczających jego status w ramach postępowania karnego.

W konsekwencji TK uznał, że rozstrzygnięcie podejmowane na podstawie art. 81 § 1 w związku z art. 78 § 1 KPK pozostaje poza zakresem kompetencji sądu w rozumieniu konstytucyjnym. Wyznaczenie obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu leży bowiem w kompetencji prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy, a wydane przez niego rozstrzygnięcie – wskutek braku możliwości jego zaskarżenia – nie podlega kontroli sądu. Analogicznie sytuacja kształtuje się w nieco odmiennej sytuacji procesowej, a mianowicie cofnięcia przez sąd wyznaczenia obrońcy z urzędu, jeśli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono. Ustawodawca również nie przewidział weryfikacji tej decyzji procesowej. Zdaniem TK rozstrzygnięcie sądu na podstawie art. 78 § 2 KPK oddziałuje bezpośrednio na tę sferę uprawnień oskarżonego, które wynikają z gwarancji →

³ Zob.: post. SA w Krakowie z 9.12.2010 r., II AKz 474/10, KZS 2011, z. 2, poz. 49.

⁴ Zob. J. Grajewski (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2010, s. 302; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz do art. 1–296, Warszawa 2007, s. 434–435.

⁵ Zob.: post. SA w Katowicach z 27.1.2010 r., II AKz 29/10, OSA/Kat. 2010, Nr 1, poz. 22.

⁶ Zob.: post. SA w Katowicach z 31.3.2010 r., II AKz 185/10, OSA/Kat. 2010, Nr 2, poz. 16.

⁷ Zob.: post. SN z 20.3.2013 r., III KZ 13/13, Legalis.

⁸ Zob.: post. SN z 28.2.2013 r., V KK 336/12, Legalis.

prawa do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji RP). Powinna ona podlegać merytorycznej weryfikacji i nie może być objęta wyjątkiem, o którym mowa w art. 78 zd. 2 Konstytucji RP.

Podkreślenia wymaga, że z sentencją orzeczenia TK oraz żądaniem zawartym we wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich, już podczas toczącego się postępowania, w pełni zgodzili się pozostali jego uczestnicy – Sejm RP⁹ oraz Prokurator Generalny¹⁰ – co już na etapie rozstrzygnięcia sprawy zdawało się świadczyć o kierunku, w jakim zmierza rozstrzygnięcie TK.

Niezależnie od zmian, jakie przyniesienie spodziewana nowelizacja KPK, która będzie stanowić reakcję ustawodawcy na orzeczenie TK, zmierzająca zapewne przede wszystkim w kierunku wprowadzenia zaskarżalności decyzji sądu w zakresie odmowy ustanowienia pełnomocnika z urzędu oraz cofnięcia jego wyznaczenia, warto prześledzić dotychczasowy dorobek orzeczniczy w tej materii. Co prawda sąd konstytucyjny w przytoczonym orzeczeniu nie wypowiadał się na temat konieczności dokonania innych zmian w istniejącym modelu wyznaczania obrońców i pełnomocników z urzędu w sprawach karnych, który być może należałoby ujedliwić z system ich ustanawiania w postępowaniu cywilnym, gdzie część kompetencji w tym zakresie (np. wyznaczenie konkretnego pełnomocnika) realizowana jest przez samorządy zawodowe, ale przy okazji projektowanych zmian KPK warto byłoby rozważyć również ten aspekt sprawy.

Zgodnie z najnowszym stanowiskiem judykatury na sądzie karnym nie spoczywa obowiązek pouczenia oskarżonego o konieczności przedłożenia dokumentów wykazujących brak posiadania przez niego środków na ustanowienie obrońcy oraz udowodnienia, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, a zatem koniecznej przesłanki przyznania obrońcy z urzędu, przewidzianej w art. 78 § 1 KPK.

Żaden bowiem przepis procesowy nie nakłada na sąd obowiązku pouczenia oskarżonego o konieczności przedłożenia stosownych dokumentów w celu wykazania przesłanek uzasadniających wyznaczenie obrońcy z urzędu w trybie art. 78 § 1 KPK. O naruszeniu zasady lojalności można byłoby mówić jedynie w kontekście treści art. 16 § 2 KPK, jednak pod warunkiem, że w świetle okoliczności sprawy byłoby nieodzowne udzielenie oskarżonemu odpowiedniego pouczenia, a więc wskazania, że w stosownym terminie winien udokumentować swoje twierdzenia, pod rygorem niekorzystnych dla niego skutków procesowych¹¹. Odmienne stanowisko zostało zaprezentowane w wyroku SN z 1.7.2009 r.¹², w którym wskazano, że wobec unormowania art. 78 § 1 KPK to obowiązkiem oskarżonego jest należyte wykazanie, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie. Jednak o tym obowiązku i sposobach wykazania trzeba go pouczyć, do czego zobowiązuje przepis art. 16 § 2 KPK, z konsekwencjami procesowymi określonymi w art. 16 § 1 KPK. Z uwagi na zarysowane rozbieżności w tym zakresie uznać należy, że zasadne jest wskazanie stronie przez sąd zarówno na możliwość wystąpienia z wnioskiem o ustanowienie obrońcy (pełnomocnika) z urzędu,

jak i jednocześnie na przesłanki warunkujące jego wyznaczenie wraz z określeniem, za pomocą jakich środków dowodowych należy je wykazać. Bez wątpienia jednak obowiązek wykazania istnienia przesłanek uzasadniających wyznaczenie obrony w trybie art. 78 § 1 KPK ciąży wyłącznie na oskarżonym i w tym zakresie sąd nie powinien wykazywać dodatkowej inicjatywy.

W sytuacji ustanowienia obrońcy lub pełnomocnika z urzędu sąd zobowiązany jest natomiast do czuwania nad prawidłową realizacją świadczonej pomocy prawnej. Stanowi to istotną różnicę w porównaniu do procedury cywilnej, gdzie ocena należytego wykonywania obowiązków pełnomocnika z urzędu jest zastrzeżona do kompetencji odpowiednich organów samorządu zawodowego, w szczególności sądów dyscyplinarnych, przy czym sąd może i powinien informować o ewentualnych uchybieniach w tym zakresie. Gdy jednak w postępowaniu karnym to organ procesowy zdecydował o wyborze konkretnego adwokata, wyznaczając go obrońcą lub pełnomocnikiem z urzędu w celu udzielenia stronie pomocy prawnej, która jest finansowana ze środków publicznych – również ten organ jest zobligowany do sprawowania kontroli nad skrupulatną realizacją obowiązku wynikającego z podjętej przez siebie decyzji procesowej. Uzasadnione wątpliwości co do zakresu albo rzetelności czynności podjętych przez adwokata muszą spowodować adekwatną reakcję organu procesowego zmierzającą albo do uzyskania stosownych wyjaśnień, albo wręcz zmiany obrońcy z urzędu¹³. Brak rzetelności i profesjonalizmu adwokata powinien bowiem prowadzić do wyznaczenia innego obrońcy z urzędu. Ustanowienie innego obrońcy z urzędu wchodzi w rachubę, gdy chociaż zostało uprawdopodobnione, że poprzednio wyznaczony adwokat zaniedbał swoich obowiązków w zakresie zleconych mu czynności¹⁴. Natomiast w konkretnie określonej sytuacji procesowej, gdy jednym z zarzutów osobistej skargi kasacyjnej skazanego są zastrzeżenia do braku aktywności i braku skuteczności działania obrońcy z urzędu występującego w postępowaniu odwoławczym, oczywistym błędem ze strony sądu jest wyznaczenie tego samego obrońcy w postępowaniu około kasacyjnym¹⁵.

⁹ Zob. pismo Marszałka Sejmu z 26.4.2012 r., BAS-WPTK-2068/11, oraz przywołana w nim argumentacja. <http://www.trybunal.gov.pl/Rozprawy/2013/rozprawy.htm>, przy wyr. TK, K 30/11.

¹⁰ Zob. pismo Prokuratora Generalnego z 21.2.2012 r., PG VIII TK 79/11, oraz przywołana w nim argumentacja. <http://www.trybunal.gov.pl/Rozprawy/2013/rozprawy.htm>, przy wyr. TK, K 30/11.

¹¹ Zob.: wyr. SN z 21.3.2013 r., II KK 348/12, KZS 2013, z. 6, poz. 46.

¹² III KK 3/09, OSNwSK 2009, Nr 1, poz. 1447.

¹³ Zob.: post. SN z 21.2.2013 r., V KZ 4/13, Legalis. W sprawie, na kanwie której zapadało przedmiotowe orzeczenie, skazany – we wniesionym przez siebie zażaleniu – zwracał uwagę sądu na różnice w sygnaturach akt poddanych analizie przez obrońcę wyznaczonego z urzędu w celu stwierdzenia, czy występują okoliczności, które mogą stanowić przesłanki wniosku o wznowienie postępowania. W sporządzonej przez obrońcę opinii o bezzasadności tego środka powoływał się on bowiem na badanie akt innej sprawy skazanego niż ta, która była przedmiotem jego inicjatywy. Z tych względów rozpatrujący zażalenie skazanego sąd uznał, że zaskarżone zarządzenie w sposób nieuprawniony opiera się na przesłance o udzieleniu skazanemu profesjonalnej pomocy prawnej świadczonej z urzędu i przeprowadzeniu rzetelnej oceny jego sprawy z punktu widzenia istnienia potencjalnych podstaw do wznowienia postępowania. Wątpliwości istniały bowiem już co do tak podstawowego faktu jak identyfikacja sprawy, która została poddana badaniu przez adwokata. Sąd zwrócił uwagę, że przed ponownym rozpoznaniem sprawy należy zatem zapewnić skazanemu taką pomoc prawną udzieloną z urzędu, której rzetelność nie będzie nasuwała wątpliwości podobnych do wyżej opisanych.

¹⁴ Zob.: post. SN z 27.9.2012 r., III KZ 69/12, Legalis.

¹⁵ Zob.: post. SN z 18.3.2010 r., III KZ 11/10, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 587.

Niemniej jednak postępowanie wyznaczonego z urzędu obrońcy oraz zakres czynności przez niego podejmowanych w ramach prowadzonej obrony powinny być oceniane w sposób obiektywny, przede wszystkim przez pryzmat zagwarantowania oskarżonemu rzetelnego procesu. W ramach standardów tego procesu nie można gwarantować dokonywania przez obrońców tylko takich czynności, które są zgodne z poglądami wnioskodawców. **Sąd nie może przy tym wyznaczać kolejnych obrońców z urzędu, aż do uzyskania przez wnioskodawcę oczekiwanego przez niego efektu**¹⁶. Strona, która ubiega się o wyznaczenie jej obrońcy czy pełnomocnika z urzędu, nie ma jednocześnie uprawnienia do skutecznego domagania się, aby tym pełnomocnikiem (obrońcą) była wskazana przez nią konkretna osoba¹⁷.

Stan majątkowy oskarżonego wskazujący, że oskarżony nie jest w stanie ponieść kosztów obrony, obok braku obrońcy z wyboru oraz wystąpienia oskarżonego do właściwego organu procesowego z wnioskiem o wyznaczenie obrońcy z urzędu, stanowi, w świetle brzmienia art. 78 § 1 KPK, podstawową przesłankę ustanowienia obrońcy z urzędu. Kwestia oceny możliwości finansowych oskarżonego jest o tyle problematyczna, że przepis art. 78 § 1 KPK wcale nie odwołuje się do braku jakichkolwiek źródeł dochodu osoby ubiegającej się o wyznaczenie obrońcy w tym trybie, ale nakazuje odnosić koszty obrony do rzeczywistych możliwości finansowych wnioskodawcy. Nie jest zatem tak, że tylko brak źródła dochodu po stronie wnioskującego o wyznaczenie obrońcy z urzędu uzasadnia uwzględnienie takiego wniosku. Rzeczywistą ustawową przesłanką takiej decyzji jest bowiem brak możliwości poniesienia kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, co przecież nie wyklucza dysponowania stałym źródłem dochodu. Istotą problemu jest bowiem realna możliwość sfinansowania tego „niezbędnego utrzymania”, o jakim mowa w art. 78 § 1 KPK, i dopiero w następnej kolejności – poniesienia kosztów obrony. Taka właśnie sekwencja wynika jednoznacznie z treści regulacji ustawowej¹⁸.

W sytuacji zaprzestania pełnienia obowiązków przez pełnomocnika z wyboru oskarżony domagający się wyznaczenia obrońcy z urzędu również musi przejąć inicjatywę zmierzającą do wykazania, że wystąpiły pozostałe przesłanki warunkujące jego ustanowienie. Zgodnie z treścią przepisu art. 78 § 1 KPK skuteczność przewidzianego tam żądania jest uzależniona od należytego wykazania przez zainteresowanego, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Zarówno zatem inicjatywa, jak i ciężar wykazania okoliczności uzasadniających jej uwzględnienie spoczywają na oskarżonym. **Samo skierowanie do sądu informacji przez dotychczas występującego adwokata, że przestał pełnić funkcję obrońcy oskarżonego z wyboru, nie rodzi żadnych obowiązków – poza wypadkami obrony obligatoryjnej – po stronie prezesa sądu**¹⁹.

Nie mniej istotne są również ustalenie momentu oceny sytuacji majątkowej skazanego i sposób jej dokumentowania przy rozpoznawaniu wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu. Zgodnie z regułą *rebus sic stantibus* – sąd powinien ocenić sytuację majątkową skazanego w chwili orzekania w przedmiocie wniosku o wyznaczenie obrońcy z urzędu. Przepisy art. 78 § 1 KPK oraz stanowiący

jego rozwinięcie § 284 ust. 1 Regulaminu urzędowania sądów powszechnych²⁰ nie wymagają udokumentowania sytuacji majątkowej, a tylko należytego wykazania, że oskarżony nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Dlatego też wymóg ten może zostać spełniony przez złożenie pisemnego oświadczenia o stanie majątkowym²¹.

Na uwagę zasługuje również zagadnienie poniesienia kosztów obrony z urzędu w sytuacji zmiany stanu majątkowego oskarżonego w trakcie trwania postępowania. Dopuszczalne bowiem w świetle art. 623 KPK i art. 78 § 1 KPK jest wstępne zwolnienie od opłaty i ustanowienie obrońcy z urzędu, a na zakończenie postępowania, zgodnie z treścią art. 626 § 1 KPK, zasądzenie kosztów od oskarżonego lub od skazanego. Decyzja taka powinna być jednak uzasadniona. Uzasadnienie stanowić może wystąpienie nowych lub ujawnienie nieznanych okoliczności, które powodują, że wstępna decyzja o zwolnieniu od opłaty i ustanowieniu obrońcy z urzędu z powodu niezamieszności oskarżonego lub skazanego była błędna. Zmiana okoliczności może być związana nie tylko z późniejszym wzbogaceniem się osoby ubiegającej się o zwolnienie od opłaty i ustanowienie obrońcy z urzędu, ale także z zatajeniem przez nią swego rzeczywistego stanu majątkowego, stanu dochodów i wydatków. Skazany, któremu wyznaczono obrońcę z urzędu, uzasadniając tę decyzję, zgodnie z treścią art. 78 § 1 KPK, niemożnością poniesienia kosztów obrony, może zasadnie zakładać, że nie poniesie kosztów obrony z urzędu, o ile nie dojdzie do zmiany jego sytuacji majątkowej. Późniejsza zmiana stanowiska sądu sprowadzająca się do innej oceny tych samych okoliczności faktycznych może być odbierana jako element nielojalnej wobec strony gry procesowej²².

Nie sposób również jednolicie określić reguł dokumentowania sytuacji majątkowej i osobistej skazanego, zwłaszcza gdy odbywa już karę pozbawienia wolności. W stosunku do osoby przebywającej w warunkach izolacji są utrudnione możliwości zebrania stosownych dokumentów, zwłaszcza tych, które wiążą się z jej pobytem w zakładzie karnym. W tym świetle trudno znaleźć uzasadnienie dla tego, by sąd, do którego wpłynął wniosek o wyznaczenie obrońcy z urzędu, nie mógł zasięgnąć podstawowych informacji związanych z faktem pozbawienia wnioskodawcy wolności, a oczekiwał tylko na ich udokumentowanie przez skazanego. W szczególności możliwe jest, i celowe, ustalenie drogą urzędową takich danych, jak początek i długość okresu odbywania kary pozbawienia wolności, jak również tego, czy skazany jest zatrudniony odpłatnie w zakładzie karnym oraz jaki jest stan jego konta depozytowego i jakie ciążą na nim zobowiązania finansowe. Wprawdzie w konkretnej sytuacji uzyskanie tych danych może się okazać niewystarczające dla oceny zasadności wniosku, jednak nie sposób nie zauważyć, że stanowią one istotny element uzasadniający ubieganie się o wyznaczenie obrońcy z urzędu z powodów →

¹⁶ Zob.: post. SN z 5.7.2012 r., IV KZ 40/12, Legalis.

¹⁷ Zob.: post. SN z 26.9.2012 r., II KZ 34/12, Legalis.

¹⁸ Zob.: post. SN z 30.5.2012 r., IV KZ 28/12, Legalis.

¹⁹ Zob.: post. SN z 3.12.2010 r., II KK 105/09, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 2416.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 23.2.2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych, Dz.U. Nr 38, poz. 249 ze zm.

²¹ Zob.: post. SN z 25.11.2010 r., V KZ 70/10, KZS 2011, z. 1, poz. 55.

²² Zob.: post. SN z 18.2.2010 r., II KZ 6/10, OSNwSK 2010, Nr 1, poz. 364.

wskazanych w art. 78 § 1 KPK. Niepodobna też przyjąć, że skazany nie ma obowiązku udokumentowania podstaw omawianego wniosku w żadnym zakresie, w szczególności co do stanu jego majątku, dochodów i oszczędności sprzed pozbawienia wolności, stanu rodzinnego itp.²³ Przykładowo jednak sam fakt posiadania określonych środków na koncie depozytowym przez skazanego pozbawionego wolności nie oznacza, że mogą być one przez niego w pełnym zakresie faktycznie wykorzystywane jeszcze w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności²⁴. Bez wątpienia jednak z należytych udokumentowaniem tej okoliczności będziemy mieli do czynienia, gdy osoba ubiegająca się o wyznaczenie obrońcy (pełnomocnika) z urzędu wykaże, że ustanowienie obrońcy z wyboru spowodowałoby taki uszczerbek dla niezbędnego utrzymania siebie i jego rodziny, że wykluczyłoby to zapewnienie minimalnego poziomu ich utrzymania²⁵.

W ocenie SN prawo do korzystania z obrony z urzędu na podstawie art. 78 § 1 KPK nie może być traktowane jako obligatoryjne uprawnienie oskarżonego czy skazanego, przynależne mu na przykład z racji pozbawienia wolności, czy też wręcz konsekwencja samego skazania, ale powinno przysługiwać tylko tym oskarżonym lub skazanym, którzy rzeczywiście wykażą, że nie są w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. W sytuacji gdy wniosek o wznowienie postępowania na korzyść może być złożony w każdym czasie, to fakt, że skazany wybrał – już po tym, jak złożył własnoręcznie sporządzony wniosek o wznowienie postępowania – inny cel, i to niemający charakteru koniecznego, wydatkowania posiadanych przez siebie środków, których suma umożliwiłaby mu uzyskanie pomocy obrońcy z wyboru, nie może stanowić podstawy do wyznaczeniu mu obrońcy z urzędu, nawet jeśli w dacie wezwania go do uzupełnienia braków formalnych wniosku o wznowienie, przez sporządzenie i podpisanie wniosku przez adwokata, nie ma już wystarczających środków finansowych²⁶.

Nieco odmiennie kształtuje się kwestia ustanowienia obrońcy z urzędu w sprawie o wykroczenie, bowiem wyznaczenie, w trybie art. 22 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia²⁷, obrońcy z urzędu w postępowaniu w sprawie o wykroczenia uzależnione jest od kumulatywnego spełnienia dwóch warunków: niezamieszkania wnioskującego i interesu wymiaru sprawiedliwości. Przepis ten wymaga także, by obwiniony w sposób należyty wykazał pierwszą z przesłanek, przy czym – w odróżnieniu od art. 78 § 1 KPK – uszczerbek w utrzymaniu siebie i rodziny musi być poważny, a więc taki, który w istotny sposób utrudniłby mu niezbędne utrzymanie²⁸.

W orzecznictwie wskazuje się także na różne formy, jakie przybierać może wniosek o ustanowienie obrońcy (pełnomocnika) z urzędu. Niekiedy wystarczające będzie jedynie sygnalizowanie przez stronę trudnej sytuacji finansowej, a to z kolei powinno zobligować sąd do poczynienia z urzędu dalszych ustaleń. W sytuacji gdy wnioskujący o wznowienie postępowania wskazuje, że „nie jest w stanie ponieść żadnych kosztów, ani też korzystać z usługi prawnej”, a powołując się w tym zakresie na dokumenty dołączone do jego wniosku o wznowienie, wniósł o ich uwzględnienie, to tego rodzaju zaszyfrowanie przez wnioskodawcę okoliczności zwią-

zanych z jego sytuacją finansową winno obligować sąd do jednoznacznego wyjaśnienia, czy wnioskodawca nie domaga się wyznaczenia pełnomocnika z urzędu²⁹. Aktywność sądu w tym zakresie jest o tyle istotna, że jej niewykazanie może zostać poczytane jako brak rozpoznania domniemanego wniosku o ustanowienie obrońcy z urzędu, co z kolei może stanowić przesłankę odwoławczą. Nierozpoznanie wniosku oskarżonego o wyznaczenie mu obrońcy z urzędu stanowi rażące i mogące mieć wpływ na treść orzeczenia naruszenie prawa do obrony zagwarantowanego w art. 6 KPK, a także art. 78 § 1 KPK. Ten ostatni przepis stanowi źródło uprawnienia oskarżonego do żądania wyznaczenia mu obrońcy z urzędu, nie ulega jednak wątpliwości, że zobowiązuje sąd do rozpoznania takiego wniosku. Nie ma przy tym znaczenia, że oskarżony, który był pozbawiony wolności, został – na jego wniosek – doprowadzony na rozprawę odwoławczą. Jego udział służy wprawdzie także realizacji prawa do obrony, nie stanowi jednak alternatywy dla jego prawa do korzystania z pomocy obrońcy³⁰. Do naruszenia prawa do obrony poprzez pozbawienie oskarżonego możliwości korzystania z pomocy obrońcy z urzędu może również dochodzić w kontekście aktywności procesowej oskarżonego. W ocenie SN rażąco naruszają poczucie sprawiedliwości uchybienia godzące w pełną realizację prawa do obrony i prowadzące ostatecznie do pozbawienia oskarżonego możliwości korzystania z pomocy obrońcy z urzędu. Oceny tej nie może w żadnym wypadku zmienić aktywność procesowa oskarżonego, przejawiająca się chociażby w składaniu rozlicznych wniosków i środków zaskarżenia, a także wykazywana przez niego znajomość przepisów prawa³¹.

Przeprowadzona analiza praktyki orzeczniczej odnoszącej się do ustanawiania obrońców i pełnomocników z urzędu w sprawach karnych zdaje się wskazywać, że kształtuje się ona nieco odmiennie niż tok postępowania tego rodzaju w sprawach cywilnych, na co zasadniczy wpływ ma zróżnicowany charakter tych procedur. Pomijając aspekt obrony obligatoryjnej w postępowaniu karnym, w świetle podobnie sformułowanych w art. 117 § 2 KPC oraz art. 78 § 1 KPK przesłanek wyznaczenia pełnomocnika (obrońcy) z urzędu, odnoszących się przede wszystkim do sytuacji majątkowej beneficjenta nieodpłatnej pomocy prawnej, odmiennie kształtuje się zakres obowiązków informacyjnych sądu dotyczących możliwości ustanowienia obrońcy lub pełnomocnika oraz sposób dokumentowania stanu majątkowego wnioskodawcy. Sąd karny, działając niekiedy z własnej inicjatywy, powinien w tej materii wykazywać znacznie więcej zaangażowania niż sąd cywilny, który dysponuje również upraszczającym procedurę narzędziem w postaci urzędowego formularza oświadczenia, obejmującego szczegółowe dane o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach

²³ Zob.: post. SN z 26.1.2012 r., III KZ 94/11, Legalis.

²⁴ Zob.: post. SN z 20.10.2011 r., V KZ 56/11, OSNwSK 2011, Nr 1, poz. 1923.

²⁵ Zob.: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, *op. cit.*, s. 433.

²⁶ Zob.: post. SN z 27.1.2010 r., II KO 117/09, OSNKW 2010, Nr 4, poz. 38.

²⁷ Ustawa z 24.8.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, tekst jedn.: Dz.U. z 2013 r. poz. 395 ze zm.

²⁸ Zob.: post. SN z 16.11.2011 r., III KZ 77/11, OSNKW 2012, Nr 2, poz. 20.

²⁹ Zob.: post. SN z 30.8.2011 r., V KZ 41/11, OSNwSK 2011, Nr 1, poz. 1508.

³⁰ Zob.: wyr. SN z 2.8.2011 r., IV KK 195/11, Legalis.

³¹ Zob.: wyr. SN z 29.6.2011 r., III KK 406/10, KZS 2011, z. 11, poz. 22.

utrzymania wnioskodawcy. Wydaje się, że recypowanie na grunt procedury karnej analogicznej formy udokumentowania sytuacji majątkowej ubiegającego się o ustanowienie obrońcy z urzędu byłoby pożądane. Na uwagę zasługuje również znacznie większy w przypadku postępowania karnego niż cywilnego ciężar gatunkowy uchybienia sądu w zakresie nieuzasadnionej odmowy ustanowienia obrońcy z urzędu, stanowiące bezwzględną podstawę uchylenia orzeczenia na podstawie art. 439 § 1 pkt 10 KPK.

Streszczenie:

Opracowanie dotyczy pomocy prawnej świadczonej przez państwo w zakresie przyznawania nieodpłatnej pomocy prawnej. W artykule omówiono kwestie związane z wyznaczaniem pełnomocnika z urzędu w ramach procedury karnej. W opracowaniu dokonano przedstawienia orzecznictwa sądowego dotyczącego zasad oraz trybu przyznawania obrońcy oraz pełnomocnika z urzędu. Przeprowadzono analizę kryteriów jakimi powinien kierować się sąd dokonując wyznaczenia pełnomocnika. Wskazano na problemy z tym związane, w tym słabość rozwiązań legislacyjnych. Zawarto również propozycję zmian legislacyjnych prowadzący do poprawy tego stanu rzeczy.

Słowa kluczowe:

nieodpłatna pomoc prawna, pomoc prawna z urzędu, pomoc prawna na etapie sądowym, prawo do sądu, postępowanie karne

Appointment of public attorney at law in criminal proceedings based on judicial practice

Summary:

Development concerns legal assistance provided by the State in granting free legal aid. The article discusses issues related to the appointment of legal aid in the criminal procedure. The study was to present the legal decisions on the rules and procedures for the award of defender and representative office swelling. An analysis of the criteria which should guide the court making appoint a representative. Pointed out the issues involved, including the weakness of legislative solutions. The contents of the proposed legislative changes leading to improve this state of affairs.

Keywords:

free legal aid, legal advice from the office, judicial legal aid, the right to sue, criminal procedure

Testy-prawnicze.pl to:

- ▲ pytania testowe oparte na aktach prawnych – Segment Student
- ▲ pytania bazujące zarówno na ustawach, orzecznictwie jak i doktrynie – Segment Aplikant
- ▲ testy z objaśnieniami, wzory pism, akta i kazusy wraz z apelacjami i opiniami – Segment Egzamin Prawnicy
- ▲ comiesięczna aktualizacja
- ▲ fragmenty pozycji literatury akademickiej Wydawnictwa C.H. Beck
- ▲ systematyczne powiększanie bazy pytań
- ▲ nowe opcje, m.in.: stwórz własny test, tylko z pytań, na które udzielono błędnej odpowiedzi, statystyki użytkownika

Przemysław Mijał*

Ustanawianie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu sądowoadministracyjnym na tle praktyki orzeczniczej

W postępowaniu sądowoadministracyjnym ustanowienie pełnomocnika z urzędu mieści się w ramach szerszej instytucji, uregulowanej w ustawie z 30.8.2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹, określonej mianem prawa pomocy, które może zostać przyznane stronie w zakresie całkowitym bądź częściowym. Obejmuje ono obok zwolnienia od kosztów sądowych również ustanowienie radcy prawnego, adwokata, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego, przy czym w odróżnieniu od postępowania cywilnego i karnego, na podstawie art. 243 § 1 PostAdmU, prawo pomocy może być przyznane stronie na jej wniosek złożony przed wszczęciem postępowania lub w toku postępowania. Przyznanie stronie w ramach prawa pomocy pełnomocnika z urzędu nie daje jednak podstaw do ustanowienia pełnomocnika z urzędu do reprezentowania strony przed innymi sądami, organami, trybunałami.

Zgodnie z art. 243 § 1 PostAdmU **prawo pomocy** może być przyznane stronie na jej wniosek złożony przed wszczęciem postępowania lub w toku postępowania. Z treści tego przepisu należy natomiast wnioskować jednoznacznie, że może być ono udzielone stronie jedynie przed wszczęciem lub w toku postępowania przed sądem administracyjnym. Ustanowienie pełnomocnika w ramach przepisów o prawie pomocy uprawnia zatem do udzielenia mu pełnomocnictwa do reprezentowania strony i podejmowania czynności w konkretnym postępowaniu przed sądem administracyjnym. Przepisy art. 243–263 PostAdmU nie dają podstaw do ustanawiania przez sąd administracyjny pełnomocnika z urzędu celem występowania w imieniu strony przed innymi sądami, organami czy trybunałami². Analogiczne jak w pozostałych procedurach wnioski o przyznanie prawa pomocy wolny jest od opłat sądowych, bowiem **ustanowienie w jego ramach pełnomocnika z urzędu jest nierozdzielnie związane z sytuacją majątkową wnioskodawcy**. Zarówno w przypadku osób fizycznych, jak i prawnych oraz jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej prawo pomocy może być przyznane – w zakresie całkowitym – gdy osoba ta wykaże, że nie jest w stanie ponieść (nie ma żadnych środków na

poniesienie – w przypadku osób prawnych) jakichkolwiek kosztów postępowania, natomiast w zakresie częściowym – gdy wykaże, że nie jest w stanie ponieść pełnych kosztów postępowania bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny (nie ma dostatecznych środków na poniesienie pełnych kosztów postępowania – w przypadku osób prawnych).

W ramach prawa pomocy ustanowienie radcy prawnego, adwokata, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego z urzędu następuje zawsze w sytuacji przyznania go stronie w zakresie całkowitym. Natomiast przyznanie prawa pomocy w zakresie częściowym może obejmować wyłącznie ustanowienie pełnomocnika z urzędu z jednoczesnym brakiem zwolnienia z obowiązku poniesienia przez stronę opłat sądowych i wydatków.

* Adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego i Integracji Europejskiej WPiA Uniwersytetu Szczecińskiego, radca prawny.

¹ Dz.U. z 2012 r. poz. 270 ze zm., dalej jako: PostAdmU.

² Zob.: post. NSA z 18.6.2008 r., I OZ 391/08, Legalis.

W orzecznictwie sądów administracyjnych wskazuje się jednak na specyficzne zasady przyznawania stronom prawa pomocy, które to rozstrzygnięcie sądu powinno się opierać na określonych podstawach. Otóż z uwagi na szczególny charakter instytucji prawa pomocy, której celem jest zagwarantowanie prawa do sądu osobom, których sytuacja materialna i osobista wyklucza samodzielne poniesienie kosztów postępowania czy też ustanowienia pełnomocnika, rozstrzygnięcia sądu w tej kwestii mogą zapaść wyłącznie po wnikliwej analizie okoliczności sprawy³. Zasadniczo **na stronie ubiegającej się o przyznanie prawa pomocy ciąży obowiązek wyczerpującego przedstawienia informacji dotyczących jej sytuacji majątkowej**. Postawa strony, która wybiórczo prezentuje informacje mające potwierdzać jej sytuację majątkową i rodzinną, uniemożliwia uzyskanie pewności co do jej rzeczywistej sytuacji finansowej. Strona powinna podejmować takie czynności, które przekonałyby sąd co do zasadności przyznania prawa pomocy⁴. Wnioskujący o przyznanie prawa pomocy ma obowiązek współdziałania z sądem w zakresie wyjaśnienia wszystkich okoliczności w celu ustalenia jego rzeczywistego stanu majątkowego i możliwości płatniczych. Brak tej współpracy przez niedostarczenie dokumentów bądź nieskładanie wyczerpujących wyjaśnień musi mieć wpływ na dokonywaną przez sąd ocenę wniosku o przyznanie prawa pomocy⁵. Jeżeli jednak na podstawie przyjętego oświadczenia sąd dojdzie do przekonania, że ma do czynienia z osobą „biedną” w potocznym tego słowa znaczeniu, lub jeśli stwierdzi, że wymagane koszty postępowania pozostają w takiej dysproporcji z deklarowanym przez nią stanem majątkowym, że strony nie będzie stać na ich poniesienie, to może wydać rozstrzygnięcie bez konieczności prowadzenia dalszych czynności⁶.

Nieco inne kryteria oraz przesłanki przyznawania prawa pomocy stosowane są wobec osób prawnych i przedsiębiorców. W judykaturze wskazuje się bowiem, że udzielenie stronie prawa pomocy w postępowaniu przed sądami administracyjnymi jest formą jej finansowania z budżetu państwa i przez to powinno się sprowadzać jedynie do przypadków, w których strona nie posiada środków na sfinansowanie udziału w postępowaniu sądowym i wykaże to w sposób przekonujący. Ponadto osoba prawna oraz inna organizacja nieposiadająca osobowości prawnej powinna wykazać nie tylko, że nie ma środków na poniesienie kosztów postępowania, ale także, że nie ma ich, pomimo iż podjęła wszelkie niezbędne działania, by zdobyć fundusze na pokrycie wydatków⁷. Natomiast przedsiębiorca w ramach ryzyka prowadzenia działalności powinien liczyć się z koniecznością dochodzenia lub obrony swoich praw na drodze sądowej. To w konsekwencji oznacza ponoszenie wydatków z tym związanych⁸. W sytuacji, gdy wnioskujący o przyznanie prawa pomocy jest przedsiębiorcą, który prowadzi działalność gospodarczą, istnieje domniemanie faktyczne, że działalność ta nadal jest opłacalna. W przeciwnym wypadku racjonalnym działaniem byłaby likwidacja działalności lub jej zawieszenie, gdyż celem działalności gospodarczej jest osiągnięcie zysku. Skoro przedsiębiorca prowadzi działalność, to uzyskuje przychody, a więc zasadniczo może z nich pokryć koszty sądowe, a jeśli faktycznie jej nie prowadzi, lecz jej nie likwiduje ani nie zawiesza, to nie ma podstaw do jego finansowania przez zwolnienie od kosztów sądowych. Sam

fakt ponoszenia straty nie musi przemawiać za brakiem posiadania dostatecznych środków na pokrycie kosztów sądowych. Zapobiegliwości i przezorności w zakresie konieczności zgromadzenia odpowiednich środków finansowych na potrzeby związane z toczącym się postępowaniem należy szczególnie wymagać od osób toczących spory sądowe w związku z prowadzoną działalnością gospodarczą⁹.

Ograniczony dostęp do instytucji prawa pomocy, a tym samym szansę na przyznanie pełnomocnika z urzędu mają również podmioty, które nadużywają prawa do sądu. Sądy administracyjne prezentują stanowisko, zgodnie z którym wymóg ponoszenia kosztów sądowych zmusza każdą stronę inicjującą postępowanie sądowe do zastanowienia się nad celowością składania nieracjonalnych i bezprzedmiotowych skarg, a w konsekwencji ponoszonych kosztów. Niedopuszczalne jest bowiem używanie uprawnień procesowych do celów innych od tych odpowiadających ich przeznaczeniu. Każde prawo podmiotowe, w tym prawo do sądu, przyznane jest przez normę prawną w celu ochrony interesów uprawnionego, jednak nie może umknąć uwadze, że prawo to powinno być wykonywane zgodnie z celem społecznym danego prawa, czyli zgodnie z celem, ze względu na który zostało mu przyznane. W konsekwencji zachowanie, które formalnie zgodne jest z literą prawa, lecz sprzeciwia się jej sensowi, nie może zasługiwać na ochronę. Tak też należy ocenić działania podmiotu, który inicjuje szereg postępowań sądowych nie w celu ochrony swoich realnych praw, ale dla którego inicjowanie tychże postępowań jest celem samym w sobie¹⁰.

Niezależnie od oceny sytuacji majątkowej strony ubiegającej się o przyznanie pełnomocnika z urzędu, jako podstawowego kryterium uzyskania prawa pomocy w postępowaniu sądoadministracyjnym, sąd zobowiązany jest wziąć również pod uwagę obiektywną potrzebę występowania w sprawie profesjonalnego pełnomocnika. Ustanowienie profesjonalnego pełnomocnika z urzędu następuje tylko wówczas, gdy brak profesjonalnej pomocy prawnej może pozbawić stronę możliwości obrony swoich praw. Takie niebezpieczeństwo nie zachodzi w postępowaniu przed wojewódzkim sądem administracyjnym z uwagi na gwarancje procesowe przewidziane w art. 134 § 1 i art. 140 § 1 PostAdmU¹¹. Nadto zgodnie z art. 246 PostAdmU przesłanka celowości ustanowienia pełnomocnika nie występuje i brak podstaw, by ją domniemywać. Sąd może oceniać celowość wydatków pełnomocnika, ale nie celowość jego ustanowienia¹². Natomiast okoliczność, że skarżący jako osoba pozbawiona wolności aktualnie jest osadzony w zakładzie karnym, stawia go w nieporównanie gorszej pozycji procesowej względem strony przeciwnej. Nie można bowiem tracić z pola widzenia, że – *via facti* – pozbawiony jest takich podstawowych uprawnień, jak choćby →

³ Zob.: post. NSA z 4.12.2007 r., I OZ 909/07, Legalis.

⁴ Zob.: post. NSA z 28.6.2012 r., I FZ 210/12, Legalis.

⁵ Zob.: post. WSA w Krakowie z 17.4.2012 r., I SA/Kr 1069/11, Legalis.

⁶ Zob.: post. WSA w Krakowie z 25.11.2011 r., III SA/Kr 709/11, Legalis.

⁷ Zob.: post. NSA z 4.12.2012 r., II OZ 1052/12, MoP 2013, Nr 2, s. 59.

⁸ Zob.: post. NSA z 13.8.2013 r., I FZ 305/13, Legalis.

⁹ Zob.: post. WSA w Krakowie z 17.4.2012 r., I SA/Kr 1069/11, Legalis.

¹⁰ Zob.: post. NSA z 25.7.2012 r., II FZ 532/12, Legalis.

¹¹ Zob.: post. NSA z 20.6.2008 r., II OZ 625/08, Legalis.

¹² Zob.: post. NSA z 20.11.2008 r., I FZ 433/08, Legalis.

możliwość przeglądania akt sprawy czy też nieskrępowany dostęp do interesujących go przepisów, literatury fachowej i orzecznictwa. Okoliczność, że pozostaje odpowiedzialny za taki stan rzeczy oraz że w pewnym stopniu ograniczony jest swoimi możliwościami intelektualnymi, ma w tym aspekcie znaczenie drugorzędne¹³.

W postępowaniu sądownoadministracyjnym, w którym w ramach przyznanego prawa pomocy został ustanowiony pełnomocnik z urzędu, sąd nie dokonuje następnie oceny prawdziwości jego działania oraz adekwatności podejmowanych przez niego czynności, nawet w sytuacji zgłaszania przez stronę zastrzeżeń w tym zakresie. Przepisy PostAdmU nie przewidują bowiem możliwości dokonania przez sąd weryfikacji działań pełnomocnika z urzędu pod kątem rzetelności wykonywanych działań i etyki zawodowej. Dlatego też strona, której nie odpowiada sposób, w jaki jest reprezentowana przez wyznaczonego pełnomocnika z urzędu, powinna swoje zastrzeżenie zgłosić odpowiednio uprawnionym organom korporacji zawodowych, a nie sądowi¹⁴.

Zaistnienie tego rodzaju okoliczności czyni również niedopuszczalnym wniosek o wyznaczenie kolejnego pełnomocnika z urzędu. Jeżeli pomimo ustanowienia pełnomocnika z urzędu stronie nie odpowiada sposób, w jaki jest reprezentowana, to powinna swoje zastrzeżenie zgłosić odpowiednio uprawnionym organom korporacji zawodowych, a nie sądowi, gdyż nie może on wydać ponownego rozstrzygnięcia o przyznaniu prawa pomocy w postaci innego pełnomocnika, gdyż przyznane jej prawo pomocy w tym zakresie zostało już skonsumowane¹⁵.

W PostAdmU brak jest przepisu, który uprawniałby stronę do żądania wyznaczenia kolejnego adwokata (radcy prawnego) w sytuacji, gdy dotychczas wyznaczony adwokat (radca prawny) nie spełnił jej oczekiwań.

Należy stwierdzić, że wyznaczenie adwokata (radcy prawnego) z urzędu przez korporację prawniczą i podjęcie przez niego czynności procesowych stanowi o skorzystaniu przez stronę z prawa pomocy przyznanego postanowieniem sądu. W powyższej sytuacji strona nie może skutecznie domagać się wyznaczenia kolejnego adwokata (radcy prawnego) z urzędu, ponieważ przyznane jej prawo pomocy w tym zakresie zostało już skonsumowane. Bez znaczenia pozostaje zatem fakt wypowiedzenia przez skarżącego pełnomocnictwa adwokatowi wyznaczonemu imiennie przez właściwą radę adwokacką¹⁶.

Przepis art. 244 PostAdmU nie przewiduje również imiennego wyznaczenia adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego, należy to bowiem do kompetencji właściwego organu samorządu zawodowego – czyli okręgowej rady radców prawnych bądź adwokackiej¹⁷. Tym samym prawo strony wnioskującej o przyznanie prawa pomocy w postępowaniu przed sądami administracyjnymi nie obejmuje uprawnień do wskazania konkretnej osoby pełnomocnika, co jest możliwe w procedurze cywilnej, a jedynie określenia jego rodzaju spośród grupy przewidzianej w art. 244 § 1 PostAdmU (radca prawny, adwokat, doradca podatkowy lub rzecznik patentowy). Wzór formularza PPF określony w rozporządzeniu Rady Ministrów z 16.12.2003 r. w sprawie

określenia wzoru i sposobu udostępnienia urzędowego formularza wniosku o przyznanie prawa pomocy w postępowaniu przed sądami administracyjnymi oraz sposobu dokumentowania stanu majątkowego, dochodów lub stanu rodzinnego wnioskodawcy¹⁸, wydany na podstawie art. 256 PostAdmU, w rubryce 4 przewiduje dla strony możliwość zakreślenia, o przyznaniu jakiego pełnomocnika wnosi. Z powyższego wynika, że ustawa oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie przyznaje stronie prawo wyboru rodzaju pełnomocnika. Żaden przepis nie uprawnia jednocześnie sądu rozpoznającego wniosek o przyznanie prawa pomocy do samodzielnej zmiany wniosku w zakresie wyboru rodzaju pełnomocnika. Sąd, rozpoznając pozytywnie wniosek o przyznanie prawa pomocy, ma obowiązek przyznania pełnomocnika wybranego przez stronę¹⁹.

W postępowaniu sądownoadministracyjnym brak jest również podstaw do ustanowienia dwóch pełnomocników z urzędu w ramach przyznanego stronie prawa pomocy. Dla zapewnienia skarżącemu należytej reprezentacji przed sądem administracyjnym wystarczające jest ustanowienie z urzędu jednego pełnomocnika w osobie adwokata, stąd żądanie ustanowienia dwóch pełnomocników z urzędu, zarówno adwokata, jak i radcy prawnego, nie zasługuje na uwzględnienie. Tym bardziej że do niezbędnych kosztów postępowania strony reprezentowanej przez zawodowego pełnomocnika zalicza się jego wynagrodzenie i wydatki jednego adwokata lub radcy prawnego²⁰. Z praktyki orzeczniczej sądów administracyjnych wynika, że zapewnienie skutecznej i wystarczającej reprezentacji opiera się na ustanowieniu jednego pełnomocnika. Nieuzasadnione jest ustanowienie z urzędu i udział w sprawie trzech różnych pełnomocników, wywodzących się z odrębnych grup zawodowych – adwokat, radca prawny, doradca podatkowy – jeśli ze względu na rodzaj sprawy i etap postępowania prawo do sądu skarżącego zabezpieczy – skutecznie – jeden pełnomocnik²¹.

Ciekawym oraz zasługującym na uwagę rozwiązaniem – funkcjonującym jedynie w ramach postępowania sądownoadministracyjnego – był jeszcze do niedawna obowiązek strony do udzielenia pełnomocnictwa ustanowionemu w ramach przyznanego prawa pomocy pełnomocnikowi z urzędu. Istniało ono do czasu wejścia w życie z dniem 10.4.2010 r. nowelizacji PostAdmU wprowadzonej ustawą z 12.2.2010 r. o zmianie ustawy Prawo o ustroju sądów administracyjnych oraz ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi²², którą nadano nowe brzmienie art. 244 § 2 PostAdmU. Zgodnie z nim obecnie ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego w ramach prawa pomocy jest równoznaczne z udzieleniem pełnomocnictwa.

Owo rozwiązanie nadawało nieco inne niż w postępowaniu cywilnym i karnym znaczenie ustanowieniu pełnomocnika z urzędu w ramach prawa pomocy. W procedurze sądownoadministracyjnej

¹³ Zob.: post. WSA w Krakowie z 31.12.2007 r., III SA/Kr 959/07, Legalis.

¹⁴ Zob.: wyr. NSA z 10.12.2009 r., I OSK 289/09, Legalis.

¹⁵ Zob.: post. NSA z 14.12.2007 r., I OZ 948/07, Legalis.

¹⁶ Zob.: post. NSA z 24.4.2008 r., I OZ 289/08; z 12.3.2008 r., I OZ 145/08, Legalis.

¹⁷ Zob.: post. NSA z 20.9.2006 r., I OZ 1283/06, Legalis.

¹⁸ Dz.U. Nr 227, poz. 2245.

¹⁹ Zob.: post. NSA z 28.2.2006 r., I OZ 248/06, Legalis.

²⁰ Zob.: post. WSA w Poznaniu z 11.7.2008 r., III SA/Po 242/08, Legalis.

²¹ Zob.: post. WSA w Warszawie z 6.12.2007 r., III SA/Wa 3631/06, Legalis.

²² Dz.U. Nr 36, poz. 196.

ustanowienie adwokata stanowiło bowiem jedynie uprawnienie dające możliwość wyboru, czy danemu pełnomocnikowi strona chce udzielić pełnomocnictwa, czy też nie²³. Istotną również była konsekwencja zaniechania udzielenia pełnomocnictwa przez stronę, gdyż jeżeli strona z uprawnienia tego nie skorzystała, nie można było uznać, że czynności podjęte przez pełnomocnika ustanowionego przez sąd i wyznaczonego przez samorząd zawodowy są prawnie nieskuteczne²⁴.

Podjęta przez ustawodawcę interwencja legislacyjna, wprowadzająca zmiany w powyższym zakresie w procedurze sądownoadministracyjnej, w wyniku której nastąpiło zrównanie ustanowienia pełnomocnika z urzędu z udzieleniem mu pełnomocnictwa procesowego, analogicznie jak to ma miejsce w procedurze cywilnej i karnej, zdaje się być niezrozumiała, zwłaszcza w świetle ujęcia w praktyce orzeczniczej przedmiotowego przywileju strony postępowania. W ocenie NSA zawiadomienie sądu przez organ samorządu zawodowego o wyznaczeniu pełnomocnika ustanowionego przez sąd z urzędu w ramach przyznania prawa pomocy nie przesądzało automatycznie o uznaniu przez sąd wyznaczonej osoby za pełnomocnika strony z wszelkimi tego konsekwencjami procesowymi. Wyznaczony pełnomocnik miał obowiązek przedstawić sądowi pełnomocnictwo udzielone mu przez stronę, dołączając je do wnoszonego pisma procesowego (art. 37 § 1 PostAdmU). Analiza instytucji prawa pomocy udzielanego w formie ustanowienia profesjonalnego pełnomocnika prowadzi do wniosku, że w jej ramach ustawodawca zagwarantował stronie, istotne z punktu widzenia jej interesów, w pełni suwerenne uprawnienie do kreowania konkretnego stosunku zastępstwa procesowego. W jego ramach treść oświadczenia woli strony obejmowało zarówno prawo do wyrażenia personalnych preferencji co do osoby wyznaczonego pełnomocnika, jak i determinowane przepisem art. 36 w zw. z art. 40 PostAdmU określenie zakresu przedmiotowego pełnomocnictwa. Niezasadne było zatem stanowisko, że wyznaczenie adwokata przez okręgową radę adwokacką jest dla strony wiążące zarówno co do osoby wyznaczonego adwokata, jak i zakresu udzielonego pełnomocnictwa²⁵.

Negatywną przesłanką przyznania stronie prawa pomocy w postępowaniu sądownoadministracyjnym, w tym polegającego na ustanowieniu pełnomocnika z urzędu, jest **oczywista bezzasadność skargi**. Zgodnie z art. 247 PostAdmU wówczas stronie prawo pomocy nie przysługuje. Oczywista bezzasadność skargi kasacyjnej zachodzi wówczas, gdy kwalifikuje się ona do odrzucenia²⁶. O oczywistej bezzasadności skargi można powiedzieć, gdy na pierwszy rzut oka nie ulega wątpliwości, że nie może ona zostać uwzględniona. Przepis art. 247 PostAdmU znajduje więc zastosowanie przede wszystkim w sytuacjach, w których skarga kwalifikuje się do odrzucenia na podstawie art. 58 § 1. Chodzi więc o sytuację, w której obowiązujące prawo jasno i jednoznacznie wyklucza możliwość uwzględnienia żądania skarżącego. Ocena bezzasadności skargi zawarta w postanowieniu wydanym na podstawie art. 247 PostAdmU nie oznacza jednak i nie może oznaczać merytorycznego rozpoznania skargi²⁷.

Natomiast **cofnięcie prawa pomocy**, w tym w zakresie przyznania pełnomocnika z urzędu, może nastąpić wyłącznie po wyka-

zaniu, że strona wprowadziła sąd w błąd co do swej sytuacji majątkowej, rodzinnej czy zdolności płatniczych lub że sytuacja ta i zdolności płatnicze uległy znaczącej poprawie po wydaniu postanowienia o przyznaniu prawa pomocy. W każdym wypadku cofnięcie przyznanej prawa pomocy powinno być poprzedzone przeprowadzeniem wnikliwego postępowania wyjaśniającego²⁸. Cofnięcie pełnomocnika z urzędu może również nastąpić w sytuacji korzystania przez stronę z pełnomocnika z wyboru ustanowionego w innej, przedmiotowo analogicznej sprawie. W sytuacji, gdy w sprawie o innej sygnaturze, przedmiotowo dotyczącej tego samego postępowania, stroną reprezentował pełnomocnik ustanowiony z wyboru, a następnie w nowej sprawie został on jej przyznany ponownie, tyle że z urzędu, w przypadku niewypowiedzenia wcześniejszego stosunku zachodzą przesłanki do cofnięcia przyznania pełnomocnika z urzędu. Bez znaczenia jest w tym wypadku to, że strona nie ponosiła kosztów z tytułu świadczonej usługi prawnej, a w dacie ustanawiania pełnomocnika z urzędu w nowej sprawie stare pełnomocnictwo nie było wykonywane. Powyższe nie zmienia bowiem faktu, że strona wciąż pozostawała w stosunku prawnym z uprzednim pełnomocnikiem²⁹.

Pomimo istniejącej specyfiki ustanawiania w procedurze sądownoadministracyjnej pełnomocnika z urzędu, co następuje w ramach przyznawania stronie prawa pomocy, jako jeden z jej możliwych elementów, zasady oraz standardy wyznaczania pełnomocnika określone przez praktykę orzeczniczą nie odbiegają od tych ukształtowanych w orzecznictwie sądowym w sprawach cywilnych oraz karnych. W ramach postępowania przed sądami administracyjnymi uzyskanie nieodpłatnej pomocy prawnej profesjonalnego pełnomocnika również jest nierozdzielnie związane z sytuacją majątkową strony, która w zasadzie determinuje zakres przyznanej jej prawa pomocy. Do zasługującej na uwagę, a jednocześnie ocenianej pozytywnie odmienności należy możliwość ustanowienia pełnomocnika z urzędu jeszcze przed wszczęciem postępowania, co stanowi niespotykane na gruncie procedury cywilnej i karnej rozwiązanie. Negatywnie ocenić należy natomiast zmianę przez ustawodawcę funkcjonującego z powodzeniem przez kilka lat rozwiązania, które pozwalało na ukształtowanie zakresu świadczonej przez pełnomocnika z urzędu pomocy prawnej przez stronę poprzez udzielenie mu pełnomocnictwa, ponieważ wyznaczenie pełnomocnika w ramach przyznania prawa pomocy nie było równoznaczne z jego udzieleniem. Umożliwiała to również rezygnację przez stronę z przyznanej jej prawa pomocy w sytuacji, gdy pełnomocnictwo procesowe ustanowionemu pełnomocnikowi udzielić nie chciała. Zdaje się, że zasadne było raczej recypowanie tego rozwiązania na grunt pozostałych procedur – cywilnej i karnej – a nie definitywna rezygnacja z takiego właśnie ukształtowania przyznawania prawa pomocy. →

²³ Zob.: wyr. NSA z 1.4.2009 r., I OSK 717/08, Legalis.

²⁴ Zob.: post. NSA z 23.11.2005 r., I OZ 1279/05, Legalis.

²⁵ Zob.: post. NSA z 30.10.2007 r., II OZ 1053/07, Legalis.

²⁶ Zob.: post. NSA z 8.11.2011 r., I FZ 349/11, Legalis.

²⁷ Zob.: post. NSA z 8.4.2009 r., I OZ 314/09, Legalis.

²⁸ Zob.: post. NSA z 6.2.2008 r., II GZ 20/08, MoP 2009, Nr 7, s. 402.

²⁹ Zob.: post. NSA z 24.1.2008 r., I GZ 228/07, Legalis.

Streszczenie:

Opracowanie dotyczy pomocy prawnej świadczonej przez państwo w zakresie przyznawania nieodpłatnej pomocy prawnej. W artykule omówiono kwestie związane z wyznaczaniem pełnomocnika z urzędu w ramach procedury sądowo-administracyjnej. W opracowaniu dokonano przedstawienia orzecznictwa sądowego dotyczącego zasad oraz trybu przyznawania pełnomocnika z urzędu. Przeprowadzono analizę kryteriów jakimi powinien kierować się sąd dokonując wyznaczenia pełnomocnika. Wskazano na problemy z tym związane, w tym słabość rozwiązań legislacyjnych. Zawarto również propozycję zmian legislacyjnych prowadzący do poprawy tego stanu rzeczy.

Słowa kluczowe:

nieodpłatna pomoc prawna, pomoc prawna z urzędu, pomoc prawna na etapie sądowym, prawo do sądu, postępowanie administracyjne

Appointment of public attorney at law in a judicial-administrative procedure based on judicial practice**Summary:**

Development concerns legal assistance provided by the State in granting free legal aid. The article discusses issues related to the appointment of a representative from the office in the judicial-administrative procedures. The study was to present the legal decisions on the rules and procedures for the granting of legal aid. An analysis of the criteria which should guide the court making appoint a representative. Pointed out the issues involved, including the weakness of legislative solutions. The contents of the proposed legislative changes leading to improve this state of affairs.

Keywords:

free legal aid, legal advice from the office, judicial legal aid, the right to sue, administrative procedure

W poprzednim numerze Kliniki m.in.:

- Sekcja redukcji szkód – nisza na rynku poradni prawnych? Analiza specyfiki pracy sekcji redukcji prawnych? Analiza specyfiki pracy sekcji redukcji szkód – *Katarzyna Cukierska, Małgorzata Kasprzak*
- Konkurs na najlepszą opinię prawną jako dodatkowa forma aktywizacji członków kliniki, a także forma promocji kliniki wśród pozostałych studentów prawa niebędących członkami kliniki. Prezentacja zwycięskiej opinii – *Anna Wróblewska, Michał Boguszewski*
- Problematyka odpowiedzialności cywilnej banku za transakcje dokonane przy użyciu karty płatniczej utraconej przez posiadacza – *Ivo Kucharczuk, Jacek Zębala*
 - Dziecko w postępowaniu cywilnym – *Katarzyna Obrycka*
 - Prawa dziecka w postępowaniu karnym – *Łukasz Malinowski*
 - Prawa dziecka jako pacjenta – *Katarzyna Syroka-Marczewska*
- Działalność międzynarodowa Rzecznika Praw Dziecka dotycząca spraw związanych z uprowadzeniami i porwaniami dzieci opisana w Sprawozdaniu z działalności RPD w 2011 r.
- Zjawisko porwań rodzicielskich – *Grzegorz Kostka LL.M.*

W porównaniu z rokiem akademickim 2010/2011:

- ...liczba spraw wzrosła o 5%, wzrost spraw dotyczył przede wszystkim porad z zakresu kontaktów ze służbą zdrowia (o 90%), pomocy społecznej (o 60%) oraz prawa finansowego (o 52%),
- ...liczba studentów działających w poradniach spadła o 7,2%,
- ...liczebność personelu naukowego wzrosła o 5%,
- ...na jednego studenta przypadało średnio 7 spraw,
- ...połowa rozpatrywanych przez poradnie spraw jest załatwianych na bieżąco i kończy się najpóźniej w ciągu 14 dni.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Przemysław Mijał*

Model pomocy prawnej z urzędu

– postulaty *de lege ferenda* na tle istniejącego stanu prawnego

Pojawiające się w mediach zapowiedzi ministra sprawiedliwości rychłego zaprezentowania projektu ustawy o darmowej przedsądowej pomocy prawnej dla ubogich¹ bez wątpienia stanowią refleks na formułowane od kilku lat w tym zakresie przez Komisję Europejską zarzuty przeciwko Polsce. Oczywiście jest bowiem, że obowiązek zapewnienia niezamożnym obywatelom dostępu do nieodpłatnej pomocy prawnej zarówno na etapie przedsądowym, jak i już w trakcie postępowania sądowego wynika z Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Karty Praw Podstawowych i Konstytucji RP, a próby wprowadzenia regulacji ustawowych² w tej materii były już – choć niestety bez powodzenia – podejmowane.

Wprowadzenie zmian w systemie pomocy prawnej finansowanej przez Skarb Państwa powinno się jednak wiązać ze znacznie głębszą ingerencją ustawodawczą, która winna zmierzać nie tylko do wprowadzenia pomocy przedsądowej jako swoistego *novum* do istniejącego modelu, ale również do modyfikacji aktualnie obowiązujących w tej materii rozwiązań regulujących ustanawianie pełnomocnika z urzędu w toku postępowania. Dotychczasowa praktyka orzecznicza wskazuje bowiem na problemy, które powstały na tle ich stosowania, a tym samym pozwala na sformułowanie kilku postulatów *de lege ferenda*.

Istniejący obecnie model pomocy prawnej z urzędu, choć co do zasady oparty na podobnych podstawach, sprowadzających się do ustanawiania pełnomocników z urzędu osobom, których sytuacja majątkowa nie pozwala na poniesienie kosztów wynagrodzenia pełnomocnika, funkcjonuje odmiennie w ramach poszczególnych procedur: cywilnej, karnej i sądownoadministracyjnej. Jedynie jednak w tej ostatniej przewidziana została możliwość ustanowienia pełnomocnika z urzędu przed wszczęciem postępowania. Pozostałe zakładają jego przyznanie już w toku postępowania, które może się okazać na tyle zaawansowane, że nawet udzielona profesjonalna pomoc prawna nie przyniesie oczekiwanego rezultatu. Z tych względów istniejące w ramach poszczególnych postępowań procedury przyznawania pomocy prawnej z urzędu wymagają unifikacji oraz ujednoczenia kryteriów. Z punktu widzenia beneficjenta takiej pomocy nie ma znaczenia, w którym z postępowań rozpatrywana jest sprawa z jego udziałem, natomiast istotne jest, aby niezależnie od tego miał możliwość wystąpienia o nią w iden-

tycznym, najlepiej w miarę możliwości uproszczonym trybie oraz udzielona ona została w oparciu o tożsame kryteria i w analogicznym zakresie niezależnie od tego, czy postępowanie zawisło przed sądem cywilnym, karnym, czy administracyjnym. Nie powinno bowiem dochodzić do sytuacji, w której osoba o określonym statusie majątkowym, występując o ustanowienie pełnomocnika z urzędu w toczących się z jej udziałem sprawach cywilnej i sądownoadministracyjnej, otrzyma pomoc prawną tylko w jednej →

* Adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego i Integracji Europejskiej WPiA Uniwersytetu Szczecińskiego, radca prawny.

¹ Zob. Jeszcze w tym roku projekt ustawy o pomocy prawnej dla ubogich, Rzeczpospolita z 24.10.2013 r., wydanie internetowe, udostępnione <http://prawo.rp.pl/arttykul/792817,1059358-Jeszcze-w-tym-roku-projekt-ustawy-o-pomocy-prawnej-dla-ubogich.html>.

² Szerzej na ten temat: P. Mijał, Dostęp do nieodpłatnej pomocy prawnej przyznawanej przez państwo osobom fizycznym – ocena projektu ustawy, [w:] Klinika. Czasopismo Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych, Kraków 2006, Nr 1(5), s. 22–28.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

z nich wskutek odmiennej oceny jej sytuacji finansowej w ramach instytucji zwolnienia od kosztów sądowych przez sąd cywilny oraz prawa pomocy przez sąd administracyjny. W kontekście powyżej sformułowanych uwag zasadny wydaje się postulat wyprowadzenia rozstrzygnięcia o ustanowieniu stronie pełnomocnika z urzędu poza system wymiaru sprawiedliwości i rozpatrywanie takich spraw w uproszczonym trybie administracyjnym, niezależnie od tego, w jakim trybie prowadzone jest postępowanie sądowe, w którym pełnomocnik z urzędu miałby zostać ustanowiony.

W kontekście potrzeby unifikacji oraz ujednoczenia istniejącego modelu na uwagę zasługuje chociażby panujący w regulacjach ustawowych odnoszących się do poszczególnych procedur nieład pojęciowy oraz instytucjonalny, gdyż w każdej z ustaw funkcjonują odmienne określenia przewidziane dla nieodpłatnej pomocy prawnej, jak również odmiennie określana instytucja, w ramach której ustanawiany jest pełnomocnik z urzędu. Strona, w zależności od tego, w którym postępowaniu występuje, może ubiegać się o: **przyznanie** prawa pomocy, którego elementem może być również ustanowienie pełnomocnika (procedura sądownoadministracyjna), **ustanowienie** radcy prawnego lub adwokata – udzielenie pomocy prawnej z urzędu (procedura cywilna), **wyznaczenie** obrońcy z urzędu (procedura karna). Rodzi to nieporozumienia, a z pewnością powoduje dezorientację, wzięwszy pod uwagę, że beneficjentami bezpłatnej pomocy prawnej są osoby niezorientowane w procedurach, a już zwłaszcza terminologii języka prawnego.

Zasadne wydaje się, w oparciu o postępowanie sądownoadministracyjne, wprowadzenie jednolitego systemu, w ramach którego stronie przyznawane będzie prawo pomocy obejmujące zwolnienie od kosztów sądowych lub przyznanie prawa do pełnomocnika z urzędu bądź zarówno jedno, jak i drugie.

Niewątpliwie do zadań ustawodawcy należy sprecyzowanie jednolitych oraz uwzględniających zunifikowane w ramach wszystkich procedur sądowych kryteria, zasady i warunki przyznawania przez państwo nieodpłatnej pomocy prawnej osobom fizycznym oraz prawnym. Realizacja tego postulatu powinna znaleźć wyraz w jednej ustawie dotyczącej przyznawania prawa nieodpłatnej pomocy prawnej, kompleksowo regulującej te kwestie, która dodatkowo określi również tryb przyznawania i udzielania pomocy. Pomoc prawną udzielaną przez państwo osobom najuboższym należy rozpatrywać co najmniej w dwóch aspektach: pomocy socjalnej oraz gwarancji wykonywania innych konstytucyjnych praw, w szczególności prawa do sądu. Należy bowiem mieć na uwadze, że znaczna część społeczeństwa nie potrafi poruszać się w istniejącym systemie prawnym, nie ma świadomości obowiązujących procedur i nie umie korzystać z przysługujących uprawnień.

Najdalej idącą zmianą w modelu nieodpłatnej pomocy prawnej powinno być odebranie sądom rozstrzygającym sprawę kompetencji do oceny spełniania przez stronę postępowania kryteriów uzasadniających przyznanie jej pełnomocnika z urzędu. Potrzeba udziału w konkretnej sprawie radcy prawnego lub adwokata może zostać bowiem z powodzeniem zbadana przez inny organ, nawet usytuowany poza systemem sądownictwa, pod warunkiem dokonywania tej oceny przez praktykujących pełnomocników procesowych. Być może tę rolę mogłyby przejąć samorządy zawodowe radców

prawnych i adwokatów, które w tym zakresie wykonywałyby zadania państwa. Jedyne ewentualna kontrola ich decyzji odmownej w tym zakresie, wymagająca wówczas pisemnego uzasadnienia, powinna być poddana w trybie odwoławczym rozstrzygnięciu sądu, przy czym z powodzeniem mogłyby się tym zajmować referendarze sądowi, opierając się na zgromadzonych już oświadczeniach osoby ubiegającej się o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Z punktu widzenia rozstrzygnięcia przez sąd konkretnej sprawy, w której działa profesjonalny pełnomocnik, nie ma znaczenia, czy ustanowiony on został z urzędu, czy też z wyboru. Zminimalizowałyby to również zauważalną pokusę sądów do ustanawiania pełnomocnika z urzędu stronom sprawiającym kłopot wymiarowi sprawiedliwości, który w przypadku przyznania profesjonalnego pełnomocnika staje się jego problemem, a także doprowadziłyby do odciążenia wymiaru sprawiedliwości z konieczności rozpatrywania spraw dotyczących udzielenia pomocy prawnej z urzędu, co wraz z decyzjami obejmującymi zwolnienie od obowiązku ponoszenia kosztów i opłat sądowych, jako kwestii funkcjonalnie związanych, powinno zostać wyłączone z kognicji sądów.

Jako konieczne jawi się również odbiurokratyzowanie procedury przyznawania pomocy prawnej z urzędu, w którym nie powinno wymagać się od strony – z założenia nieporadnej w zderzeniu z wymiarem sprawiedliwości konieczności – wykazywania określonych okoliczności i przesłanek uzasadniających przyznanie radcy prawnego lub adwokata z urzędu. Dobrym kierunkiem zmian w tej materii było wprowadzenie – funkcjonujących w procedurze cywilnej i sądownoadministracyjnej – formularzy oświadczeń zawierających podstawowe informacje o stanie majątkowym osoby ubiegającej się o przyznanie nieodpłatnej pomocy prawnej (choć nie wiadomo, z jakich przyczyn są one zróżnicowane), co w zasadzie sprowadza analizę sytuacji materialnej do badania oświadczenia, które musiałoby zostać potwierdzone dokumentami jedynie w przypadku wątpliwości co do wskazanych w nim kwot uzyskiwanych dochodów bądź ponoszonych kosztów. Z uwagi jednak na skłonność do podawania przez wnioskodawców nieprawdziwych informacji na temat swojego stanu majątkowego zasadne byłoby również wyposażenie podmiotu rozstrzygającego o przyznaniu bezpłatnej pomocy prawnej w możliwości dokonywania weryfikacji niektórych danych poprzez uzyskanie w przyspieszonej procedurze dostępu do informacji z urzędu skarbowego, centralnej ewidencji pojazdów, katastru nieruchomości etc., na co wnioskodawca poprzez złożenie wniosku musiałby wyrazić zgodę.

Kolejną zasługującą na rozważenie zmianą byłoby umożliwienie beneficjentowi nieodpłatnej pomocy prawnej, któremu przyznano pełnomocnika z urzędu, dokonania jego wyboru spośród radców prawnych i adwokatów wyrażających na to zgodę. Istniejący obecnie system imiennego wyznaczania pełnomocników przez samorządy zawodowe (w sprawach cywilnych i sądownoadministracyjnych) oraz obrońców przez prezesów sądu (w sprawach karnych) wydaje się być nieco anachroniczny, a przede wszystkim prowadzi do częstych sytuacji braku porozumienia pomiędzy pełnomocnikiem a mandatem. Wzięwszy pod uwagę znaczne zwiększenie w ostatnich latach liczby oraz dalszy przyrost profesjonalnych pełnomocników znacznie lepszym rozwiązaniem

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

byłoby umożliwienie beneficjentowi nieodpłatnej pomocy prawnej, który będzie miał to prawo przyznane, dokonania wyboru osoby, której chciałby powierzyć reprezentację w postępowaniu, co wiązałoby się z udzieleniem jej stosownego pełnomocnictwa. Dopiero w przypadku braku możliwości znalezienia takiej osoby przez stronę wyznaczenia dokonywałby samorząd zawodowy radców prawnych bądź adwokatów, w zależności od tego, do którego udałby się zainteresowany. Z pewnością wówczas pełnomocnik, który wyraził zgodę na podjęcie się prowadzenia określonej sprawy, mając jednocześnie gwarancję zapłaty jego wynagrodzenia przez Skarb Państwa, byłby w nią niewątpliwie bardziej zaangażowany niż w sytuacji, kiedy następuje to w wyniku korporacyjnego przydziału, traktowanego najczęściej jako zło konieczne. Ponadto z uwagi na różnorodność postępowań, w których przyznawana jest pomoc prawna z urzędu, oraz rysującą się u pełnomocników specjalizację w określonych dziedzinach prawa, beneficjent nieodpłatnej pomocy prawnej miałby wówczas szansę uzyskać ją od osoby, która posiada specjalistyczną wiedzę w dziedzinie objętej przedmiotem sporu.

Przyjęcie takiego rozwiązania w dalszej perspektywie powinno zmierzać bądź do stworzenia korpusu pełnomocników (obrońców) z urzędu, którzy świadcząc pomoc w specjalistycznych biurach, funkcjonujących w ramach zorganizowanej struktury, będą pobierali wynagrodzenia z budżetu państwa, bądź zlecenia tych czynności zainteresowanym ich świadczeniem kancelariom prawnym, przejmującym na siebie koszty administracyjne nieodpłatnej pomocy prawnej w ramach zamówień publicznych.

W projektowanych zmianach uzasadnione wydaje się również wyeliminowanie z postępowania dotyczącego udzielenia nieodpłatnej pomocy prawnej negatywnej przesłanki przyznania stronie pełnomocnika z urzędu, która w postępowaniu sądownoadministracyjnym określana jest jako oczywista bezzasadność skargi, natomiast w procedurze cywilnej dodatkowej przesłanki sprowadzającej się do uznania przez sąd udziału profesjonalnego pełnomocnika w sprawie za potrzebny. W obu tych przypadkach, niezależnie od ich ujęcia, gdy oceny przesłanek ustanowienia pełnomocnika dokonuje sąd rozpatrujący sprawę, poprzez pozytywną bądź negatywną decyzję w tej kwestii, w pewnej mierze wyraża również swój pogląd co do merytorycznego rozstrzygnięcia. Zasadność formułowanych przez stronę żądań bądź zarzutów nie powinna w żadnej mierze wpływać na decyzję co do przyznania pełnomocnika z urzędu. Rozstrzygnięcie w tym zakresie winno opierać się bowiem wyłącznie na ustaleniach obejmujących sytuację materialną strony ubiegającej się o udzielenie nieodpłatnej pomocy prawnej, na rzecz której ustanawiany jest pełnomocnik z urzędu. Jedynym ewentualnym dodatkowym elementem wpływającym na decyzję w tym zakresie mógłby być stan zawiłości i skomplikowania sprawy, przy uwzględnieniu okoliczności dotyczących jej charakteru.

Modyfikacją, która również warta byłaby rozważenia przy okazji wprowadzania zmian w modelu przyznawania nieodpłatnej pomocy prawnej, jest wprowadzenie do postępowania w tym przedmiocie zasady kontradyktoryjności, choć jedynie w ograniczonym zakresie. Spowodowałoby to eliminację bądź co najmniej znaczne ograniczenie składania przez wnioskodawców niepolegających na

prawdzie oświadczeń dotyczących ich stanu majątkowego, uzyskiwanych dochodów i koniecznych wydatków, na których podstawie podejmowane są decyzje w zakresie ustanowienia pełnomocnika z urzędu. W aktualnie obowiązującym stanie prawnym rozstrzygnięcie w przedmiocie przyznania nieodpłatnej pomocy prawnej na etapie postępowania sądowego zapada bez udziału drugiej strony występującej w sprawie, która często ma orientację co do kondycji finansowej przeciwnika (zwłaszcza w spornych postępowaniach cywilnych), w odróżnieniu od opierającego się wyłącznie na oświadczeniach wnioskodawcy sądu. Umożliwienie drugiej stronie postępowania wypowiedzenia się co do prawidłowości decyzji o przyznaniu pełnomocnika z urzędu, poprzez przyznanie jest stosownego środka zaskarżenia, pozwoliłoby ewentualnie na dokonanie weryfikacji prawidłowości tej decyzji w oparciu o dowody i twierdzenia, które zaoferuje skarżący. Istnienie tego rodzaju rozwiązania, przy założeniu jednoczesnego istnienia sankcji za podanie przez wnioskodawcę nieprawdziwych danych w oświadczeniu o stanie majątkowym, oprócz aktualnie przewidzianej grzywny dodatkowo również w postaci niemożności uzyskania prawa pomocy przez określony okres, z pewnością wpłynęłoby na większą roztropność wnioskodawców przy wskazywaniu przewidzianych w oświadczeniu danych.

Wskazane postulaty *de lege ferenda* z uwagi na ramy opracowania nie obejmują szczegółowych rozwiązań legislacyjnych, które należałoby przytoczyć, aby dokładniej wyjaśnić istotę proponowanych zmian. Niemniej jednak przesądzenie o możliwości ich wprowadzenia oraz ustalenie, czy zachodzą między nimi kolizje i sprzeczności, powinno nastąpić po wcześniejszym określeniu ram kompleksowego modelu nieodpłatnej pomocy prawnej przyznawanej stronom i uczestnikom postępowań: cywilnego, karnego i sądownoadministracyjnego. Zasadniczym celem, jaki winien przyświecać ustawodawcy, powinno być dążenie do ujednolicenia systemu pomocy prawnej z urzędu w każdej ze wskazanych procedur, a w konsekwencji jej unifikacja, oraz uproszczenie trybu jej uzyskiwania poza systemem sądów następnie merytorycznie rozpatrujących sprawy, w których dochodzi do ustanowienia pełnomocnika z urzędu.

Streszczenie:

W opracowaniu wskazano na potrzebę zmian w istniejącym systemie udzielania nieodpłatnej pomocy prawnej świadczonej przez państwo. Analiza modelu nieodpłatnej pomocy prawnej prowadzi do wniosku, że istnieją istotne różnice w ramach poszczególnych procedur. Koniecznym jest ich usunięcie oraz unifikacja postępowania prowadzącego do przyznania pomocy prawnej. Warto rozważyć, aby przydzielanie pełnomocników nie odbywało się w sądach. Istnieje potrzeba wprowadzenia jednolitego trybu ich wyznaczania. Należy również wzmocnić system weryfikacji oświadczeń o stanie majątkowym składanych przez osoby ubiegające się o nieodpłatną pomoc prawną.

Słowa kluczowe:

nieodpłatna pomoc prawna, pomoc prawna z urzędu, pomoc prawna na etapie sądowym, prawo do sądu, propozycja zmian w prawie →

Model of ex officio legal assistance – de lege ferenda postulates on a background of existing legislation

Summary:

The study identifies the need for changes to the existing system of granting free legal aid provided by the state. Analysis of free legal aid model leads to the conclusion that there are significant differences in the various procedures. It is necessary to remove them and the unification of the procedure leading to the granting of legal aid. Consider that the

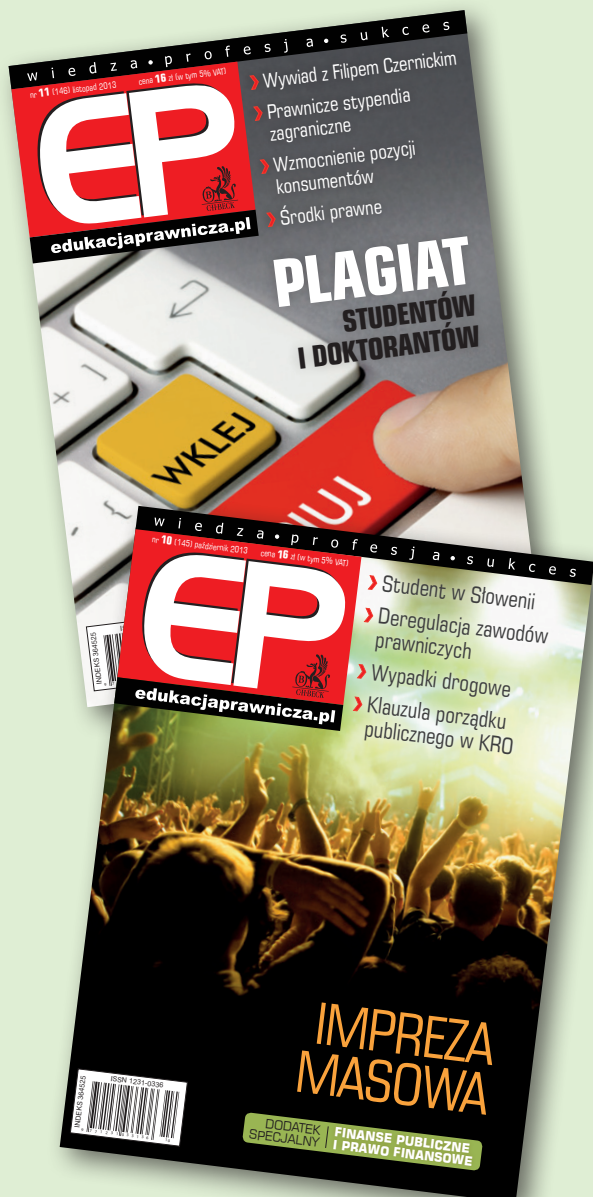
allocation of attorneys do not take place in the courts. There is a need for a uniform mode of their appointment. It should also strengthen the system of verification of statements of assets submitted by applicants for legal assistance free of charge.

Keywords:

free legal aid, legal advice from the office, judicial legal aid, the right to sue, proposed changes in law

W poprzednich numerach EP m.in.:

- Dodatek specjalny: Finanse publiczne i prawo finansowe – Rafał Bucholski, Małgorzata Fryształ, Agnieszka Mikos-Sitek (red.), Robert Oktaba
- Definicja imprezy masowej – teoria a praktyka – Mateusz Dróżdz
- Sprostowanie orzeczeń w postępowaniu cywilnym – Magdalena Tokarska
- Nakłady oraz wydatki małżonków w postępowaniu o podział majątku wspólnego – Michał Antosiuk
- Recenzja publikacji: „Egzamin powinien mieć sens i być sprawiedliwy. O egzaminowaniu studentów prawa, kandydatów na aplikantów, doktorantów i innych prawników. Konferencja międzynarodowa 14.12.2012 r., Wrocław”, pod redakcją dr. hab. Jacka Mazurkiewicza, Wrocław 2013, s. 343 – Jerzy Jacyszyn
- Postępowanie dowodowe w sprawach o wypadki drogowe – Aneta Posytek
- „Punkt widzenia, zależy od...” – za czy przeciw deregulacji zawodów prawniczych – Damian Schiller
- Student w Słowenii – Mateusz Bartosiak
- Prawnicze stypendia zagraniczne. Część 1. Jak się zabrać za stypendium zagraniczne? – Jarosław Bełdowski
- Plagiaty studentów i doktorantów – Magdalena Rutkowska-Sowa
- Glosa do wyroku TSUE z 26.1.2010 r. w sprawie Transportes Urbanos y Servicios Generales SAL v. Administración del Estado, C-118/08 – Marta Rublewska
- Trybunał wzmacnia pozycję konsumentów w postępowaniu przed sądem – Anna Podolska
- Pojęcie środków prawnych – Patrycja Chochorowska
- „Wywiad z Filipem Czernickim, prezesem Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych oraz prezesem Global Alliance for Justice Education (GAJE) – Marta J. Skrodzka
- Pudło – Maciej Jońca

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

